

Pr. Prof. Nicolae BORDAȘIU Pr. Dr. Ioan-Mircea GHITEA

**DOI UNIONIȘTI DIN HUSASĂU DE CRIȘ
PREOȚII GAVRIL IOVAN ȘI GHEORGHE BORDAȘIU**

Pr. Prof. Nicolae BORDAȘIU

Pr. Dr. Ioan-Mircea GHITEA

**DOI UNIONIȘTI DIN HUSASĂU
DE CRIȘ
PREOȚII GAVRIL IOVAN ȘI
GHEORGHE BORDAȘIU**

Editura Argeo
Oradza 2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BORDAȘIU, NICOLAE

Doi unioniști din Husasău de Criș - preoții Gavril Ioan și Gheorghe Bordașiu / pr. prof. Nicolae Bordașiu, pr. dr. Ioan Ghitea. - Oradea : Aureo, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-794-134-0

I. Ghitea, Ioan Mircea

28

Tehnoredactare: Marta-Polixenia Matei

NOI

*La noi sunt codri verzi de brad
Și câmpuri de mătasă;
La noi atâția fluturi sunt,
Și-atâta jale-n casă.
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sunt cântece și flori
Și lacrimi multe, multe...*

*Pe boltă, sus, e mai aprins,
La noi, bătrânul soare,
De când pe plaiurile noastre
Nu pentru noi răsare...
La noi de jale povestesc
A codrilor desişuri,
Și jale duce Murășul,
Și duc tustrele Crișuri.*

*La noi nevestele plângând
Sporesc pe fus fuiorul,
Și-mbrățișându-și jalea plâng
Și tata, și feciorul.
Sub cerul nostru-nduioșat
E mai domoală hora,
Căci cântecele noastre plâng
În ochii tuturorora.*

*Și fluturii sunt mai sfioși
Când zboară-n zări albastre,
Doar roua de pe trandafiri
E lacrimi de-ale noastre.
Iar codrii ce-nfrățiți cu noi
Își înfioară sânul
Spun că din lacrimi e-mpletit
Și Oltul, biet, bătrânul...*

*Avem un vis neîmplinit,
Copil al suferinții,
De jalea lui ne-am răposat*

Și moșii, și părinții...
Din vremi uitate, de demult,
Gemând de grele patimi,
Deșertăciunea unui vis
Noi o stropim cu lacrimi..

(Octavian Goga, 1905)

Din seria „Centenarul României și al Românilor”

Prefață,

Salut, bucuros, cu aprecieri bogate, laude curate și felicitări sincere, inițiativa Părinților Nicolae Bordașiu de la București și Ioan Mircea Ghitea de la Husasău de Criș, de a scrie o carte, ce se constituie într-un veritabil medalion comemorativ – omagial, o mărturie, o mărturisire și o evocare la adresa Părintelui Gheorghe Bordașiu și Părintelui Gavril Iovan - amândoi slujitori autentici ai comunității din localitatea Husasău de Criș, județul Bihor, doi unioniști convinși, care și-au adus contribuția, aportul și implicarea lor, sinceră, consistentă și eficientă, la realizarea/desăvârșirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, de la Alba Iulia, ei doi fiind părinții, după trup, ai Marilor noștri Părinți Duhovnicești – Nicolae Bordașiu și Ioan Iovan de la Mănăstirea Recea, județul Mureș, unul – nonagenar și vrednic slujitor la Biserica „Sfântul Silvestru” din centrul Bucureștiului, celălalt trecut la veșnicele și sfintele lăcașuri cerești, în urmă cu zece ani, în ziua de 17.05.2008.

Volumul acesta, vine, exact, la momentul și la locul potrivit, căci, măcar acum, în acest an special – centenar, suntem chemați și datori a-i cinsti și prețui, cu toată recunoștința și grațitudinea, pe toți marii bărbați ai acestui Neam Românesc, din toate vremurile și din toate locurile, aducându-ne, astfel, aminte, de mai marii noștri, fiindcă poate, așa, vom mai învăța și noi, câte ceva, exemplar și pilduitor, folositor și ziditor, în și pentru viețile și viețuirile noastre, de acum și de aici!...

În altă ordine de idei, îi auzi pe mulți, spunând, plin de emfază, năduf și autosuficiență personală, că mie nu trebuie să-mi spună nimeni ce am de făcut căci știu și mă pricep și singur!...

Și totuși, în tot locul și în tot ceasul, avem nevoie de un ghid, de un îndrumător, de un sfătuitoare pentru a nu greși, pentru a fi corect și complet informat, pentru a duce lucrul început, la bun sfârșit, până la capăt, căci, altminteri „binele nefăcut bine nu este bine!” iar „dacă vrei să nu greșești, cu întrebarea să călătorești!”

Altfel spus, între și printre multe altele, în acest an special, pentru noi, românii, anul nostru centenar, poate ar fi tare bine, mai mult ca oricând, să ne reîntoarcem la exemple, la modele, la valorile caracteriale umane, adică la oamenii frumoși, sinceri, curați, cinstiți, dreți și onești din această

țară, așa cum au fost și Părintele Gheorghe Bordașiu și Părintele Gavril Iovan!...

Adică, ar fi tare folositor dacă i-am respecta mai mult, dacă i-am studiat mai temeinic, dacă i-am întrebat și cercetat mai des, într-un duh al recunoștinței și al prețuirii, al respectului și responsabilizării noastre, peste tot și întotdeauna, raportându-ne la înaintașii noștri, la dascălii, învățătorii și profesorii noștri, la părinții și frații noștri, la colegii și duhovnicii noștri, însă toate acestea să le facem, nu doar de ocazie sau de conjunctură, nu doar de moment sau din interes ci, cât mai des și cât mai serios ori sincer, fără ipocrizie sau fățarnicie!...

Mai mult decât atât, în și din acest an începând poate ar fi minunat dacă am mai lăsa la o parte toate hachițele și cusururile noastre, personale și interpersonale, toate urzelile și bârfele dintre noi, toate apucăturile sau gesturile pline de egoism, individualism, mânie, frustrare, dezbinare, răutate și invidie, ajungând să fim, în mod consistent și eficient, mai altruști, mai solidari, mai adunați nu atât de împrăștiați și de risipiți, și la propriu și la figurat, într-un cuvânt, în sfârșit, mai uniți, cu adevărat uniți, abandonând toate gândurile și faptele noastre, care au dus la zicala, dureroasă și tristă că noi abia așteptăm, nu să moară capra vecinului ci, mai abitir, să moară vecinul și să ne rămână nouă capra, fără să înțelegem că, de

fapt, în atare condiții, nu facem altceva decât „să defilăm separat și să pierdem în comun!” sau, datorită orgoliului și vanității noastre, mai ajungem la o situație, anume: „ai dreptate și tu, și tu, nu te lăsa nici tu, nici tu!”, și o ținem tot așa, într-un conflict permanent și o contradicție continuă!...

Poate că, măcar acum, în aceste momente și în acest an deosebit trebuie să ne aducem, mai mult ca oricând, aminte că „tatăl minciunii este tatăl dezbinării” și că dușmanul nostru atâta așteaptă: „să împartă, să dezbine și să stăpânească!”

Urmând exemplul și pilda oamenilor serioși, sinceri, competenți, eficienți și responsabili din această țară, de ieri și de azi, cred că ar fi timpul să ne punem serios pe treabă, să ne ocupăm de lucruri realiste, adevărate, autentice și profunde, uitând/ignorând, cu desăvârșire, zicala că „merge și așa!”, să începem să cultivăm, valoarea, demnitatea, onestitatea și onoarea, abordându-le/transformându-le în adevărate principii sau norme, călăuzitoare, de viață, după cum au procedat toți oamenii, discreți dar concreți, ai acestui neam românesc, care nu au făcut „din mila sfântului doar umbră pământului”, ci au lăsat realizări, împliniri, fapte, activități și acțiuni care, pe bună dreptate, le conferă aura de sfânt sau efigia de erou !...

Cu alte cuvinte, la toți acești oameni, funcționa îndemnul, conform căruia „ce poți face astăzi nu lăsa mâine!”

spre deosebire de unii dintre noi care, credem că, dacă amânăm pe mâine, poate nu mai trebuie făcut!...

Și, mai mult decât atât, ei făceau, lucrau împreună, în echipă, în același duh, într-o singură/comună suflare!...

De asemenea, aici și acum, trebuie amintit și subliniat faptul că, fie că recunoaștem, fie că negăm, din orgoliu sau din rușine, unele momente/evenimente din viața noastră au fost marcate de anumite persoane care ne-au influențat viitorul. Părinții, familia, profesorii, colegii, unii artiști sau chiar preotul paroh, sau, mai ales, părintele nostru duhovnicesc; toți au contribuit la formarea noastră lăuntrică/interioară.

În altă ordine de idei, valorile și normele morale dintotdeauna urmăresc să orienteze și să conducă acțiunile oamenilor. Dacă ele sunt privite dintr-o perspectivă subiectivă și relativă, precaritatea lor este inevitabilă. În schimb, dacă adoptăm o atitudine obiectivă - și este evident că există criterii indiscutabile și sigure, verificate de istorie, care ne arată ce este corect și care disting albul de negru, fără a deplasa linia de demarcație dintre bine și rău, dintre adevăr și minciună, dintre normalitate și păcat - atunci rămânem pe calea care duce la viață.

Astăzi este tot mai dificil să vorbești despre valori pentru că ești întâmpinat fie cu adversitate, fie, în cel mai bun caz, cu un zâmbet concesiv. Dar este oare posibil să îți trăiești

viața fără a avea puncte ferme de referință, sau având repere golite de semnificație? În acest caz, cum reușim să ne definim opțiunile și comportamentul, sau cum putem justifica și exprima o judecată? A ține seamă de valori nu este un mof, ci implică descoperirea unui orizont de semnificații după care te ghidezi/să te orientezi în viață.

Cu alte cuvinte, poate vă întrebați și ne întrebăm, aici și acum, de ce este bine venită apariția/publicarea acestui volum în cinstea Părintelui Gheorghe Bordașiu și Învățătorului Gavriil Iovan din satul bihorean Husasău de Criș? Ce au ei atât de special? Pentru că, între și printre altele, acum, că tot ne aflăm în anul centenar – 2018, eu unul consider că este momentul ca fiecare dintre noi să facă un bilanț, dacă nu altfel, măcar, așa, al anului care a trecut, analizând/cântărind ce a făcut și ce nu a făcut în anul respectiv, cu realizările, împlinirile, succesele sau neîmplinirile sale!...

Altfel spus, referindu-ne, puțin, la scară națională, în anul 2017 i-am evocat pe eroi (în special pe cei din primul război mondial) l-am pomenit pe Patriarhul Iustinian Marina, i-am comemorat pe apărătorii/mărturisitorii din temnițele comuniste, l-am petrecut, pe ultimul drum pământesc, pe ultimul rege „uns” al României, într-un mod deosebit, elegant, spontan și sincer, cu adevărat regal și autentic, fără egal!...

Au mai fost și alte multe, variate și diverse, momente/eventimente și manifestări, toate grăitoare, relevante și elocvente însă vin să întreb eu, unul, aici și acum: ce am învățat, noi toți, din toate acestea, cu ce ne-am ales, care sunt foloasele/rezultatele, culturale, spirituale și duhovnicești, pe care le-am deprins noi din toate acestea?...

Există ele, cu adevărat?...

Vom fi, și noi, de aici înainte, mai curajoși, mai uniți, mai demni, mai corecți, mai onești, mai cinstiți, mai altruști decât până acum, ca neam, ca popor, adică vom reține și asimila ceva de la toți acești înaintași și eroi ai noștri, între care și protagoniștii acestei lucrări, sau vom reveni la vechile noastre metehne, defilând separat și pierzând în comun, ca până acum!...

Cu alte cuvinte, în anul centenar – 2018, al unității noastre naționale, când tânărul nostru stat românesc împlinește/aniversează primii 100 de ani, vom învăța, oare, să nu mai fim atât de dezbinați, atât de frustrați, atât de complexați, atât de încrâncenați, atât de invidioși, atât de egoiști, atât de răzbunători, atât de fragili și atât de vulnerabili!...

Da, adevărat, multă lume, din toate colțurile lumii, a admirat și admiră, în continuare, spontaneitatea noastră, din unele momente ale istoriei, generozitatea sau ospitalitatea

noastră, cultura, spiritualitatea și civilizația noastră, ca neam/ca popor, însă, din păcate, de cele mai multe ori, sunt nevoiți să se oprească numai la atât, fiindcă de constantă, perseverență și consecvență, susținută și întemeiată, nu (mai) poate fi vorba!...

De ce oare?...

Deoarece, între altele, ne trezim/ne revenim prea târziu, uneori mult prea târziu, având, printre altele, această slăbiciune ori neputință de a-i aprecia/admira pe conaționali/concetățenii noștri, fie după ce nu mai sunt printre noi pământenii, fie după ce au ajuns în exil sau în refugiu – cum, iată, a fost (și) cazul Regelui Mihai I al României, fie după ce au ajuns în pușcăriile comuniste, în program-uri, gulag-uri și holocaust-uri, fie după ce s-au perindat în tot felul de peregrinări și emigrări pe întregul mapamond, pentru obținerea/câștigarea unui respect, cuvenit și binemeritat, a unui venit mai bun/a unui trai mai decent și a unei pâini mai bune/mai albe sau mai proaspete, când și pe ei de noi și pe noi de ei îi cuprinde și ne cuprinde dorul, regretul și jalea, mai cu seamă atunci când conștientizăm faptul, trist și dureros, că au lăsat acasă, copiii supărați, marcați și afectați și, poate, chiar familii îndurerate și destrămate și, nu doar atât, ci au (mai) lăsat o țară fără forță de muncă, calificată și chiar necalificată,

de am ajuns să-i angajăm, în locul lor, pe alții, de pe alte meridiane?!...

În concluzie, vin, iarăși, să întreb, aici și acum: care este proiectul nostru de țară pentru anul centenar – 2018 și nu numai, afară de aniversări/comemorări și manifestări cultural - spiritual – naționale, pline de festivism, desigur, binevenite și ele, adică mă gândesc la un demers/deziderat fiabil și viabil, eficient, consistent și suficient, complex și complet?!...

Avem. Există oare așa ceva?!...

Dacă da, unde este și cum arată acest proiect?!

Dacă nu, ce mai așteptăm sau, mai bine zis: de ce mai amânăm/întârziem acest lucru?!...

Căci dacă nu, dacă încă nu ne-am trezit din beția această cotidiană și nu ne-am revenit din amorțeala aceasta, generalizată, apoi să știm cu toții, fraților, că zadarnic a fost curajul și bărbăția eroilor, zadarnic a fost eroismul și credințioșia mărturisitorilor, zadarnică a fost toată implicarea și determinarea marilor bărbați de stat ai acestei țări, altminteri dăruită și binecuvântată de Dumnezeu, zadarnică a fost loialitatea și fidelitatea regelui, altfel spus, zadarnică toată această spontaneitate a noastră, altminteri minunată, de-a dreptul spectaculoasă și plină de entuziasm însă lipsită de substanță, seriozitate, consistență și consecvență, una

argumentată, justificată și determinată, corect asumată și sincer responsabilizată!...

Așadar, evocându-i, în continuare, pe eroi, pomenindu-i pe martiri, cinstindu-i pe toți făuritorii Marii noastre Uniri de la 1918, trebuie totuși, să facem un pas, înainte, adică mai departe, dincolo de focul de paie, ajungând, deci, să ne respectăm între noi înșine, fără a ne mai sabota, șantaja, calomnia, descuraja, răzbuna și marginaliza, în mod reciproc, cu alte cuvinte, haideți să ne apucăm serios, asumat și responsabil, de treabă, căci curajul, bărbăția, credincioșia, patriotismul și eroismul nu trebuie să fie niște calități ori virtuți trecute și perimate ci, mai ales, prezente și, îndeosebi, viitoare!...

Și, dacă ar mai fi de adăugat încă ceva, poate ar mai fi un îndemn de reiterat, acela, adresat, în chip profetic, de către Nicolae Iorga, destinat celor din fruntea/conducerea țării, de atunci și de acum: „Țineți aproape de popor ca să nu rătăciți!”...

Iar noi, toți, laolaltă, să ținem aproape de Dumnezeu, măcar din același motiv sau același considerent și, apoi, desigur, să ținem, unii la alții, unii cu alții și unii de alții!..

Căci, „unde-i unul nu-i putere, la nevoi și la durere/unde-s doi puterea crește și dușmanul nu sporește!”....

Ce bine ar fi dacă acest vers ar fi un principiu, de viață și de moarte!...

Altfel spus, unirea și unitatea noastră nu trebuie să constituie doar o referință simbolică, istorică, comemorativă și omagială ci să ajungă a fi un demers concret, un deziderat continuu sau o permanentizare, consistentă, substanțială, durabilă, stabilă, statornică și eficientă, căci numai astfel vom mai rezista, numai așa ne mai putem menține și, salva!...

Până una-alta, însă, vă adresez, tuturor, inclusiv protagoniștilor acestui moment, eveniment și volum, mult folositor nouă, un sincer și călduros la mulți ani, cu bucurie, fericire, sfințire și mântuire!...

Dr. Stelian Gomboș

<https://steliangombos.wordpress.com/>

INTRODUCERE

Academicianul Nicolae Iorga a caracterizat Transilvania dinainte de 1918 ca fiind o țară de „*sate și preoți*” români. Nu putea fi o caracterizare mai potrivită pentru acele vremuri. Lipsit de libertate și supus unei îndoite exploatare, socială și națională poporul român își trăia viața obștească mai ales în sânul Bisericii ortodoxe. Preoțimea de atunci n-a constituit niciodată o castă desprinsă de masa credincioșilor. Se știe că preotul român a împărtășit, veacuri de-a rândul, soarta și condiția socială a credincioșilor săi, el împletind, în chip armonios, datoria de slujitor a lui Dumnezeu cu cea de slujitor al poporului, preocupat de mântuirea lui sufletească dar și de bunăstarea lui trupească. Preoția românească veche și-a dus, în cursul veacurilor, contribuția – unanim recunoscută, la lupta pentru libertate și independență, pentru unitatea spirituală a poporului, pentru o patrie liberă ca să cuprindă pe toți fiii săi.

La împlinirea a 100 de ani la mărețul act de la Alba-Iulia din anul 1918, ne amintim de românii care au

trăit acele vremuri și care au luptat pentru realizarea unității statale, care era supremul ideal al întregului popor. Între acești participanți activi în lupta de emancipare națională care au condus, în final, la realizarea acestui măreț ideal se numără preoții unioniști Gavril Iovan și Gheorghe Bordașiu din Husasău de Criș.

Prezentul volum este dedicat celor „*Doi unioniști din Husasău de Criș preoții Gavril Iovan și Gheorghe Bordașiu*”, care prin grija autorilor, la acest moment aniversar în capitolele sale face o radiografieră a situației politice interne și internaționale în preajma acestui mare eveniment național.

În primul capitol intitulat sugestiv „*Pe deasupra granițelor politice pe români i-a unit sângele limba și legea*”, este prezentată situația internațională și realizarea idealului de unitate națională a românilor.

Pentru că în capitolul al doilea intitulat „*Unirea sub Mihai Viteazu, scria unul în Cronică că cea dintâi unire a făcut-o Sigismund Bathory. Nu a fost o Unire, a fost un act politic și n-a ținut*” e prezentată prima Unire realizată sub Mihai Viteazul, iar evenimentul de la 20 mai 1595, a fost doar un tratat politic și nu prima Unire.

În capitolul „*Pregătire spirituală a Unirii prin Tribuna de la Arad (Ioan Slavici, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu)*” am arătat modul în care a fost pregătit acest moment.

„*Preparandia din Arad și lucrarea ei pentru Unire prin absolvenți (teologi și pedagogi), plecați în mijlocul poporului*”, cuprinde rolul pe care l-a avut această școală înființată în anul 1812 în formarea intelectuală și culturală a tinerilor dascăli și preoți, care după absolvire au ajuns în comunitățile lor, aducând în inima conaționalilor lor lupta și idealul de emancipare națională pe care și l-au format de la dascălii pe care i-au avut, care sunt exponenți ai acestui deziderat și ideal național.

Rolul pe care l-a avut Preparandia de la Arad în formarea și lucrarea viitoare a celor doi preoți Gavril Iovan și Gheorghe Bordașiu fiind descris în capitolul intitulat „*Tinerii Gavril Iovan și Bordașiu Gheorghe la Preparandia din Arad*”.

Încheind această lucrare cu capitolele dedicate preoților unioniști „*Gavril Iovan, învățător în Săbolciu și apoi preot în Husasău de Criș*” și „*Gheorghe Bordașiu, învățător în Săbolciu și preot în Botean*” în

care sunt descrise personalitatea și activitatea fiecăruia în parte, contribuția pe care au avut-o la făurirea statului unitar român la 1 Decembrie 1918 la Alba – Iulia.

Autorii au urmărit ca prin acest volum omagial să prezinte rolul celor două mari personalități ale bisericii și neamului românesc la înfăptuirea mărețului act de la 1 decembrie 1918, iar la ceas aniversar să le aducem un omagiu bine meritat pentru modul în care au militat și au luptat alături de alți reprezentanți de seamă ai vremii pentru realizarea mărețului ideal, Unirea de la 1 Decembrie 1918. Curajul, bărbăția, lupta și dragostea de biserică, de neam și țară a celor evocați, lăsând deoparte pericolele prin care au trecut atunci, pentru cei de azi ar trebui să fie un exemplu de urmat indiferent de statutul social pe care îl are fiecare de intelectual, om politic, muncitor, țăran, tânăr sau vârstnic. Dorim ca lupta lor, eroismul înaintașilor noștri să nu fie numai utopie și nimic mai mult.

Gândirea, devotamentul, dragostea față de biserică, neamul românesc și țară a celor doi unioniști, preoții Gavril Iovan și Gheorghe Bordașiu care sunt evocați în acest volum le regăsim în viața și activitatea urmașilor lor

Pr Arhim. Ioan Iovan duhovnicul Mănăstirii Recea, decedat în 2008 și pe Pr. Prof. Nicolae Bordașiu, ajuns la vârsta de 94 ani, care în continuare au fost preocupați de mântuirea sufletească a credincioșilor și s-au dovedit luptători împotriva regimului comunist ateu.

Au suferit în închisorile comuniste, urmașii lor, dar au rămas statornici în credință, iar cu ajutorul bunului Dumnezeu au avut puterea de a rezista în acele clipe de grea încercare. Despre acestea ne-au vorbit nouă celor de astăzi, din acele zile trăite, până în 2008 Pr Arhim. Ioan Iovan, când s-a mutat în ceruri, iar Pr. Prof. Nicolae Bordașiu de la Biserica Silvestru din București, până în zilele noastre ne vorbește despre suferința lor și a altora pe care i-au avut colegi de suferință. Unii dintre ei au pierit în închisorile comuniste, pentru că l-au mărturisit pe Hristos și nu au îngenunchiat înaintea celor fără de Dumnezeu – a ateilor.

Autorii

1. PE DEASUPRA GRANIȚELOR POLITICE PE ROMÂNI I-A UNIT SÂNGELE, LIMBA ȘI LEGEA

Idealul de unitate națională a tuturor românilor, a constituit o permanență a trecutului nostru, ea a cunoscut o deplină victorie și

împlinire „prin hotărârile democratice din 27 martie, 28 noiembrie și 1 decembrie 1918”¹, când toți românii din spațiul carpato - danubiano - pontic s-au unit într-un singur stat România Mare.

Nedreptățile marilor puteri, care aplicau principiul „divide ed imperia, adică dezbină și stăpânește” față de România, au dus la separarea teritoriului românesc, la începutul secolului al IX - lea, când figuri marcante ale autohtonilor dintre cele trei Crișuri au luptat pentru libertate și drepturi naționale.

¹ Viorel Faur, *Generația Marii Uniri – Evenimente din Bihor Octombrie 1918 – Aprilie 1919 Documente*, Editura Universității din Oradea, 2013, p. 9.

Români de pe aceste meleaguri în anul 1918 s-au situat pe o poziție politică energică și clară de luptă pentru emancipare de sub dominația statului dualist austro – ungar și printr-o biruință alături de conaționaliilor lor de dincolo de Carpați, au contribuit la înălțarea României Mari remarcându-se ca ctitori autentici ai statului unitar român. Ei au fost pregătiți în acest demers de către instituții culturale precum: biserica, școala și asociații, dar și de o galerie impresionantă de militanți pentru libertate, drepturi naționale și unitate în frunte cu dr. Aurel Lazăr, dr. Ioan Ciordaș, Roman R. Ciorogariu, dr. Dumitru Lascu, dr. Nicolae Zigre, Gheorghe Tulbure, Nicolae Bolcaș² și mulți alți eroi necunoscuți, ale căror memorie rămâne pe veci întipărită în sufletul neamului românesc.

La Oradea, pe data de *12 octombrie 1918* s-a semnat *Declarația de Autodeterminare Națională* prin

² *Ibidem.*

care s-a consfințit independența națiunii române față de monarhia austro-ungară, acesta a fost punctul culminant, pentru spațiul geopolitic românesc. Această declarație s-a inspirat din „*principiul autodeterminării naționale*” enunțat de președintele Americii, din acele timpuri³.

Documentul a fost prezentat de Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, în ședința din 5/18 octombrie 1918. În Declarația de la Oradea se afirma dreptul națiunii române la autodeterminare, precum și ideea convocării adunării naționale a reprezentat un act cu o semnificație istorică deosebită în procesul de unificare națională. Oradea a fost primul oraș al Unirii.

Însă n-a întârziat să apară dezordinea și haosul pe care l-au provocat unii conducători maghiari în partea de vest a României, care atunci când s-au văzut depășiți de situație, având probleme, au chemat armata maghiară în ajutor. Astfel s-a ajuns la conflicte interetnice între români și armata maghiară.

Dar pe lângă șovinismul unor maghiari susținut de imperiul austro-ungar aflat în agonie, asupra neamului

³ Viorel Faur, *op. cit.*, p. 10.

românesc plana și bolșevismul, adus din Rusia, de către dușmani români ai României. Aceasta este situația în care se aflau românii din cele trei teritorii în zori zilelor premergătoare acestui mare eveniment al Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

În această perioadă bihoreni au fost însuflețiți de conducătorii lor de suflet care s-au adunat cu ceilalți peste 100.000 de reprezentanți români pe Marea Câmpie de la Alba Iulia, unde au hotărât Unirea. Este important să fie amintit luptătorul și cărturarul, Gheorghe Tulbure, care prin broșura sa „*Către poporul românesc*”⁴, și cu un rar talent oratoric, a scris un îndemn la unire și la luptă pentru întregirea țării, pentru toată suflarea românească.

Românii de pe Crișuri s-au aflat de la începutul lunii octombrie 1918, în fruntea acțiunilor prounioniste din Țara Crișurilor. Fiindcă această străveche vatră românească a fost, de-a lungul istoriei, leagănul unor acțiuni politice remarcabile precum: răspunsul dat de

⁴ Roman R. Ciorogariu, *Zile Trăite – Partea a II-a, Revoluția*, Ediție de dr. Viorel Faur, Fundația „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994, p. 78; Dumitru V. Bonta, *Trei sate trei surori Săcădat, Borșa Săbolciu*, Editura Imprimeriei de Vest Oradea, 2002, p. 124.

Menumotut soliilor lui Arpad, apoi ședința memorabilă din 12 octombrie 1918, când a fost concepută Declarația de Independență Națională a peste 3 milioane și jumătate de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, adunare care a avut loc în casa lui Dr. Aurel Lazăr. Acest document a proclamat cu claritate și hotărâre dreptul românilor la autodeterminare și definitivă separare de monarhia asupritoare și anacronică. Această declarație a declanșat o recunoaștere a energiilor naționale, care s-au implicat, tot mai hotărât, în activitatea de pregătire a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918.

Nu întâmplător, românii bihoreni, au trimis la Alba Iulia cea mai impunătoare delegație alcătuită din 131 de împuterniciți ai locuitorilor satelor noastre. Se poate afirma cu toată convingerea că românii de pe Crișuri au contribuit în mod direct și substanțial la înălțarea edificiului României Mari.⁵

Istoricul și cercetătorul prof. univ. Dr. Viorel Faur, care s-a ocupat îndeaproape de această problemă, a reconstituit listele cu bihoreni, care au reprezentat

⁵ Dumitru V. Bonta, *op. cit.*, p. 125.

populația românească de pe Văile Crișurilor la Alba Iulia. Listele sunt în număr de trei, în funcție de cele trei categorii de reprezentanți naționali care ne-au onorat la Bălgrad, cu prezența lor.

Reprezentanță națională, a Bihorului, prezentă la Alba Iulia formată din 131 de persoane (60 de delegați, 45 delegați de drept, 26 delegați ai diferitelor organisme proprii, la care s-au alăturat alții 101 locuitori)⁶, care au luat parte din liberă inițiativă la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918.

În ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, din 20 noiembrie 1918, s-a anunțat că Marea Adunare Națională va avea loc la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918, la care „*vor lua parte toate straturile neamului românesc din Ardeal și Ungaria*”, desigur prin „*delegați emiși*”. Din Oradea și întregul Bihor „*vor fi reprezentate toate instituturile culturale, financiare și economice*”. Cu același prilej se raportează „*despre aderințe(le) sosite din partea comunelor*”, care au constituit suportul viitoarelor adunări pentru alegerea

⁶ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni (1918 - 1919)*, Editura Fundației Culturale „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1992, p. 102 – 103.

delegaților pentru evenimentul de la Alba Iulia.

Pentru ca acestea să se desfășoare, în conformitate cu instrucțiunile primite, în ședința – din 22 noiembrie 1918 – a Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor s-au stabilit militanții care vor conduce adunările de alegeri, după cum urmează: avocatul Andrei Ille în cercul electoral Tinca; avocatul Ioan Iacob în cercul electoral Ceica; dr. Aurel Lazăr în cercul electoral Aleșd; dr. Iuliu Chiș în cercul electoral Marghita; dr. Iustin Ardelean (avocat din Oradea) în cercul electoral Biharia; dr. Nicolae Zigre (avocat din Oradea) în cercul electoral Ugra și avocatul Moise Coș în cercul electoral Salonta; dr. Grigorie Papp în cercurile electorale Săcuieni și Hoszupali. În cercul electoral Beiuș-Vașcău, conducerea adunării se „concrede” C.N.R. din Beiuș, pe când cei din cercul Beretiu-U. „*vor fi designați din partea biroului C.N.R.*”, din Oradea. Cei din cercul electoral din Oradea vor fi stabiliți în ședința din 25 noiembrie 1918 și este vorba de dr. Iacob Radu (ca președinte) și dr. Nicolae Zigre (ca notar), care au și semnat „*crediționalele delegaților*”. De altfel, în aceeași zi au fost aleși și delegații cercului Oradea la Marea Adunare Națională de

la Alba Iulia: dr. Coriolan Pop, dr. Iustin Ardelean, Ioan Pogani (din cartierul Velența), Mihai Szilagyî (învățător) și dr. Sever Erdeli, „*care delegați se prevăd cu credențional*”.

Un autentic spirit democratic, caracterizează acțiunile politice ale românilor bihoreni în această perioadă - deosebit de importantă - a pregătirii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. În Bihor, au existat 12 cercuri (sau circumscripții) electorale, de altfel cele mai multe din toate județele (în număr de 20) în care se afla populație românească. Cu prilejul adunărilor populare de alegeri s-a manifestat deschis voința de unitate națională a locuitorilor români din părțile bihorene, care alcătuiau elementul etnico-demografic precumpănitor în aceste locuri. Documentele păstrate în procesele verbale și credenționalele conțin informații exacte cu privire la datele când s-au desfășurat adunările de alegeri ale delegaților, președinții acestora și bărbații de încredere. În cele 12 adunări de alegeri, desfășurate între 24 - 27 noiembrie 1918, pe baza votului universal, practicat pentru prima dată în Bihor, au fost aleși 60 de delegați așa-zisi oficialii, care au primit mandate de

reprezentanți ai tuturor românilor din această parte a spațiului românesc, pentru a vota unirea cu România. Așa cum se menționa în procesele verbale ale adunărilor de alegeri a delegaților, aceștia erau *„îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română”*. De asemenea, textul mandatelor de delegați confirmă, încă o dată, caracterul acestora de reprezentanți ai poporului: *„Drept ce susnumiții delegați sunt prin aceasta autorizați a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Națională Română ..., în numele tuturor românilor din acest cerc electoral ... și a contribui cu votul lor deciderea asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișean”*.

Într-un interviu acordat, în 27 noiembrie, al ziarului *„Nagyvaradi Naplo”*, dr. Aurel Lazăr afirmă fără echivoc că: *„Noi vrem unirea cu România ... Trebuie ca toate teritoriile locuite de români să se unească și unitatea aceasta să hotărască ce formă de organizare statală să adopte”*. La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia vor lua parte, atrăgea atenția militantul național, pe lângă delegații aleși, *„preoții, învățătorii și*

însăși poporul”, adică țărani din satele Bihorului. El oferă și un exemplu concret: „*Circumscripția Aleșd o voi reprezenta eu, împreună cu un preot și trei agricultori. Acordăm atenție reprezentării în rândul delegaților a celor mai de jos pături sociale*”. Dr. Aurel Lazăr sublinia faptul că a fost aplicat - cu prilejul alegerilor de delegați - principiul democratic al reprezentării tuturor categoriilor sociale. Analizând, din această perspectivă, lista celor 60 de delegați aleși în cercurile electorale bihorene, se poate constata faptul că: 31 au fost țărani (reprezentând cca 52% din numărul total), 16 avocați (cca 21%), 7 preoți (cca 7%) și 6 alte categorii sociale (1 învățător, 1 profesor, 1 student, 1 meseriaș, 1 inginer și 1 director de institut bancar). Este evident, pentru orice om de bună credință, că majoritatea delegaților oficiali ai românilor din Bihor au provenit din rândurile țărănimii, care era cea mai numeroasă clasă socială.

Considerăm că este o dovadă concludentă și corectă această proporțională reprezentare la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a locuitorilor din satele Bihorului, care constituiau o majoritate demografică. De reținut este și faptul că 16 delegați aleși

fac parte din categoria avocaților, care s-au remarcat în lupta pentru drepturi naționale și făurirea statului național unitar român. Intelectualii satelor - preoții și învățătorii - au fost, în vremurile de restriște, adevărații luminători și sfătuitori ai țăranilor, fiind implicați în toate acțiunile politice românești și, cu deosebire, în activitatea de conștientizare a poporului în legătură cu dezideratele majore ale luptei sale, între care și realizarea idealului unității noastre statale - teritoriale. Ceilalți 5 delegați au reprezentat, fiecare în parte, câte o categorie socială. Între cei 60 de delegați aleși în circumscripțiile electorale bihorene, 3 erau din Arad, pe când cei 57 din 37 de localități de pe teritoriul județului Bihor și anume din Oradea (13), Cheniz (5), Ceica (3), Beiuș (2), Tinca (2), Vecherd (2), Tulca (1), Homorog (1), Mădăraș (1), Micherechi (1), Ciumeghiu (1), Hidișelu de Sus (1), Dușești (1), Sighiștel (1), Tăut (1), Tăgădău (1), Husasău de Tinca (1), Săcădat (1), Vârciorog (1), Ponoară (1), Bratca (1), Marghita (1), Abrămuț (1), Chișlaz (1), Satubarbă (1), Sânlazăr (1), Alparea (1), Oșorhei (1), Leș (1), Roit (1), Cefa (1), Sânicolau Român (1), Nojorid (1), Bedeu (1) și Peterd (1). Delegații oficiali aveau, așadar,

domiciliul în orașele și satele Bihorului, în întreaga arie a acestuia. Semnalăm cazul de excepție al celor cinci țărani din satul Cheniz care au fost aleși ca delegați ai cercului electoral Săcuieni, datorită încrederii de care au beneficiat din partea alegătorilor. Prin urmare, un cerc electoral reprezentat exclusiv de țărani, ceea ce atestă profundul democratism de care au fost animați frunțașii politici români din Bihor în toate demersurile lor organizatorice – între ele, desigur, și pregătirea desfășurării adunărilor populare de alegere a delegaților – ce preced Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Cea de-a doua categorie a delegaților românilor din Bihor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au fost delegații de drept, ca reprezentanți ai instituțiilor ecleziastice, școlare, culturale și economice. Astfel, instituțiile ecleziastice au trimis 17 delegați, societățile culturale - 16 delegați, instituțiile de învățământ - 4 delegați, studenții români la Academia de drept din Oradea - 2 delegați, gărzile naționale române – 3 delegați și reuniunile economice românești – 3 delegați. Delegații de drept din Bihor, în număr de 45, au sporit considerabil rândul delegaților aleși, totalizând împreună 105 delegații

la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Se cuvine însă să adăugăm delegaților aleși (sau cei oficiali) și delegaților de drept pe cea de-a treia categorie de delegați mai puțin cunoscută, dar care are o identică valoare de reprezentare națională. Față de informațiile intrate până acum în circuitul științific, recente investigații documentare ne-au furnizat date interesante și utile depistării unui număr de 26 de delegați supleanți, ai Consiliilor Naționale Române și ai unor instituții culturale românești, ai plaselor și satelor bihorene.

Datorită împrejurării că prin defileul Crișului Repede trecea drumul cel mai scurt spre Alba Iulia – și el se afla sub controlul trupelor ungare – românii din cercul Aleșd, care cunoșteau bine această situație, pentru a fi siguri de faptul că unii dintre delegații lor vor ajunge la destinație, au ales odată cu cei cinci delegați oficiali și patru delegați supleanți, caz unic în tot Bihorul. Pentru cunoașterea exactă a numărului delegaților bihoreni la Marea Adunare Națională se impune a fi luați în considerație - ca autentici reprezentanți ai autorităților politice românești - și delegații Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, ai Consiliilor Naționale

Române ale plaselor Aleșd, Tinca, Ceica și Salonta, ai Consiliilor Naționale Române din localitățile Bratca, Beznea, Aștileu, Peștere și Beliu, ai satelor Ucuriș, Răbăgani, Țigănești, Finiș și Aștileu, precum și ai Reuniunii Femeilor Române din Beiuș și împrejurimi. Din delegații pe care i-am menționat, cea mai mare parte au fost țărani din satele Bihorului.

Făcând suma tuturor delegaților din Bihor la Alba Iulia (60 delegați aleși, 45 delegați de drept și 26 delegați ai organismelor amintite), constatăm că aceștia au atins cifra de 131, deci bihoreni au trimis la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 o impunătoare reprezentanță națională, contribuind - în măsură importantă - la ctitorirea statului național unitar român.

Se poate constata că, la Alba Iulia, delegații aleși au fost militanți, din toate categoriile sociale, îndeosebi dintre țărani și avocați. Din circumscripția Aleșd au fost trimiși Dr. Aurel Lazăr, avocat din Oradea, Iosif Tărău preot în Săcădat, Teodor Popoviciu, țaran înstărit din Vârciorog, Dumitru Bradea, țaran mijlocaș din Ponoare, Tărău Monea, țaran mijlocaș din Bratca. (...)

**Lista cu delegații deputați la Marea Adunare
Națională de la Alba Iulia 1 Decembrie 1918⁷**

1. Coriolan MANU din ABRĂMUȚ
2. Ioan SFÎRLEA, Teodor STANCA, Coloman STUPARIU din ALEȘD
3. George MUDURA din ALPAREA
4. Silviu BEJAN (Arad), dr. Teodor BURDAN (Boroșineu), dr. Sezer ISPRAVNIC (Arad) toți din Județul ARAD
5. Grigore BODEA, Vasile HOȚUPAN, Coriolan MURSA, Blaga TOMA din AȘTILEU
6. Aurel DEJEU din AUȘEU
7. Vasile GROZA din BATĂR
8. George MUREȘAN din BEDEU
9. Elena ARDELEAN, dr. Nicolae BOLCAȘ, Victor BORLAN, Ioan BUȘIȚA, Ioan CHIDIOȘAN, dr. Ioan CIORDAȘ, dr. Gavril COSMA, Roman CRISTIAN, Ilarie CRIȘAN, dr. Alexandru GERA, dr. Valer HETCO, Elena MUNTEAN, Tina PAP, Camil SĂLĂGEAN din BEIUȘ

⁷ Dumitru V. Bonta, *op. cit.*, p. 127.

10. Aurel GLIGOR, Ioan OCHIȘ din BELIU
11. Vasile PUP, Demitrie ȚIEPELE din BEZNEA
12. dr. Emil LAYĂR din BOROD
13. Dimitrie CIPLEU (a Ilenii), Pavel DOMOCOȘ (a Fanii), Teodor MANEA, Iosif TRIPON, Florian VEREȘ din BRATCA
14. Pamfil OSSIAN din CĂRĂSĂU
15. Alexandru POPTĂMAȘ din . CEFA
16. Ioan BUHUȘ, dr. Emil P. GROZDA, dr. Ioan IACOB, dr. Eugen NIECHI, Alexandru POPESCU din CEICA
17. Gheorghe CIUBUȘ, Ioan GOIE, Ioan ROCICA, Gheorghe ȘANDOR, Ilie ZACOTA din CHENIZ
18. Ioan POP din CHIȘLAZ
19. Gavril ROXIN din CIUMEGHIU
20. Ioan TORJ din DUȘEȘTI
21. Pavel GOVOȘDAN din FĂGĂDĂU
22. Gheorghe PĂLCUȚIU din FINIȘ
23. Lăpădat CIOFLAN din GHIGHIȘENI
24. Petru SÎRBU din GIRIȘU NEGRU
25. Alexandru GOLEA din HIDIȘELU DE SUS
26. Victor POP, Sezer SĂLĂGEAN din HOLOD

27. Nicolae COSTA din HOMOROG
28. Dănilă VICAȘ din HUSASĂU DE TINCA
29. Ioan BORDAȘ (a Gligori) din LEȘ
30. dr. Iuliu CHIȘ din MARGHITA
31. Romul BUZILA, Ioan TEOREAN din MĂDĂRAS
32. Teodor CORNEA din MEZIAD
33. Teodor PĂTCAȘ, Nicolae ROCSIN din
MICHERECHIU
34. Petru CRIST din NOJORID
35. dr. Iustin ARDELEAN, DR. Ioan BOROȘ, dr. Vasile
CHIRVAI, Roman R. CIOROGARIU, Nerva Traian
COSMA, Gavril DUDULESCU, dr. Sever ERDELI, Ioan
GENȚ, Andrei HORVATH, Nerva A. JERCAN, dr. Aurel
LAZĂR, Liviu LAZĂR, Augustin MAGHIAR, dr.
Demetriu MANGRA, dr. Savu MARTA, dr. Valer
MĂRCUȘ, dr. Gheorghe MICULAȘ, dr. Gregorie PAPP,
Traian PĂSCUȚ, Ioan POGAN, dr. Coriolan POP, Andrei
POPOVICI, dr. Demetriu RADU, dr. Iacob RADU,
Grigorie RIȚIU, dr. George ROXIN, Petru TĂMĂIAN,
dr. Nicolae ZIGRE din ORADEA
36. George POP din OȘORHEI
37. Ioan GLIGA, Pavel MOTOC din PEȘTERE

38. Teodor POTCAȘ, Alexandru SALA din PETERD
39. Petru E. PAPP din POCOLA
40. Dumitru BRADEA din PONOARĂ
41. Vasile TĂMAȘ din POPEȘTI
42. Mihai OCI din RĂBĂGANI
43. Teodor LUNCAN din ROIT
44. Moise COȘIU din SALONTA
45. Ioan CHEREGI din SATUBARBĂ
46. Nicolae MALIȚA din SĂBOLCIU
47. Iosif TĂRĂU din SĂCĂDAT
48. George PITEANCU din SFIRNAȘ
49. Atanasiu TOADER din SIGHIȘTEL
50. Dimitrie POP din SÂNICOLAU ROMÂN
51. Grațian HOROGOȘ din SÂNLAZĂR
52. Vasile TEUCA din TĂUT
53. Alexandru MUNTEANU din TILEAGD
54. dr. Andrei ILLE, dr. Aurel PINȚIA din TINCA:
55. Dimitrie POPA din TULCA:
56. Gheorghe POPA din ȚIGĂNEȘT
57. Ananie SÎRB din UCURIȘ
58. dr. Augustin CIURDARIU, Alexandru COROIU,
Adrian P. DESEANU, Maxim NONU din VAȘCĂU

59. Ioan BODOR, Victor DOMOCOȘ din VECHERD

60. Teodor POPOVICIU din VÂRCIOROG

**Lista cu localitățile bihorene cu participanți la Marea
Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie
1918⁸**

1. BĂLNACA: Vasile DAVID, Zaharia GAVRILĂ, Petru
MARTIN

2. BELIU: Nistor DIMITRIE, Alexandru FRUGINA,
Gheorghe FRUGINA, Terentie POPA, Alexandru
PULEAC, Gheorghe RUSU, Andrei STAN

3. BERECHIU: Ioan BALOG, Petru PAUL

4. BRATCA: Gheorghe MATEEAȘ

5. BRIHENI: Moise IENCIU, Maxim MĂNESCU

6. BRUSTURI: Mihai GIURĂU, C. MĂRUȘCA

7. BURZUC: Gheorghe CHIȘ

8. CĂLUGĂRI: Aurel V. FLOREA, Ioan TOCOIAN

9. CEFA: Petru POPTĂMAȘ

10. CHEȘA: George CLITAN, Pașc GOGUȚ

11. CHIOAG: Gavril CHIȘBORA, Pavel MATIUȚĂ

⁸ *Ibidem*, p. 128.

12. CHIRALEU: George MĂRCUȘ
13. CHIȘLAZ: Teodor VANCIA
14. CIUTELEC: Ion A. MIEREA
15. CRAIOVA: Atanasiu PORȘUȚIU
16. CRIȘTIORU DE JOS: Petru CONDRE
17. DIJIR: Mihai DĂNILĂ
18. FINIȘ: Ioan MÎNDRU
19. GEPIU: Petru GONCAN, Mihaiu HALMAGEAN
20. GIRIȘU NEGRU: Gheorghe SÎRBU
21. HAIEU: Gheorghe ARDELEAN
22. HUSASĂU DE TINCA: Aurel BUDIU
23. INAND: Iancu LUPAȘ, Gheorghe STANA, Dumitru
UIVĂRĂȘAN
24. IZBUC: Luca BURTA (a Petrii), Simion BURTA,
Adam MICLEA
25. LAZURI DE BEIUȘ: Alexandru Sever PELLE
26. LORĂU: Gheorghe BONCA
27. LUGAȘU DE JOS: Teodor ILEA
28. LUNCA: Mihai CIURA, Traian COTOR, Crăciun
SERAC
29. LUPOAIA: Gavril POPOVICI
30. MĂDĂRAS: Teodor NEȘ

31. MIZIEȘ: Florian GOINA
32. NEGRU: Ion GIURGIU
33. ORADEA: Iosif CHIRILĂ, Iosif DRIMBA, Victor FILIP, dr. Dumitru LASCU, Vladimir MUȚIU, Gheorghe TULBURE
34. OȘAND: Ion MARTIN
35. POPEȘTI: Teodor BACIU, Gavril CHEREGI, Florian LAZOC
36. RIENI: Costan TIRLA
37. ROIT: Simion CĂMPAN, Ioan DANCEA, Simion FĂRCUTA, Petru LUCACIU, Simion LUNCAN
38. ROȘIA: Petre BURECU, Petru GHERLEA, Petru PETRIȚA, Ioan UȘVAT
39. SĂBOLCIU: Gheorghe BORDAȘ, Gavril IOVAN, Nicolae MALIȚA
40. SĂCĂDAT: Aurel MATEI
41. SĂLDĂBAGIU DE BARCĂU: Ioan PONDROȘ
42. SEBIȘ: Gheorghe GAVRA, Ilie LUCUȚA, Iulian LUCUȚA
44. SÂNTANDREI: Dumitru TĂUT, Teodor TORJEA
44. SUDRIGIU: Miron DUDAȘ, Marțian MUȚ
45. SUIUG: Pantelimon BUGARIU, Vasile FILIP,

Florian NASTA

46. TALPOȘ: Teodor ARDELEAN, Ioan CHIRILESCU,
Ludovic LAZĂR, Pavel MATEI, Valer POPOVICI, Ioan
VICAȘ, Mihai VIDICAN

47. TĂRIAN: Simion SANTĂU

48. TINCA: Gheorghe ACHIMAȘ

49. TOTORENI: Iustin FOFIU, Nicolae FOFIU

50. ȚIGĂNEȘTI: Ioan CLOAMBEȘ

51. VÂRCIOROG: Petru FODOR

În cel de-al doilea tabel sunt incluși trei între cei care au participat din localitatea Săbolciu Gavril Iovan, Nicolae Malița și Gheorghe Bordașiu. Ei au avut aceleași drepturi și-au intrat în Sala Unirii din Alba - Iulia.

Profesorul Viorel Faur, în urma unor cercetări științifice sistematice, scria în articolul „*Unirea cea Mare '75*”, foaie editată de către Vatra Românească la aniversarea a 75 de ani de la Unirea cea Mare, un document foarte valoros pentru bihoreni, și anume, o listă cu participanții din Bihor la Marea Adunare Națională din 1918, care conține 101 locuitori din Bihor, care au participat la Marea Unire, unii pe cont propriu, pentru a

întări prin prezența lor „*hotărârea de Unire cu România*”. În această listă, spre bucuria noastră, i-am găsit nominalizați și pe învățătorul Gheorghe Bordașiu din Săbolciu, născut în Husasău de Criș, Gavril Iovan, (n. n. preot în Surduc și apoi în Husasău de Criș), Aurel Matei din Săcădat, funcționar la Poșta Mare și Malița Pavel, student în Drept.⁹

Cu o zi înainte de 1 Decembrie 1918, delegațiile au ajuns la Alba – Iulia, au fost întâmpinate de organizatori și cazați în oraș.

Puteai vedea lume și lume cu cocarde tricolore. Cei prezenți aveau ațintiți ochii spre detașamentele de moți, ce veneau organizați militărește, cu ofițeri călare în fruntea detașamentelor. Cu arma pe umăr și cu desagiile pline de gloanțe, pășeau măiestruos urmașii lui Horea și a lui Iancu. Da! ***Sub ocrotirea armatei de moți s-a ținut Adunarea de la Alba-Iulia.***

Roman Ciorogariu scrie că: „*Ziua unirii naționale a început cu serviciul religios divin în ambele biserici. ... După încheierea sfintei liturghii lumea fascinată de sfințenie, de religia noastră națională, pleacă după*

⁹ *Ibidem*, p. 133.

«preoți cu crucea în frunte», cum este scris în imnul libertății, sub care a luptat «oastea creștină» în 1848 și acum urcă Golgota, să proslăvească piatra milenară de pe mormântul libertății naționale».¹⁰

La ora 10, în data de 1 decembrie 1918, s-a deschis Adunarea Națională, cu participarea a 1.228 de delegați (deputați) aleși, în sala casinou militar din cetate.

Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, declară Adunarea Națională de la Alba Iulia „constituită și deschisă”. Vasile Goldiș rostește cuvântarea solemnă, încheiată cu un proiect de rezoluție¹¹, care începe cu cuvintele:

¹⁰ Roman R. Ciorogariu, *Zile Trăite – Partea a II-a, Revoluția*, Ediție de dr. Viorel aur, Fundația „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994, p. 71.

¹¹ Textul **Rezoluției** este următorul: . Adunarea Națională tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noiembrie/1 Decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu

România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.
2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat.
3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate tărâmurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.
4. Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omenești.
5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei - comisele și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potențarea producției.
6. Muncitorimii industriale i se asigură aceleași drepturi și avantajii, care sunt legiferați în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea Națională dă expresie dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici, deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această Adunare Națională salută pe frații lor din Bucovina, scăpați din jugul Monarhiei austro-ungare și uniți cu țara mamă România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm liberarea națiunilor subjugate până aici în Monarhia austro-ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro - germană, iugoslavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea Națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor

„Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România”.

Proiectul de rezoluție este adoptat cu ovații prelungite. Pentru cărmuirea Transilvaniei, Adunarea Națională procedează la alegerea unei adunări legislative numită *Marele Sfat Național*, compus din 250 de membrii; acesta, la rându-i, va numi un guvern provizoriu — Consiliul Dirigent.

După adoptarea actului istoric al Unirii, cei peste 100.000 de participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, adunați pe Câmpul lui Horea, aprobă cu aclamații entuziaste hotărârea de unire necondiționată și

bravi români, care în acest război și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru murind pentru libertatea și unitatea națiunii române.

VIII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumirei și admirațiunei sale tuturor Puterilor Aliate, care prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război au scăpat civilizațiunea de ghiarele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunei române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile pe care le va afla necesare în interesul națiunii.

pentru totdeauna a Transilvaniei cu România. Unirea Transilvaniei cu România încheie procesul de făurire a statului național unitar român, proces început în 1859, prin unirea Moldovei cu Țara Românească, continuat prin unirea Dobrogei în 1878, a Basarabiei în martie 1918 și a Bucovinei în noiembrie 1918. **Suprafața României Mari: 295.049 km pătrați, cu o populație de 16.500.000 de locuitori.**

La data de *2 decembrie 1918*, are loc — întrunirea Marelui Sfat Național în sala Tribunalului din Alba Iulia care hotărăște constituirea unui Consiliu Dirigent format din 15 membrii și având președinte pe Iuliu Maniu pentru administrarea Transilvaniei. Marele Sfat Național și Consiliul Dirigent își stabilesc sediul la Sibiu, iară în data de *11/24 decembrie 1918* — Regele Ferdinand emite Decretul-lege de unire a Transilvaniei cu vechea Românie.

Reîntorși acasă de la Alba – Iulia, delegația bihoreană a desfășurat o intensă propagandă în rândul celor pe care i-au reprezentat, spunându-le că de acum înainte fac parte din România Mare, iar acest fapt este definitiv și irevocabil.

Entuziasmul acestora, la aflarea mării vești, a fost incomparabil, ei crezând – cu nedisimulată convingere – că s-a încheiat cu trecutul vitreg, care le-a adus numai necazuri și durere.

A bătut și pentru ei ceasul dreptății istorice!

Aceasta fiind starea de spirit a locuitorilor români din satele și orașele Bihorului, marcată de speranțe într-un viitor mai bun, de dorința de îndreptare a situației lor, într-o țară unită și puternică, născută din credința neabătută în destinul poporului nostru, din sacrificii și în timpul cel mai apropiat, din victoriile politice fundamentale ale anului 1918.¹²

Însă semnarea Armistițiului Special de la Bălgrad, din 13 noiembrie 1918, între Antanta (reprezentată prin generalul Franchet d'Eepérey) și Ungaria (reprezentată de Károly), a însemnat un dezastru, în special pentru românii din județele: Bihor, Satu – Mare și Sălaj.

O consecință a acestor manifestări este că, trupul țării a fost amputat, s-a stabilit o linie de marcație pe direcția Zam - Ciucea, între România și Ungaria, care a

¹² Viorel Faur, *Generația, Marii Uniri – Evenimente din Bihor Octombrie 1918 – Aprilie 1919 Documente*, Editura Universității din Oradea, 2013, p. 13.

rămas până în 22 aprilie 1919, când Armata Română a eliberat Bihorul, Satu Mare și Sălajul.¹³

Pentru a intra în miezul tragicelor evenimente ne permitem ca să cităm din „*Raportul Consistoriului Plenar Eparhial Greco-Ortodox Român din Oradea Mare, despre atrocitățile soldaților maghiari săvârșite contra preoților noștri în anul 1919*”.

În acest raport din data 15 martie 1919, vicarul Roman Ciorogariu, arată că: „*Speranța că Armistițiul și Adunarea Națională de la Alba – Iulia încep o eră binefăcătoare și pentru biserica noastră nu s-a împlinit. Dimpotrivă, evenimentele s-au precipitat de atunci încoace care au adus biserica într-un hal nemaipomenit. De la începutul anului 1919, locuitorii români din acest comitat, trăiesc într-o teroare fără pereche, proclamată de trupele noului regim maghiar.*

Icoana ce ne-o prezintă satele, este cea mai tristă. Protopopi, preoți și învățători, s-au refugiat și de luni de zile stăm fără conducători”.¹⁴

Roman Ciorogariu ne prezintă în continuare și date

¹³ Viorel Faur, *op. cit.*, p. 17.

¹⁴ Dumitru V. Bonta, *op. cit.*, p. 134.

concrete, despre atrocitățile îndurate de o serie de preoți, învățători, intelectuali și țărani români din Bihor, în perioada noiembrie 1918 – decembrie 1919.

Bihoreniile au dat numeroase jertfe pentru Unire, suportând o teroare fără precedent, despre care s-au păstrat în arhivele bihorene, sute de documente. Multe dintre acestea n-au intrat în circuitul științific.

Românii au fost victimele bandelor dezorganizate ale fostelor armate ungurești, care s-au răzbunat în mod barbar pe românii crișeni și sătmăreni, până la venirea Armatei Române. Atrocitățile care s-au comis, în zona Crișurilor, în perioada 1 decembrie 1918 - 20 aprilie 1919, trebuie așezate în scris, pentru a nu fi îngropate de tăvălugul istoriei.

1. UNIREA SUB MIHAI VITEAZUL. CE S-A REALIZAT SUB DOMNIA LUI SIGISMUND BATHORY, NU A FOST CEA DINTĂI UNIRE, CI UN ACT POLITIC CARE N-A ȚINUT

Mihai Viteazul, s-a născut la în 1558, în Drăgotești, localitate aflată pe partea stângă a Oltului, județul Vâlcea. După mamă este descendent din familia Cantacuzinilor¹⁵, iar tatăl lui Mihai era de origine grec.

La sfârșitul anului 1588 Mihai devine *stolnic* al curții lui Mihnea Turcitul, iar în 1593 ban al Craiovei în timpul domniei lui Alexandru cel Rău. În septembrie 1593, cu ajutorul patriarhului Constantinopolului, dar și al otomanilor după ce a plătit o sumă record de 1,5 milioane de galbeni¹⁶, a devenit voievod al Țării Românești, din 11 octombrie 1593.

¹⁵ Petre Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, Fundația „Regele Carol I”, 1936; reed. Editura Corint, București 2002 (cu un cuvânt înainte de Șerban Papacostea), p. 17.

¹⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Viteazul.

Mihai aderă la „*Liga Sfântă*” creștină, constituită din inițiativa Papei Clement al VIII-lea, din care inițial făceau parte Sfântul Imperiu Romano - German, Statul Papal, Spania, Austria, Ferrara, Mantova și Toscana (Anglia și Polonia au manifestat rezerve față de politica de cruciadă a papalității). Ulterior aderă și Transilvania, considerată factor decisiv în atragerea în alianță a celorlalte două state românești, Moldova și Țara Românească. Aron Vodă, domnul Moldovei semnează un tratat cu împăratul habsburgic la 16 septembrie 1594, oferind astfel un motiv în plus lui Mihai Viteazul să decidă, cu acordul boierilor, intrarea în alianța antiotomană.

Aderarea Țării Românești la „*Liga Sfântă*” a condus la izbucnirea (13 noiembrie 1594) unei revolte antiotomane soldată cu suprimarea creditorilor levantini și a întregii garnizoane otomane staționată în București. Pe acest fundal, Mihai pornește o ofensivă generală împotriva Înaltei Porți, atacând cetățile turcești de pe ambele părți ale Dunării (Giurgiu, Hârșova, Silistra ș.a.). Urmează o serie de victorii împotriva tătarilor și turcilor

(la Putineiu și pe locul numit „Padina”,¹⁷ „Șerpătești” de lângă satul Stănești) culminată cu incendierea Rusciucului. După modelul victorios al lui Mihai, domnul Țării Moldovei, Aron Vodă pornește o campanie similară. Datorită recunoașterii ca suzeran a lui Sigismund Bathory de către Aron Vodă și succesorul său, Răzvan Ștefan, Mihai Viteazu a trimis o delegație de boieri la Alba - Iulia pentru a reglementa diplomatic relațiile munteano - transilvănene. Delegația de boieri condusă de mitropolitul Eftimie a negociat aderarea la această alianță și a semnat la *Alba Iulia la 20 mai 1595 un tratat cu Bathory prin care Mihai devenea vasal al lui Sigismund*. Ei și-au depășit atribuțiile inițiale, probabil din dorința de a îngrădi puterea domnului sporind-o simultan pe a lor. Cu toate acestea, Mihai a acceptat tratatul, deoarece Transilvania era singurul stat vecin ce îi putea asigura spatele în lupta împotriva turcilor.¹⁸ Acest acord, nu este prima unire cum s-a menționat într-o

¹⁷ Padina (crov, găvan) este o formă de relief cu aspect de depresiune circulară sau alungită, amplasată de obicei pe vârful unui deal, rezultată prin tasarea terenului.

¹⁸ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, p. 133 – 134; Ștefan Pascu, *Mihai Viteazu – Unirea și centralizarea țărilor române*, Editura politică, București, 1973, p. 35.

cronică, ci este un act politic realizat prin intrarea în alianța antiotomană a Țării Românești și a Moldovei.

Mihai Viteazul a încercat să oprească înaintarea otomană spre București, cu o armată mai mică numeric decât cea otomană, la Călugăreni în 13/23 august 1595. Bătălia este evocată în poemul „*Pașa Hassan*” de către poetul George Coșbuc, deși cu pierderi pentru turci, dar a fost insuficient pentru a-i opri din marșul spre București. Mihai este nevoit să se retragă temporar în munți, așteptând sprijinul lui Sigismund Bathory, vreme în care turcii, în frunte cu Sinan Pașa, s-au instalat la mănăstirea Radu Vodă, iar Sinan a început să numească funcționari otomani pentru administrarea noului pașalâc, și a ridicat o întăritură improvizată.¹⁹

Primind în munți sprijin din Moldova, dar mai ales din Transilvania, Mihai Viteazul a luat comanda unei armate puternice și numeroase, cu care i-a îndepărtat pe otomani din Târgoviște (5 – 8 octombrie 1595), apoi București (12 octombrie 1595), provocându-le mari pierderi în retragerea lor disperată peste Dunăre la Giurgiu (15 – 20 octombrie 1595).

¹⁹ Florin Constantiniu, *op. cit.* p. 134 – 135.

Între timp, Ștefan Răzvan este înlocuit de pe tronul Moldovei cu Ieremia Movilă, un domn fidel polonezilor.

În 1594 și în anii următori Mihai Viteazul a condus o campanie militară în sudul Dunării, cucerind cetățile Isaccea, Măcin, Cernavodă, Razgrad, Babadag, Târgul de Floci, Silistra și chiar Rusciuc, Șiștova, Nicopole și Vidin. Potrivit istoricului Nicolae Iorga²⁰, călăreții lui au ajuns până la Adrianopole în est și Plevna în vest. Această acțiune a fost coroborată cu cea a voievodului moldovean Aron Tiranul care a readus sub stăpânirea sa Bugeacul, în aceeași perioadă. În 1601 Mihai Viteazul a preluat aceste teritorii o dată cu instalarea sa pe tronul Moldovei, astfel încât Dobrogea și gurile Dunării s-au aflat sub stăpânirea sa până la moarte.

Întreaga creștinătate balcanică l-au privit ca pe un eliberator, iar după moartea sa, în hârtiile găsite sub pernă, s-a aflat o scrisoare în care acești creștini îl numeau „*Steaua lor răsăriteană*”.

Pierderile suferite în urma campaniilor antiotomane, precum și dezastrelor provocate de ostașii sultanului, au adus Țara Românească la o stare critică din

²⁰ Nicolae Iorga, *Chestiunea Dunării*, Institutul European, 1998, p. 245.

punct de vedere financiar. Cu visteria golită, Mihai se vede silit să aplice o soluție pe cât de nepopulară, pe atât de vitală supraviețuirii statale: „*așezământul*” sau „*legarea țăranilor de glie*” prin care rumânii (țărani fără pământ din Valahia) erau siliți să rămână pe moșia pe care se aflau în acel moment.

După câteva confruntări pe linia Dunării, dar mai ales după înfrângerea suferită de Sigismund Báthory în Bătălia de la Keresztes, Mihai a făcut în decembrie 1597 pace cu Imperiul Otoman.²¹ În schimbul acceptării suzeranității otomane și a plății tributului, Înalta Poartă a recunoscut domnia voievodului pe întreaga durată a vieții sale și i-a trimis steag de domnie.

În paralel, la 9 iunie 1598, Mihai a încheiat la Mănăstirea Dealu un tratat cu împăratul Rudolf al II-lea, care s-a obligat să-i asigure subsidii pentru întreținerea armatei și i-a recunoscut caracterul ereditar al domniei în schimbul recunoașterii suzeranității împăratului.

Prin dubla suzeranitate (otomană și habsburgică) Mihai Viteazu a căutat să compenseze prevederile tratatului de la Alba Iulia, din 20 mai 1595, prin care

²¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria României în date*, București 1971, p. 129.

recunoscuse suzeranitatea principelui Transilvaniei, Sigismund Báthory și nu unirea cum se scria într-o cronică a vremii.

Dar, conturarea mitului Mihai Viteazul ilustrează mai bine ca oricare alt model istoric mutațiile petrecute în conștiința românească.

Domnitorul care a reușit să stăpânească pentru scurt timp, la 1599-1600, cele trei țări reunite, în România modernă, începe a fi receptat ca unificator abia spre mijlocul secolului al XIX-lea. O asemenea interpretare lipsește cu desăvârșire în „istoriografia cronicărească a veacului al XVII-lea și chiar mai târziu, spre 1800, la Școala Ardeleană”.²²

Teritoriile aflate la 1600 sub domnia lui Mihai Viteazul

²² Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*. Editura Humanitas, 1997, p. 56.

Astfel, la 1 mai 1600, Mihai Viteazul își așază tabăra la Preșmăr, unde le face cunoscut ostașilor săi planul său, că vor trece Carpații pentru a-l alunga pe Ieremia Movilă de pe tronul Moldovei. În data de 6 mai, el în fruntea oastei sale trece munții, dar nu pe drumul obișnuit, unde știa că îl așteaptă dușmanul, ci urcându-se pe munții cei mai grei. Pe acest drum armata sa a avut mult de suferit, mai cu seamă din lipsa proviziilor care nu se găseau nici acolo și nici în părțile Moldovei, care au fost pustiite de Ieremia Movilă. Caii nu au avut pășune iar ostașii au fost siliți să mănânce foi din copaci.²³

Mihai îl învinge pe Ieremia Movilă la Bacău, și realizează astfel, prima unire a țărilor române. Titulatura folosită de voievod (într-un document din 6 iulie 1600) era: „**Domn al Țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei**”²⁴.

Însă contextul internațional i-a fost nefavorabil lui Mihai Viteazul. Puterile vecine vedeau în ambițiile sale politice o contradicție cu interesele lor proprii de

²³ Nicolae Bălcescu, *Românii Sub Mihai - Voievod Viteazul*, Editura Minerva, București, 1975, p. 311 – 312.

²⁴ Manole Neagoe, *Mihai Viteazu*, Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 1976, p. 283.

dominanță. Habsburgii își vedeau amenințate planurile de menținere a Transilvaniei în sfera lor de influență, Polonia nu dorea pierderea controlului asupra Moldovei, iar Imperiul Otoman nu accepta ideea renunțării la Țara Românească.

Sigiliul cu stema lui Mihai Viteazul din 1600

Mai mult chiar, uniunea personală a lui Mihai reprezenta o formulă puternică, capabilă să schimbe raportul de forțe din regiune. Existența unor conflicte interne, cauzate de insubordonarea nobililor maghiari din Transilvania, care nu acceptau măsurile impuse de noul domn. De asemenea, sașii au rămas ostili lui Mihai, în urma jafurilor întreprinse de armatele sale în orașele și satele lor (Ghimbav, Codlea, Merghindeal, Cincu, Șura Mică, Cristian, Câlnic etc.). Mihai nu a reușit să înfrângă revolta nobililor maghiari transilvăneni, sprijiniți de

generalul Basta la Mirăslău (18/28 septembrie 1600) și astfel pierde Ardealul. În scurt timp Moldova va reintra în posesia Movileștilor aserviți intereselor polone. Mihai încearcă să reziste atacului polon asupra Țării Românești, însă și pe acest tron se va urca un membru al familiei Movileștilor, Simion.

Mihai e forțat să ia calea prierbiei, cere sprijinul împăratului Rudolf al II-lea, care, în contextul reînscăunării lui Sigismund Bathory pe tronul Transilvaniei, acceptă să-l susțină pe român. Împreună cu generalul Basta, Mihai pornește campania de recucerire a teritoriilor românești. Prin victoria de la Guruslău (3 august 1601), voievodul valah îl îndepărtează pe Bathory din Transilvania. Continuă prin a recupera Țara Românească gonindu-l pe Simion Movilă de pe tron. În aceste condiții, se întrezăreau perspectivele unei noi uniri românești, perspectivă ce nu convenea împăratului habsburgic, Rudolf al II-lea. Se pune la cale înlăturarea fizică a domnitorului român, și la 9/19 august 1601²⁵, la 3

²⁵ Nicolae Iorga, (1979) [1935], *Istoria lui Mihai Viteazul*, II, Editura Minerva, București, p. 214.

km sud de Turda²⁶, Mihai Viteazul este ucis de un detașament de mercenari în frunte cu ofițerul valon Iacob (Jacques) de Beauri, trimis de generalul Giorgio Basta.²⁷ Capul său este luat de unul dintre căpitaniii domnitorului și înmormântat de Radu Buzescu la Mănăstirea Dealu, lângă Târgoviște. Pe lespede sa de piatră de la Mănăstirea Dealu stă scris: *„Aici zace cinstitul și răposatul capu al creștinului Mihail, Marele Voievod, ce a fost domn al Țării Românești și Ardealului și Moldovei”*.

Unirea celor trei țări românești sub domnia lui Mihai Viteazu a avut o însemnătate covârșitoare în istoria poporului român. Ea a fost de o importanță de netăgăduit în momentul săvârșirii ei și s-a vădit tot mai mult în perspectiva dezvoltării istorice. A constituit o pildă și un îndemn pentru toate marile înfăptuiri ce au urmat. *„Aducerea aminte acestor timpuri eroice” a deșteptat în poporul român, așa cum dorea Nicolae Bălcescu, „simțul*

²⁶ Trupul lui Mihai Viteazul nu este îngropat, cum uneori eronat se afirmă, la Câmpia Turzii, ci la Turda.

²⁷ Xenopol, Alexandru D. (1925), *Istoria românilor din Dacia Traiană*, V (ed. III), Editura Cartea Românească, București, p. 311.

*datoriei de a păstra și de a mări pentru viitorime această prețioasă amintire”.*²⁸

²⁸ Ștefan, Pascu, *op. cit.*, p. 94.

2. PREGĂTIREA SPIRITUALĂ A UNIRII PRIN TRIBUNA DE LA ARAD (IOAN SLAVICI, VASILE MANGRA ȘI ROMAN CIOROGARIU)

Roman R. Ciorogariu spunea în capitolul de *Introducere* a lucrării „**Zile trăite**” că: „de la 1884, când a apărut «Tribuna» «pițigoilor» din Sibiu, până la 1912, când a fost sugrumată de continuarea ei, «Tribuna» «oțetișilor» din Arad, am scris la aceste ziare, care a revoluționat idea națională în Ardeal. Această «Tribună», dispărută odată în Sibiu și reapărută la Arad ca un meteor, a atras, ca un om întreaga românie în luptele naționale. A pus în picioare sute de țărani, care sub conducerea comitetului național, prezidat de Ioan Rațiu, au trimis memorandum la poarta Bălgradului, au făcut din procesul memorandumului chestiune mondială, a fost steaua conducătoare a congresului naționalităților din Budapesta, a umplut cu redacția sa temnițele ungurești, într-un elan de însuflețire a făcut educația

politică și apostolia în Ardeal".²⁹

Aici și-au dat întâlnire generațiile de la Ioan Slavici până la Octavian Goga, George Coșbuc, Ilarie Chendi, Iosif și întreaga tinerime literară a Ardealului, în frunte cu Octavian Goga, aici s-a unificat Ardealul cu România în cultură și limbă, iar Războiului i-a rămas numai sancțiunea unirii teritoriale.

Spunea Roman Ciorogariu că: „*în lupta aceasta de idei scrisul meu a avut darul de a intra la inima mulțimii, mai ales a tinerimii. Aici am primit numele de «Uncheașul» și «Uncheașul» am rămas până în ziua de astăzi și ca vlădică. Tinerii aceia înflăcărați de odinioară, grupați în jurul «Tribunei», astăzi fruntași ai neamului mă cheamă acum la rampă ...*”.³⁰ Motivează că în lucrarea „*Zile Trăite*” a adunat împreună tot ceea ce a scris în cei 30 de ani „*Tribuna*”, pentru a arăta valurile luptelor naționale, întreg procesul politic din epoca pe care l-a trăit el, ca o palpitare a vremurilor trecute arătându-le farmecul educativ pentru generațiile viitoare.

²⁹ Roman R. Ciorogariu, *Zile Trăite - Partea I – Războiul Mondial până la Armistițiu*, Ediție de dr. Viorel Faur Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994, p. 9.

³⁰ *Ibidem*.

Despre raporturile pe care le-a avut Roman Ciorogariu cu Vasile Mangra, acesta spune că: *„i-a fost profesor de teologie la institutul teologic din Arad, apoi coleg de catedră și frate de cruce în frământările politice și în suferințele celor 20 de ani cât a stat cu mine la Arad. Împreună am mâncat pâinea amară a persecuțiilor, am întemeiat «Tribuna» din Arad, am fost ridicați de la catedră, eu am revenit, el însă nu, am trecut împreună peste luptele de stradă ce s-au descărcat asupra noastră, în 1883, pentru Memorandumul de la Viena, ... amândoi am făcut din Arad un centru cultural și politic în care clocotea viața românească, ducând conștiința națională la înălțimea de unde și pe el l-a măturat, când, mai târziu, a încercat să o supună oportunității. Între noi nu mai era eu și tu, ci eram noi una în cugete și simțiri”*.³¹

Vasile Mangra, era din Bihor, iar din 1900, când a venit ca vicar episcopesc în Oradea Mare, vedea cu ochii cum se stinge sufletul românesc din Biharia, în lipsa școlii românești, iar sub bătaia prozelitismului catolic nu află mântuire, decât reînființarea vechii episcopii ortodoxe a Oradiei Mari (n. n. intrată în adormire în anul

³¹ *Ibidem*, p. 63 – 64.

1695 în vremea episcopului Efreim). Știa că acest lucru nu era posibil fără acordul și sprijinul material al guvernului. Motiv pentru care el ia decizia de a intra în partidul «muncii», care se afla la acea vreme sub șefia lui Tisza.

La Arad, Roman Ciorogariu a primit de la Vasile Mangra vestea candidaturii sale pentru parlamentul ungar, aceasta a creat un moment tensionat între ei în prezența coproprietarilor ziarului „*Tribuna*”, Nicolae Oncu, Sava Raicu și Sever Bocu, care s-a încheiat cu cuvintele lui Roman Ciorogariu „*Tu ești mort din clipa candidaturii*”³², la care Vasile Mangra i-a răspuns „*Mor, ca iarăși să înviu*”.³³ „După această despărțire dintre noi Mangra s-a dus ca să se consulte cu Ioan Suciuc care-l prețuia. De la el a venit cu impresia că alții nu văd în culori atât de negre hotărârea lui, dar îl sfătuiesc ca să candideze cu un program independent. Înfricoșat Mangra de ce i se poate întâmpla, a plecat la Budapesta cu gând să renunțe la candidatură, dar s-a întors cu rezultatul că „este prea târziu, Tisza nu și-a mai lăsat din mâini

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

victima”.³⁴

În luna iunie 1910, după alegeri, Mangra, telefonic de la Budapesta, îl chemă pe Ciorogariu să vină și el, pentru ca împreună cu Eugen Brote și Ioan Slavici, care venise deja să înființeze un birou de presă. Ciorogariu le-a spus că nu poate merge și nu vrea să aibă de a face cu problemele în care a intrat.

Mangra – Brote – Slavici rămân singuri în cutia guvernului. Guvernul Khuen – Héderváry ei și-a început politica de împăciuire prin omul de încredere al comitetului național, Ioan Mișu, puritanul fruntaș din Vinerea, care a tratat ad referendum platforma unui modus vivendi între români și unguri, fără rezultat, din pricina guvernului, prea îngust în confesiuni.

În această situație „*Tribuna*” a rupt brusc legătura cu întemeietorul ei Mangra, și cu cei de seamă și vechi colaboratori ai săi, Brote, Slavici, descărcând, ca un uragan asupra lor tunetele de trădători.

Locul lor la „*Tribuna*” îl ocupă Goga cu generația tânără și-i decapitează, unul câte unul și pe toți laolaltă. Ei deschid însă focul și împotriva Comitetului Național

³⁴ *Ibidem.*

și-l îmbogățesc cu elemente tinere. Roman Ciorogariu spunea că: „încercat în zadar, împăciuirea dintre «bătrâni» din comitetul național și tineri «oțeliți», grupați în jurul «Tribunei». eu am dat curs liber asaltului contra celor dezertați, dar Ciorogariu precizează că lui i-a fost dat să fie răspunzător de ciocnirea care a avut loc în interiorul partidului național”.³⁵

Vaida Voievod a scris o broșură intitulată „Tribuna – Mangra – Tisza”, despre care Roman Ciorogariu preciza că: „eu figurez ca țap ispășitor pentru păcatul lui Mangra. Cică aș fi un deghizat mangrist, am să-i urmez pentru că vezi Doamne, bate capul «Tribunei» și se va risipi turma. Era o tactică de luptă contra «Tribunei»”³⁶. Dar, Ciorogariu i-a răspuns printr-o altă broșură intitulată „Spre prăpastie”. Voi lega aceste două broșuri laolaltă, îmi spunea Vaida Voievod, după împăcare, ca să vadă și copiii mei ce a fost.³⁷

De o astfel situație n-a fost scutit nici poetul suferințelor noastre, Octavian Goga, bănuț de duplicitate, el fiind acuzat că s-a oferit ministrului

³⁵ *Ibidem*, p. 66.

³⁶ *Ibidem*, p. 66 - 67.

³⁷ *Ibidem*, p. 67.

Kristofy, pentru un mandat de deputat. Aşa-i politica, desparte frate de frate şi pe tată de fiu. Norocul este că această despărţire e vremelnică.

Calvarul de „*mangrist*” a lui Roman Ciorogariu s-a potolit prin „pacea lui Stere”, când a fuzionat „Tribuna” cu „Românul”, iar el a intrat în comitetul naţional, pe formula păcii de a nu fi învinşi, nici învingători. Iar alegerea lui Mangra a reînnoit mangrismul său.

4. PREPARANDIA DE LA ARAD ȘI LUCRAREA EI PENTRU UNIRE PRIN ABSOLVENȚI (TEOLOGI ȘI PEDAGOGI) PLECAȚI ÎN MIJLOCUL POPORULUI

Ca un rod al mișcării de emancipare națională și ecleziastică a românilor din părțile vestice de la începutul secolului al XIX – lea, se înființează „Școala regească preparandială greco neunită a nației române”, prima școală pentru pregătirea învățătorilor pentru școlile românești.

Consiliul de locotenență din Buda, la data de 20 octombrie 1812 aduce la cunoștința episcopului Pavel Avacumovici al Aradului că s-a dispus „ca școlile preparandiale naționale cu începutul lunii viitoare, noiembrie după stilul gregorian în 15, iar după stilul iulian în 3 aceeași lună fără amânare să se deschidă”³⁸

³⁸ Preot dr. Pavel Vesa, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822 – 1948)*,

Astfel, prin circula din 27 octombrie 1812 episcopul Pavel Avacumovici al Aradului, aducea la cunoștința credincioșilor din eparhie că pe 3/15 noiembrie 1812, că se vor deschide în Arad, „*școlile preparanzilor*”, poruncind ca pentru serbarea acestei zile în toate bisericile să se săvârșească Sfânta Liturghie cu obișnuita cântare „*Pe Tine Te Lăudăm!*”. În circulara trimisă parohiilor, episcopul îi îndruma pe credincioși să contribuie pentru susținerea școlii, iar cei care doreau ca de acum să intre în cler, erau îndrumați să urmeze cursurile acestei școli pentru că nu vor mai putea fi primiți „nici diaconi și nici preoți a fi nu puteau”, decât numai absolvenți de la Preparandia.³⁹

Preparandia de la Arad devine astfel principala instituție de pregătire a dascălilor și preoților din Arad, Banat și Bihor. Înființarea ei deschide o etapă nouă și în mișcarea de emancipare națională românească în partea de vest, devenind cel mai important centru al mișcării culturale și politice a românilor, având în fruntea ei principali exponenți ai acestei lupte de emancipare. Prin

Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, p. 42.

³⁹ Idem, p. 43.

contactul cu alte medii de viață și cultură are loc un reviriment în mișcarea de emancipare bisericească de sub ierarhia sârbă de la Carloviț, ideea pătrunzând în rândurile clerului de mir, a învățătorilor și a celorlalte categorii sociale. Pe lângă rolul pe care și-l asumă, Preparandia de a trimite în parohiile din mediul rural nu numai o remarcabilă pleiadă de dascăli, mulți fiind hirotoniți preoți, chemați să-i ilumineze pe enoriași, realizându-se o suprafață mai mare de contact cu masa românilor o grupare cu rosturi importante în mișcarea de emancipare națională, care va sprijini dezideratele românilor.⁴⁰

Cei dintâi profesori, își încep cariera didactică de la Preparandia înfruntând greutățile și lipsa de sprijin a ierarhiei bisericești de la Carloviț care își exprima dezacordul înființării acestei școlii. Roman R. Ciorogariu nota următoarele, că: „*cu groază văd sârbii apostolia*

⁴⁰ *Ibidem*, p. 43 - 44; Nicolae Bocșan, Ladislau Gyémánt, *Aspecte ale luptei culturale și politice a românilor bănățeni în prima jumătate a secolului al XIX – lea*, în „Banatica”, II, 1973, p. 345 – 361; Ladislau Gyémánt, Nicolae Bocșan și Viorel Faur, *Contribuția Preparandiei din Arad la mișcarea națională în părțile vestice în anii 1815 – 1817*, în vol. „Satu – Mare Studii și comunicări” IV, 1980, p. 176 – 185.

națională a acestora”.⁴¹

Cursurile Preparandiei aveau o durată de studiu care se întindea pe 15 luni, iar profesori au fost dintre intelectualii de seamă din acea vreme precum: preotul Dimitrie Țichindeal (1775 - 1818), însărcinat să predea „*învățătura legii sau catehetica care e cuvântul lui Dumnezeu, precum în școală, așa și în biserică se propovăduiește*”, Ioan Mihuț (1775 – 1830) din Șicleu, absolvent al cursurilor de Filozofie, Drept și Teologie, profesor de Pedagogie, Istorie și Metodică, doctorul în filozofie Iosif Iorgovici (1792 - 1820), preda Matematică și Geografie, Constantin Diaconovici – Loga (1770 - 1850), preda Gramatica limbii române și „*conceptul românesc*”⁴².

Din anul 1822 la Arad s-au înființat cursurile clericale, astfel că mulți din absolvenților acestor cursuri au intrat în rândul clerului.

În anul 1869 Preparandia își schimbă caracterul regesc, într-unul confesional, iar prin intrarea în cadrul

⁴¹ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, (Oradea, 1926), p. 487.

⁴² Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII – lea (1688 - 1821)*, vol. I (*Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu*), București 1969, p. 344 ; Preot dr. Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 45.

constituției bisericești și sub jurisdicțiunea consistorială a intrat în grija episcopiei⁴³ și a fost finanțată de către aceasta. În anul 1876, Institutul Pedagogic și Institutul Teologic se unesc sub numele de Institutul Pedagogic - Teologic Român din Arad.⁴⁴

Pentru ca din anul 1877, au fost acceptate și fete pentru a fi calificate ca învățătoare, până în anul 1904, când înscrierea fetelor a fost sistată prin ordin ministerial, aici au fost pregătite în jur de două sute de învățătoare.⁴⁵

În anul 1882, Episcopia Aradului, sub conducerea lui Ioan Mețianu, acesta a intervenit pe lângă baroneasa Ifigenia Sina din Viena **pentru ca aceasta să doneze** diecezei o parte din intravilanul său din Arad pentru construirea unei clădiri noi pentru Institutul teologic-pedagogic. Noua clădire a fost construită până în anul 1885, iar din anul școlar 1885-1886 institutul s-a mutat în noua clădire.⁴⁶

⁴³ *La 100 de ani. Discursul P. C. Sale pâr. Prot. Roman Ciorogariu., „Biserica și Școala”, an XXXVI, nr. 45, 4/17 noiembrie 1912, p. 5 – 6.*

⁴⁴ *Idem, p. 6.*

⁴⁵ *Ibidem, p. 7.*

⁴⁶ *Teodor Botiș, Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic din Arad, Editura Consistoriului Arad, 1922, p. 671.*

Începând cu anul 1894 cursurile se măresc la patru ani.⁴⁷

Profesoratul acestor personalități reprezentative ale mișcării de emancipare națională și ecleziastică, a transformat Preparandia într-un centru de cultură de mare importanță pentru formarea intelectualității românești din aceste părți, în spiritul ideologiei naționale și pentru angrenarea ei în mișcarea politică de emancipare⁴⁸.

Cu toate lipsurile remarcate pe parcursul secolului al XVIII –lea și a celui următor, în ce privește pregătirea aspiranților la preoție și a dascălilor, în secolul al XIX –lea după înființarea Preparandiei (1812) mai apoi a Institutului Teologic (1822), se încheie o etapă importantă în formarea viitorilor dascăli și clerici din cuprinsul Episcopiei Aradului, formându-se o nouă pătură de intelectuali a căror gândire social – liberală care urma să influențeze profund toate aspectele vieții românești.

⁴⁷ *La 100 de ani. Discursul P. C. Sale pâr. Prot. Roman Ciorogariu., „Biserica și Școala”, an XXXVI, nr. 45, 4/17 noiembrie 1912, p. 6 – 7.*

⁴⁸ Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p. 344 - 345.

5. TINERII GAVRIL IOVAN ȘI GHEORGHE BORDAȘIU LA PREPARANDIA ARAD

Între cei care au avut prilejul de a studia la Preparandia din Arad (1822 - 1948), pe listele de absolvenți se găsesc tinerii bihoreni Iovan Gavril din Săcădat, promoția anilor (1912 - 1913)⁴⁹, care după absolvire a fost învățător în satul Săbolciu, până la 1 septembrie 1918, când a fost hirotonit ca preot pentru parohia Surduc, iar după 1920 în Husasău de Criș și Gheorghe Bordașiu promoția (1917 - 1918)⁵⁰, care după absolvire de la data de 19 noiembrie 1918 până în 1947 la pensionare a deținut postul de învățător în Săbolciu, apoi preot în Parohia Botean, în satul Poiana Moșilor, unde a fost și preot, dar și învățător (în perioada refugiului în România), după pensionare ca învățător, rămâne preot în Săbolciu, din 1951 în se transferă în parohia maramureșeană Someș Uileac de Băsești până în 1966, de unde se pensionează ca preot, reîntors în satul natal a condus oficiul parohial între 1972-1978 la Săbolciu

⁴⁹ Preot dr. Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 476.

⁵⁰ Idem, p. 514.

îngrijindu-se de pictarea Bisericii, zidirea casei parohiale și sfințirea Bisericii.

Cei doi au studiat la Preparandia din Arad, la acest centru de cultură pentru formarea intelectualității românești din aceste părți ale țării în spiritul ideologiei naționale și pentru angrenarea ei în mișcarea politică de emancipare, având ca dascăli pe principalii exponenți ai acestei lupte de emancipare din acele timpuri.

La absolvirea cursurilor Preparandiei din Arad cei doi tineri învățători se întorc pe plaiurile natale aducând în mijlocul conașionalilor ideile și aspirațiile mișcării politice de emancipare națională a românilor.

Păstrând legătura cu principalii exponenți ai acestei lupte de emancipare, au continuat aceste acțiuni care s-au concretizat prin pregătirea evenimentului de la 1 Decembrie 1918, în Bihor, în comuna Săcădat satul Săbolciu, fiind implicați în pregătirea pentru a participa la Marea Adunare Națională de la Alba – Iulia, numărându-se printre făuritorii Marii Uniri.

După ce au revenit de la Alba – Iulia, preoții uniونيști Gavril Iovan și Gheorghe Bordașiu au desfășurat o intensă propagandă în rândul celor pe care

i-au reprezentat la acest moment istoric, vorbindu-le că de acum înainte fac parte din **România Mare** definitiv și irevocabil.

6. GAVRIL IOVAN ÎNVĂȚĂTOR ÎN SĂBOLCIU ȘI APOI PREOT ÎN HUSASĂU DE CRIȘ

Gavril Iovan, născut la 1884 în comuna Săcădat, primele clase le-a făcut la școala confesională în localitatea natală, continuă liceul la Oradea⁵¹, iar în promoția anilor (1912 – 1913) a absolvit cursurile la Preparandia din Arad, primind calificarea de învățător. Din anul 1915 activează la Școala din Săbolciu învățătorul Gavril Iovan, până la 1 septembrie 1918, când a fost hirotonit preot, pentru parohia Surduc.

A fost încorporat în armată și plecat pe front în perioada 1916-1918.

S-a căsătorit cu Maria (n. Teaha) din Ineu de Criș fiind binecuvântați cu șase copii: Minerva (căsătorită cu

⁵¹ Maria (n. Teaha) era verișoară primară cu prima soție a poetului Octavian Goga. Informație primită de la doamna profesoară Vancea Maria, nepoată a părintelui Gavril Iovan, la data de 15 decembrie 2017.

Pr. Gheorghe Muntean din Carei), Tiberiu (căsătorit cu Aurora, fiica Lunca Miron din parohia Ianoșda), Viorica (căsătorită cu Pr. Laurențiu Gheorghe), Victoria (căsătorită cu Pr. Iosif Bonta, din parohia Sărand), Aurel (decedat 1955), Silviu-Cornel (Arhim. Ioan Iovan duhovnicul Mănăstirii Recea de lângă Târgu-Mureș, decedat în anul 2008).⁵²

La ctitoria Marii Uniri de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918, se află pe lista delegaților comunali la mărețul moment al făuririi statului național român alături de preotul Nicolae Malița, preotul Gheorghe Bordașiu, Vasile Broinaș din satul Săbolciu, au reprezentat comuna Săcădat⁵³ Entuziasmul acestui eveniment pe care l-a trăit la 1 decembrie 1918 l-a adus și celor care l-au delegat ca și reprezentant a lor, le-a adus vestea unirii cu patria mamă, a creării statului național unitar român.

După sfârșitul Primului Război Mondial și reactivarea Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea, în anul 1920, el conduce oficiul parohial al Bisericii Ortodoxe Române din Husasău de Criș, între anii 1920-

⁵² *Ibidem.*

⁵³ Pr. Gheorghe Bordașiu, în manuscris *Cronica satului și a parohiei Săbolciu* în capitolul, intitulat „Acțiuni pastoral - istorice”, filele 10.

1941.⁵⁴

Părintele Gavril Iovan este cel care s-a îngrijit, în urma circulării episcopale, de alcătuirea unei Conscripții parohiale⁵⁵, lăsându-ne o mărturie scrisă a familiilor și a membrilor acestora, în perioada anilor 1929/1930, cu alte completări ulterioare. Din această conscriere aflăm că în anul 1929 în localitatea Husasău de Criș existau 195 de familii, că Biserica avea hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril⁵⁶, iar sub administrare filială avea Uileacul de Munte, cu 70 de familii de români, în anul 1940⁵⁷.

Sub păstoria sa, în anul 1921 s-au început lucrările de zidire a noii Biserici de sub Piatra Salmarii. Lucrările de ridicare a noului lăcaș de cult au durat șaptesprezece ani, până în anul 1938. Din Însemnare mai aflăm că în anul 1938, pe data de 18

⁵⁴ Pr. Dr. Ioan – Mircea, *Husasău de Criș Monografie istorică (1236 – 2016)*, Editura Magic Print Onești, 2016, p. 57 - 58.

⁵⁵ Muzeu Arhimandrit Ioan Iovan, *Conscripția parohială – registru despre toți credincioșii Bisericii Ortodoxe Române din parohia Husasău de Criș – pe anii 1929-1940*, p. 1 – 95.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 1.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 95.

octombrie, în Duminica a 20-a după Rusalii, P.S. Sa. Dr. Nicolae Popoviciu, Episcopul Oradiei, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi a târnosit o frumoasă biserică de pe dealul de sub Piatra Salmarii⁵⁸.

Dintr-o altă consemnare lăsată de PC Pr. Gavril Iovan, pe ultima copertă a Sfintei Evanghelii⁵⁹ aflăm numele celor care au slujit în sobor împreună cu PS Sa Dr. Nicolae Popoviciu la târnosirea Bisericii. Din acest sobor au făcut parte următorii: PC Pr. Nicolae Popescu, protopop de Tileagd, PC Pr. Dr. Ioan Petruța, profesor la Academia de Teologie din Oradea, PC Pr. Gavril Iovan, preot în Husasău de Criș, PC Pr. Fabian Roman, preot în Ineu, PC Pr. Nicolae Malița, preot în Săbolciu, PC Pr. Gheorghe Muntean, preot în Ianculeș, PC Pr. Gheorghe Laurențiu, preot în Carei, PC Pr. Dumitru Vușcan, preot în Săcădat, PC Pr. Gheorghe Bordașiu, preot în Botean și diaconul Ioan Dinu din Oradea.⁶⁰ Costurile lucrării au

⁵⁸ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Husasău de Criș, Însemnare, în mss, 1938, f. 1; Romul Pop, Altfel de memorii, Ed. Galaxia Guttenberg, Târgu Lăpuș, 2011, p. 194.

⁵⁹ Muzeu Arhimandrit Ioan Iovan, Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie, Editura Tipografia Cărilor Bisericești, București, ediția a IV-a, 1911.

⁶⁰ Pr. Dr. Ioan – Mircea Ghitea, *Episcopul martir Nicolae Popoviciu al Oradiei(1903 - 1960) – Monografie istorică*, Editura „România În Lume”, București, 2012, p. 79.

fost de 700.000 de lei, bani economisiți în timpul parohului Gavril Iovan și a episcopului Pavel Micloș a Ili, în perioada 1921-1938.⁶¹

Din „*Însemnarea*”, amintită mai sus, aflăm că pentru zidirea bisericii s-a demolat biserica străveche, „*de pe vremea turcilor*”, considerată la acea vreme monument istoric; sumele necesare zidirii s-au obținut din vânzarea de lemne de pe câteva iugăre de pădure și din contribuția obligatorie stabilită pe fiecare familie, în proporție cu suprafața de pământ arabil, proprietate personală. Se menționează, însă, în continuare că zidurile s-au înălțat atât de subțiri (pentru a rămâne cărămizi, cu care meșterul a ridicat alte clădiri⁶², tocmai pentru ca să fie, credem noi, plătit meșterul cu materialele rămase.

Așa-zisele economii au avut o consecință negativă asupra lucrării de zidărie, pentru că destul de repede au apărut fisurile, chiar din preziua sfințirii, pentru ca, mai târziu, aceste fisuri să devină crăpături mari; în 1946 biserica este dărâmată⁶³ pentru pericolul pe care îl reprezenta.

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Ibidem.*

⁶³ *Ibidem.*

Ne-a rămas din acea frumoasă Biserică, doar clopotul, confecționat în anul 1611, care a fost funcțional până în anul 2000, precum și câteva fotografii. În finalul documentului sunt pomeniți cei care au condus această lucrare de construcție a Bisericii: Petru Bordaș, învățător - director, preot paroh Gavril Iovan, Zaharie Bulzan, notar în Ineu și Ioan Bordaș, primar în Husasău⁶⁴.

Între localitățile aflate sub dominație horthystă s-a numărat și satul Husasău de Criș cu filia Uileacul de Munte, locuitorii de aici au avut de suferit în această perioadă. Un exemplu îl constituie faptul că în perioada anilor 1939-1940, în localitate erau, în anul 1939, 102 suflete care erau de naționalitate română, iar în anul 1940, 70 suflete de naționalitate română, după cum reiese din Conscrierea parohiei. Astăzi, după perioada anilor 1940 – 1945, Uileacu de Munte este o localitate cu populație maghiară.⁶⁵

Norii grei ai celui de-al Doilea Război Mondial, dar mai ales Dictatul de la Viena din 30 august 1940 au făcut ca localitatea Husasău de Criș și biserica să rămână

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Pr. Dr. Ioan – Mircea, *Husasău de Criș Monografia istorică (1236 – 2016)*, Editura Magic Print Onești, 2016, p. 45.

în teritoriul cedat Ungariei horthyste. Prin urmare, administrativ, localitatea intră sub stăpânirea maghiară, având parte de același tratament sever, precum alte localități din nord-vestul Transilvaniei, adică expulzări și umiliri, pentru că se numeau români. Bisericile din partea de nord-est a Bihorului, între care se numără și cea din Husasău de Criș, ajung sub administrarea canonică a episcopului Nicolae Colan al Clujului, pentru că, din 4 octombrie 1940, episcopul Oradiei, dr. Nicolae Popoviciu, este expulzat la Arad, alături de alți 272 de intelectuali români din Oradea, astfel încât pentru o vreme Episcopia își va avea sediul la Beiuș.

În anul 1941, părintele Gavril Iovan, prin transfer se mută în parohia Fughiu, unde nu și-a găsit liniștea. Aici îl aștepta un nou apostolat, a început lucrările de zidire a actualei bisericii, s-a îngrijit de pictarea și împodobirea ei cu toate cele necesare pentru ca să fie târnosită de PS Sa Valerian Zaharia al Oradiei în anul 1955.⁶⁶

Alături de bunii săi credincioși a slujit până la

⁶⁶ Informație primită de la doamna profesoară Vancea Maria, nepoată a părintelui Gavril Iovan, la data de 15 decembrie 2017.

pensionare în anul 1956, când se mută în Oradea, pe strada Deltei nr. 6.

În 03 februarie 1956 presvitera Maria (n. Teaha) s-a mutat la cele veșnice, iar părintele Gavril Iovan a îmbrăcat haina văduviei, iar în 04 aprilie 1974 se stinge din viață la vârsta de 90 de ani, în locuința sa din Oradea, unde locuit cu Victoria și cu ginerele său pr. Iosif Bonta și nepoata Doina cu familia.⁶⁷

După o viață de adevărat apostol și de dascăl al neamului românesc, Dumnezeu l-a slobozit la viața cea neîmbătrânitoare a dreptilor, la 18 ani de la pensionare.

Pe drumul cel din urmă, a fost condus de un sobor mare de preoți în frunte cu PS Sa Valerian Zaharia, episcopul Oradiei, în dangătul plin de jale al clopotelor atât de dragi lui și în cântările pline de jale ale credincioșilor.

A fost un chip de preot și dascăl român de altă dată, așa cum l-a cunoscut istoria: slujitor al lui Dumnezeu și învățător, cu dragoste și smerenie, slujind în același timp poporului său, ajutându-l după puteri și împrejurări să-și croiască o patrie liberă și independentă.

⁶⁷ *Ibidem.*

Pilda acestui martor al neamului nostru, care, după autorul acestor modeste rânduri, ar trebui sanctificat, a fost urmată, de copiii săi, Minerva, Tiberiu, Viorica, Victoria Aurel, Cornel – Silviu (n.n. Arhm. Ioan, duhovnicul Mănăstirii Recea, mutat în patria cerească în 19 mai 2008) și urmașii lor.

7. GHEORGHE BORDAȘIU, ÎNVĂȚĂTOR ÎN SĂLBOCIU ȘI PREOT ÎN BOTEAN

*„Un vrednic semănător de credință
și biruință în sufletele credincioșilor”*

Între cei ce au reprezentat pe românii de pe Valea Crișului Repede la adunarea unionistă din Alba-Iulia la 1 Decembrie 1918 a fost și tânărul Gheorghe Bordașiu, care, abia întors de pe front n-a stat pe gânduri și s-a aliniat cu cei

ce doreau unirea cu Patria Mamă. El s-a născut în familia unor țărani români ortodocși din satul Husasăul de Criș. El era cel mai mare, întâiul născut între cei 6 copii din care au rămas în viață patru, trei băieți și o fată. Familia lui lupta din greu cu condițiile economice ale vremii de atunci, dar a știut să le învingă. Tatăl său, Ioan, l-a îndrumat să urmeze școala primară în satul vecin, Fughiu, spre a deprinde limba maghiară deoarece Husasău era curat românesc și ortodox iar apoi a urmat cursurile unei școli superioare maghiare din Oradea. În

vremea dualismului austro-ungar, școlile românești erau foarte rare.

Înzestrat de Dumnezeu cu o minte ageră și cu o voință puternică de a învăța, pe tot parcursul anilor de școală, și-a uimit profesorii prin hărnicia și străduința de care a dat dovadă, iar tatăl, care își avea originea într-o familie preotească din satul Micherechi din apropiere de orașul Gyula, l-a sprijinit și susținut în strădania lui. Mai ales că între înaintașii familiei aveau un preot pe Simion Bordaș, care alături de Moise Nicoară a luptat pentru a avea episcop de limbă românească pentru românii ortodocși din Austro-Ungaria.

Pentru a urma cursurile la școala civilă din Oradea stătea în gazdă împreună cu alți elevi săraci la bătrâna Sinuaia (probabil de la Sine) în cartierul Velența.

În timpul anului școlar, în fiecare duminică pe înserat, pe calea „gheloaga”⁶⁸ de sub dealul Balășcău se îndrepta spre Oradea pe sub vii un tânăr modest, îmbrăcat cuviincios, în haine simple, dar cărându-și în ranița din spate mâncarea pe o săptămână mai ales fasole fiartă sau varză umplută cu păsat. Mergea încet și cadențat ducând

⁶⁸ pe jos.

în desagă nu numai mâncarea ci și toată umilința și tristețea neamului ardelenesc oropsit, care de veacuri avea un vis neîmplinit. Numele său de familie nu-l arătau a fi român, era destul de des întâlnit și la unguri încât dacă nu ar fi fost credința ortodoxă era foarte bine socotit a nu fi român.

La cumpăna iubirii de neam

La școală era un elev eminent și de aceea profesorii unguri s-au gândit să-i propună să renunțe la religia lui și atunci se va bucura de tot sprijinul lor pentru a avea bursă de studii și va învăța la școli superioare. Profesorul de religie ortodoxă care era în același timp și protopopul Oradiei, minunatul om și preot din Velența, Andrei Horvath, a auzit de cele ce i se propuneau și i-a dat să citească o carte (în ediție de buzunar în trei volume) scrisă de Nicolae Bălcescu și intitulată „Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul” spunându-i: după ce vei citi ce e scris aici să vii să-mi spui dacă mai stai de vorbă cu cei ce te încântă cu promisiuni.

Lectura acestei cărți și sfaturile sincere ale protopopului Andrei Horvath l-au făcut să aleagă sărăcia și greutatea vieții și să aibă mândria de a rămâne ortodox

și român, decât să fie bursier și să-și lepede credința și neamul românesc.

A fost o clipă de mare însemnătate pentru viața tânărului român: de o parte era toată istoria zbuciumată a neamului său sărac de cele materiale, dar bogat în dragostea de Dumnezeu și de neam, iar de cealaltă parte toată bogăția promisă de străinii care îl îndemnau să-și trădeze credința și pe frații de sânge. Mirajul unei vieți bogate și promisiunile de a putea studia mai ușor nu l-au copleșit. Și a ales demnitatea de a rămâne român și ortodox. A fost cea dintâi mare cumpănă a vieții.

A ales deci, destinul tragic, precum oarecând Moise: „mai bine să pătimească cu poporul lui Dumnezeu” (Evrei 9, 25), decât să piară în rândurile străinilor prin părăsirea credinței strămoșești. A fost primul examen trecut cu succes de tânărul Gheorghe Bordașiu, care avea să devină învățător al neamului său și mai târziu, preot.

Cartea lui Nicolae Bălcescu i-a fost carte de căpătâi, alături de Biblie, ca simbol al slujirii vrednice la cele două altare, al Patriei și al Bisericii.

Dragostea de neam și de țară precum și credința

ortodoxă nu l-au părăsit niciodată.

La Preparandia din Arad

După ce a absolvit cursurile școlii civile ungurești din Oradea și s-a îndreptat către Arad unde se afla Preparandia adică forma de învățământ înființată la 1812 și condusă de cel numit de Eminescu „gură de aur” Dimitrie Țichindeal. Preparandia era destinată pregătirii de învățători pentru școlile confesionale românești și unde tânărul Bordașiu era coleg cu alți tineri din satele vecine Baci Nicolae din Tilecuș, Chirilă Augustin tot din Tilecuș, Popa Tănase din părțile Beiușului sau Popa Dumitru din Oradea. Dar mai ales a întâlnit atmosfera caldă, românească care era formată în jurul profesorilor care au pregătit nu numai cadre didactice pentru școli, ci mai ales elemente ce vor fi sufletul mișcării unioniste care vor realiza Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Erau acolo mulți profesori precum au fost: Roman Ciorogariu, Ioan Goldiș, Vasile Mangra care vedeau o strânsă legătură între aspirațiile naționale ale românilor și pregătirea tinerilor preoți și învățători. Pe lângă erudiția acestor profesori patrioți tinerii au avut alături de ei un tânăr prefect de studii Aurelian Magieru care era

nemijlocit împreună cu ei. Cu acesta a fost tânărul Bordașiu mai apropiat deoarece din pricina sărăciei nu putea să-și plătească toate taxele și i s-a acceptat să îndeplinească funcția de „artelnic”⁶⁹ adică să-i aștepte pe colegi cu masa așezată, să servească mâncarea și apoi să strângă vasele. Iar prefectul de studii Magieru supraveghea totul și se mira de artelnic că poate și să-și îndeplinească datoria și să fie un bun student. Pe fostul prefect de studii îl va reîntâlni arhiereu-vicar la Oradea, mai târziu, alături de episcopul Roman Ciorogariu.

Numele tânărului Bordașiu Gheorghe apare pe lista de absolvenți ai anului școlar 1917-1918.⁷⁰

Dar în acest timp împrejurările și evoluția situației politice din lume au adus schimbări esențiale în viața tinerilor de atunci. Tânărul absolvent de pedagogie este încorporat și după o pregătire destul de sumară este trimis pe frontul din Italia unde ajunge în zona orașului Piave. A avut norocul să aibă în aceeași unitate doi tineri inimoși din sate vecine: pe Vasile Creț, poreclit Zahul din

⁶⁹ Persoană care așeza masa, servea la masă și apoi debarasa.

⁷⁰ Preot dr. Pavel Vesa „*Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*”, p. 514.

Săcădat⁷¹ și pe Nicolae Alb a Togy din Săbolciu. Pe acesta din urmă ca să-l apere, l-a ținut aproape de dânsul ca un fel de ordonanță și au păstrat legătură apropiată toată viața și mereu povesteau despre situațiile grele din război.

Către Marea Unire

Către sfârșitul anului 1918 starea frontului a decăzut de tot și de teamă să nu fie trimiși pe front împotriva românilor s-a constituit un grup de ostași care s-au retras spre locurile natale. Și așa ajunge tânărul locotenent Bordașiu să se prezinte „la postul de învățător în Săbolciu”⁷² la data de 19 noiembrie 1918. Aducea cu el entuziasmul tineretului studios de la Preparandia din Arad, orașul care devenise centrul românismului din Ardeal, unde s-a plămădit Marea Unire și a cărei proclamație a fost scrisă și adoptată în casa avocatului dr. Aurel Lazăr din Oradea.

Un imperiu se destrăma iar țara era plină de dezertori. Pentru a păstra o oarecare rânduială, ungurii au constituit un fel de organism intitulat Consiliul Național

⁷¹ Informații de la Vasile Creț din 1972, care a trăit 94.

⁷² Dumitru V. Bota, *op. cit.*, p. 321.

Maghiar în 25 octombrie și se proclamă independența Ungariei și i se dă puterea de stat în mână.⁷³

În aceste împrejurări și românii constituie la Arad Consiliul Național Român prezidat de Ștefan C. Pop iar în sate sub conducerea preoțimii și a învățătorimii se organizează sfaturi comunale. După cum expune episcopul Roman Ciorogariu și în Oradea dr. Aurel Lazăr convoacă în casa lui pe toți intelectualii români și constituiesc un Consiliu Național dependent de Consiliul Central din Arad. Pentru a se păstra liniștea și ordinea la țară s-a organizat Garda Națională sub conducerea învățătorilor, mai ales, și a preoților, către care vicarul episcopal Roman Ciorogariu a adresat o circulară care îndemna „să-și facă datoria deplin”.⁷⁴

În casa lui Aurel Lazăr s-a proclamat independența națională a Românilor din Ardeal și în fața Comitetului Național s-a depus jurământul de credință pe drapelul românesc. La 15 noiembrie 1918 din Arad se trimite în tot Ardealul o invitație pentru participarea la Marea Adunare Națională, la care toți cei delegați să fie

⁷³ Roman Ciorogariu, *Zile Trăite – Partea a II-a, Revoluția*, Ediție de dr. Viorel aur, Fundația „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994, p. 247.

⁷⁴ Roman Ciorogariu, *op. cit.*, p. 55.

„prevăzuți cu un credențional”.⁷⁵

În aceste împrejurimi tânărul Bordașiu se întoarce și el acasă de pe frontul de la Piave și vine în Săbolciu unde avea post de învățător. Este emoționant cum notează în „Cronica” pe care a scris-o către sfârșitul vieții (1978) că „locuitorii satului Săbolciu, fiind de o limbă și de o lege, din vechi timpuri și-au iubit neamul și biserica. În curgerea vremii câte n-or fi pățimit dar au rămas Români ... În anul 1918 preotul satului Malița Nicolae și învățătorul satului, scriitorul acestor rânduri Gheorghe Bordașiu, venit atunci de pe frontul italian de la Piave (19 noiembrie 1918) am participat la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918 de la Alba-Iulia”.⁷⁶

⁷⁵ *Ibidem*, p. 64.

⁷⁶ Pr. Gheorghe Bordașiu, în manuscris *Cronica satului și a parohiei Săbolciu* în capitolul, intitulat „Acțiuni pastoral - istorice”, filele 10. Iată ce ne relatează:

„Locuitorii satului Săbolciu fiind de o limbă și de-o lege, din vechi timpuri și-au iubit Neamul și Biserica.

În scurgerea vremii citite vor fi pățimit, dar au rămas români. Vremurile de mari prefaceri i-au găsit în frumusețe vijeliilor. În anul 1918 preotul Malița Nicolae și învățătorul satului, scriitorul acestor rânduri, Gheorghe Bordașiu, venit atunci după frontul italian de la Piave (19 noiembrie 1918) au participat la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918 de la Alba-Iulia.

După 1 Decembrie 1918, după reîntoarcere de la Alba-Iulia, atât subsemnatul cât și preotul Malița, precum și consăteanul Broinaș Nicolae, plutonier-major, comandantul de gardă națională, a trebuit de mai multe ori să ne refugiem din cauza prigonirii detașamentelor secuiești.

Nu istorisește cum au călătorit până la Alba-Iulia Părintele Malița și învățătorul Bordașiu din Săbolciu deși ușor nu a fost desigur. Episcopul Ciorogariu descrie greutățile întâmpinate pe drum chiar dacă au plecat ca o delegație oficială, în vagon special împodobit cu tricolor românesc.⁷⁷ În această relatare ni se arată cum s-a plecat din Arad „cu mare alai” un tren întreg păzit de un pluton întreg de gardă națională românească mergând pe o cale ferată păzită tot de gărzile românești. Este bine de știut că dr. Aurel Lazăr a luat și alte măsuri de siguranță pentru ca semnăturile românilor de pretutindeni care trebuiau să fie prezentate la Marea Adunare de pe platoul lui Horia, să ajungă în siguranță la Alba-Iulia. De aceea l-a chemat la el pe tânărul jurist Pavel Malița, i-a acordat rangul de

După 1 Decembrie 1918 Armata Română înaintase până la Ciucea, iar noi bihoreni, iar mai ales cei de pe valea Crișului Repede erau expuși.

Norocul nostru, al săbolcenilor, a fost Crișul. Cum peste Criș nu era pod – și nu-i nici astăzi (n. n. la acea vreme), ci numai luntre, eram oarecum apărați.

Și din toate am scăpat.

A venit Paștile 1919 și cu Paștile mântuirea. Deși au trecut de atunci 59 de ani, parcă văd totul ca azi, s-a petrecut, ce bucurie pe noi.

Era sâmbăta Paștilor. Armata Română ajunsese la Tileagd. Am plecat câțiva înaintea lor. După masă am ajuns pe șoseaua din dreptul Săbolciului. Aici am poposit. Noi, imediat am adunat două căruțe de cozonaci și slănină și ouă roșii și așa i-am întâmpinat (...). Cu bucurie în suflet, apoi consătenilor noștri vestea cea mare și așteptam înfăptuirea ei”.

⁷⁷ Roman Ciorogariu, *op. cit.*, p. 68.

locotenent în Garda Națională și i-a zis: „ia teancul acesta de hârtii și le duci cu prudență și atenție la Alba-Iulia ferindu-te de furturi sau de provocări. Zis și făcut, în fine, ajunsesem să contribui și eu la lupta cauzei mele”.⁷⁸ După cum relatează fiul lui Pavel Malița, când a ajuns la Alba - Iulia, trecând prin mulțimea entuziastă, printre steaguri cu cântece și hore, „și-a îndeplinit mandatul” așa cum i-a cerut dr. Aurel Lazăr.

La Alba-Iulia

Cei din Săbolciu au ajuns la Alba-Iulia în seara zilei de 30 noiembrie și în *Cronica*⁷⁹ scris de Gheorghe Bordașiu după 60 de ani încă se mai simte entuziasmul și puternica impresie din 1918 când scrie: „era o admirabilă organizare. Fiecare sosit era primit de o delegație și încartiruit. Eu și părintele Malița am primit o cameră din centrul orașului. După așezare eram nerăbdători, dornici a vedea și a ști. Am ieșit în oraș. Lume și lume cu cocarde tricolore. Ochii tuturor erau ațintiți spre detașamentele de moți ce veneau organizați militărește cu ofițeri călare în fruntea detașamentului. Cu arma la umăr

⁷⁸ Mircea Malița, *Secolul meu scurt*, Editura ROA, București 2015, p. 29.

⁷⁹ Pr. Gheorghe Bordașiu, în manuscris *op. cit.*, f. 10-11.

și cu desagii plini de gloanțe, păseau maiestuos urmașii lui Horea și ai lui Iancu. Da! Sub ocrotirea armatei de moți s-a ținut Adunarea de la Alba-Iulia. Acest fapt ar trebui subliniat în toate documentele despre unire”.⁸⁰

În dimineața zilei celei mari zăpada a împodobit cu mantie albă platoul, scrie părintele Bordașiu – „și cerul binecuvânta această zi”. Cei din Săbolciu au alergat spre biserica ortodoxă, preoții erau acolo, dar nu aveau cântăreți și atunci părintele Malița și Bordașiu s-au așezat în strană și l-au asigurat pe Episcopul Ioan Pop de la Arad că se poate face serviciul divin. Aceleași clipe care în același fel le istorisește și episcopul Ciorogariu care spune că „pe locul unde a intrat odinioară Mihai Viteazul, sub bolta temniței feroase de unde au fost duși la roată Horia, Cloșca și Crișan, acum stau de gardă moții cu priviri aprinse, în sumane moțești, cu pușca la umăr și căciula de miel împănată cu tricolor, iar sus, pe bastioane, aceleași figuri vii ale legionarilor moți evocă vedenii din epopeea română. Tu ești Dumnezeu carele faci minuni”.⁸¹

Episcopul Ciorogariu aprecia că au fost mai mult de

⁸⁰ Dumitru V. Bonta, *op. cit.*, p. 310.

⁸¹ Roman Ciorogariu, *op. cit.*, p. 69.

100.000 de suflete.

Cel dintâi AMIN

În biserica ortodoxă episcopul de Arad, Ioan Pop a slujit împreună cu preoții locului, iar în strană alături de săbolceni era și episcopul Miron Cristea de la Caransebeș. Cu oarecare mândrie spune Gheorghe Bordașiu: „noi am zis cel dintâi AMIN la Marea Unire”. Și îi mai plăcea să explice de ce episcopul Miron Cristea se vede în fotografiile care se mai păstrează din acele zile ca și cum ar avea pe el o mantie în carouri. Nu era un veșmânt deosebit și nu era altceva decât o pătură de lână în carouri albe și negre cu care l-a învelit cineva pe episcopul care tremura de frig în această zi plină de căldură națională în care zăpada a venit ca o binecuvântare, iar pătura în carouri ca o apărătoare de frig.

Episcopul Ciorogariu descrie modul în care s-a desfășurat ședința în marea sală a unirii unde pe un podium era o masă prezidențială la care aveau membrii Consiliului Național prezidat de Gheorghe Pop de Băsești. Ce frumos spune episcopul Ciorogariu despre „badea George al Ardealului care „trecut prin temnițele

vestului” ... „își ia cununa răsplății pentru credința cu care și-a slujit neamul”.⁸²

Nu pot să nu pomenesc aici emoția cu care după mai bine de 30 de ani, în împrejurări grele, preotul Bordașiu a căutat adăpost și scăpare printre urmașii și rudele din Băsești ale lui badea George, ajungând preot aici pentru câțiva ani. Și iarăși, nu pot să nu însemnez o coincidență a faptului că după 100 de ani de când George Pop de Băsești a fost președintele Adunării din Alba-Iulia, în anul centenarului este arhiepiscopul diecezei ortodoxe de Alba-Iulia tot cineva din Băsești, Înalt Prea Sfințitul Irineu Pop din Băsești.

În sala în care s-a ținut consfătuirea într-o atmosferă încordată „cu lacrimi în ochi deschide adunarea bătrânul președinte”. Au vorbit acolo Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Maniu, Junca și cei doi episcopi Ioan Pop de la Arad și greco-catolicul Demetriu Radu.

Erau către 1.228 de delegați în sală și pe coridor iar în afară pe câmpul lui Horea peste 100.000 de participanți cu preoții și dascălii lor, cu steaguri și flori. „Și Duhul Domnului era asupra tuturor” scrie Roman

⁸² *Ibidem*, p. 71.

Ciorogariu.⁸³ Spre aceste mulțimi au ieșit doi episcopi și alți doi conducători ca să vestească hotărârea cea mare, hotărâre pe care toți o așteptau, hotărâre care va fi temelia unei lumi noi: **Unirea Ardealului cu Patria Mamă, fără condiții.**

Întoarcerea spre casă a fost mai cu ușurință, de vreme ce tânărul Bordașiu notează în cronică, peste 60 de ani, că toți cei din Bihor – și nu erau puțini – s-au întors acasă cu trenul și aproape toți împreună. Când au ajuns în gara mare din Oradea (poate n. n.) toți delegații s-au încolonat și cântând cântece patriotice și marșuri românești au plecat de la gară spre centrul orașului până în piața teatrului, de unde fiind seară, s-au îndreptat apoi fiecare spre domiciliul său făcându-se despărțirea în acordurile marșului „Pe-al nostru steag e scris Unire”.

La orele târzii ale despărțirii nu mai existau mijloace de transport și, notează cronicarul că, oamenii din apropierea orașului Oradea s-au hotărât să meargă pe jos pe șosea. Și notează că au fost părintele Malița și Gheorghe Bordașiu din Săbolciu, iar din Săcădat părintele Iosif Tărău, juristul Pavel Malița și studentul

⁸³ *Ibidem.*

Aurel Matei.

Finalul acestei acțiuni se încheie cu consemnarea:
„Cu bucurie în suflet, am vestit apoi consătenilor noștri
vestea cea mare și așteptăm înfăptuirea ei”.⁸⁴

În slujba României Mari

A fi proclamată unirea a fost un act de mare însemnătate pentru viața poporului român. Până la această dată, 1918, românii erau despărțiți prin rânduiele politice de granițe imaginare care despărțea frații de frați așezându-i pe unii în Muntenia, pe alții în Moldova, Basarabia sau Austro-Ungaria. Dar pe deasupra tuturor acestor granițe ei erau uniți prin sânge (aceeași origine), prin grai (vorbeau aceeași limbă) și prin credință (creștină ortodoxă). Acum în 1918 toate provinciile și-au exprimat dorința de a se uni ca pe vremea lui Mihai Viteazul. Actul de la Alba-Iulia era ultima formulă care încheia și declara prezența în lume a unui stat unitar și indivizibil: România Mare. În această țară urmau să lucreze toți cei ce au trăit entuziasmul clipelor de la Alba-Iulia.

⁸⁴ Pr. Gheorghe Bordașiu, în manuscris *op. cit.*, f. 10.

Tânărul învățător de la școala confesională din Săbolciu, Gheorghe Bordașiu, care își datora prezența în rândurile acestor cititori de țară ce au făurit România Mare, lui Bălcescu și istoriei lui despre Mihai Vodă Viteazul, când și-a dat seama că numai învățând bine istoria neamului îi putea face pe români să-și iubească țara. De aceea obiectul de studiu al istoriei era unul de bază în activitatea lui pe care punea mare accent. Ba pentru a-i familiariza pe copiii de școală cu toate numele de voievozi și domnitori, a inventat un joc intitulat „la foc” în care elevii se așezau în cerc în jurul unei mingi ce era într-o groapă mică și fiecare din ei avea numele unui personaj istoric. Când conducătorul de joc începea să strige: „la foc, la foc”, fiecare jucător întindea mâna ca și cum s-ar încălzi la foc, iar când conducătorul pronunța numele unui voievod sau domnitor, cel ce purta acest nume se repezea la minge, o lua și trebuia să țintească pe altul. Și așa se familiarizau cu istoria neamului.

Cu elevii școlii pregătea și șezători și serbări școlare pe care apoi le-a extins și în afara școlii. Așa arăta o însemnare pe o carte veche în litere chirilice cum s-a aranjat în curtea școlii „o serbare poporală cu un program

în 25 de puncte, susținută de elevii școlii împreună cu elevii de liceu și școlile normale” subliniindu-se că a fost „întâia serbare cu teatru pentru luminarea poporului”, la care a luat parte tot satul încât abia mai încăpeau în curte. Aceasta era la 9 mai 1924.

În timpul austro-ungarilor exista o școală confesională, dar învățământul nu era obligatoriu, de aceea mulți săteni erau analfabeți. În consecință a înființat cursuri de alfabetizare, în serile de toamnă și iarnă, urmate de șezători în care se citeau povești și istorioare morale din biblioteca „Pagini alese” sau „Căminul”, a căror cărți erau comandate pentru biblioteca școlară.

Până în 1918 a fost școală confesională în sat, cunoscându-se numele învățătorilor Mangra Mihail (1891-1892), Antonescu Mihai, Avram Igna (1893-1895), Gheorghe Pribac (1902-1905), Gavril Iovan (1905-1917).

Cu toate acestea doar doi tineri din sat au urmat scoli superioare: Nicolae Câmpian, care apoi a fost învățător în Husasău de Criș și dr. Demetriu Mangra care a fost avocat în Oradea și într-o vreme chiar primar al orașului și membru în toate consiliile bisericești.

Învățătorul Bordașiu a dus muncă de lămurire cu oamenii mai de frunte din sat sau cu unii invalizi de război care puteau avea facilități și burse pentru copiii lor și astfel au ajuns elevi de școli normale sau licee, mai apoi studenți devenind oameni cu răspundere socială în țară. Așa au fost Grațian Bucurean și Negruțiu, învățători, cu care, fostul lor învățător Bordașiu, a colaborat toată viața pentru întărirea și promovarea vieții cultural - economice din Tileagd și împrejurimi. Au mai fost apoi Nistor Nicolae, medic militar veterinar, Nadiș Iosif economist, Pantea Dumitru economist sau fetele Rus Maria și Soanea Florica a Ursului, învățătoare.

Pentru întărirea vieții economice a sprijinit mișcarea cooperatistă înființând în sat o cooperativă „Ogorul” pentru care a format la școala specială de contabili la Caransebeș, pe tânărul Nicolae Nistor, cu care iarăși a colaborat toată viața.

Dar activitatea tânărului învățător nu s-a mărginit numai la satul Săbolciu. În cadrul Asociației învățătorilor din subsecția Tileagd ca președinte a știut să-i entuziasmeze și pe alți tineri învățători ca să organizeze seri culturale în diferite sate, cu piese de teatru

moralizatoare și mobilizatoare, așa cum se află însemnat pe o fotografie din epoca unde alături este și fostul coleg de la Preparandia din Arad, Nicolae Baciuc, originar din Tilecuș și Irina Botiș, originară din Borșa. Pe spatele acelei fotografii se notează că au organizat serbări culturale în care au arătat că într-adevăr, soarele românilor răsare la București. Era anul 1919 când au prezentat în satele din jur :Tileagd, Aleșd, Borșa, Tilecuș piesa „Așa a fost să fie”.

După Marea Adunare

În haosul creat de sfârșitul războiului și-au făcut loc o seamă de întâmplări care au produs multă durere. Trupele armatei române înaintau cu destulă încetineală și în vidul de activitate existent au apărut cete de dezertori care s-au organizat în Garda Zdrencăroșilor (rougyos garda) care pustiau, furau și devastau, iar trupele învinse ale lui Mackensen se retrăgeau destul de lent. În timp ce delegația Marii Adunări ducea la rege declarația de unire, în teritoriile românești trupele secuiești săvârșeau crime, iar Republica Sovietică a lui Bela Kun căuta să-și impună

stăpânirea.⁸⁵ Cei din Săbolciu au fost urmăriți de cetele secuiești și pentru a scăpa s-au adăpostit săptămâni în șir în pădurile de la Sușturogiu atât Iovan cât și Bordașiu, grup la care s-a mai adăugat și părintele Malița și Broinaș Nicolae din Săbolciu. Așa au stat ascunși prin locuri depărtate de Husasău și doar sora Florița a lui Gheorghe Bordașiu îi știa unde sunt și le aducea mâncare.

Trupele românești înaintau, dar foarte încet, și în apropiere de Sfintele Paști 1919 s-au hotărât să se oprească la Ciucea. În timpul acesta în jurul Orăzii se petreceau lucruri îngrozitoare care i-au înspăimântat pe locuitori și atunci au trimis o delegație la Ciucea, unde era oprit generalul Traian Moșoiu, ca să-i facă pe români să înțeleagă greutatea situației și să vină să ocupe Oradea pentru a scăpa viața, mai ales a intelectualilor. Așa s-a întâmplat că „au venit Paștile din 1919 și cu Paștile și mântuirea” notează Cronica părintelui Bordașiu. Și continuă: „deși au trecut de atunci 59 de ani, parcă văd totul ca azi ... era sâmbăta Paștilor. Armata română ajunsese la Tileagd. Am plecat câțiva înaintea lor. După masă au ajuns pe șoseaua din dreptul Săbolciului. Aici au

⁸⁵ Dumitru V. Bonta, *op. cit.*, p. 151.

poposit. Noi imediat am adunat două căruțe de cozonaci și slănină și ouă roșii și așa i-am întâmpinat.

Deși foarte tânăr, învățătorul Gheorghe Bordașiu a fost atât de impresionat de evenimentele din perioada Paștilor din anul 1919, încât ne-a lăsat o prețioasă mărturisire, scrisă pe coperta a II-a a unei cărți bisericești din 1896 și intitulată „Orologiu”. **După câteva veacuri de robie ungurească, în anul 1919, în prima zi a sfintelor Paști s-a făcut și dezrobirea neamului românesc din Țara Bihorului: Armata Română a intrat în Oradea Marea.**

„Bucuria noastră a fost nespus de mare, nu ne-a venit a crede ceea ce am văzut. Puterea ce conduce toate lucrurile drepte spre biruință, așa și idealul neamului nostru, a devenit biruitor, realizat.

Mărire Ție Doamne, Mărire Ție, Săbolciule la 14/24 aprilie 1919”.

Semnează Gheorghe Bordașiu, învățător.⁸⁶

Sub regim românesc

Faptul că generalul Traian Moșoiu și-a adus

⁸⁶ Prof. univ. dr. Iulian Crețu, *Tinere cunoașteți înaintașii*, Fundația Națională „Henri Coandă” pentru sprijinirea tinerilor supradotați, București, 2002, p. 61.

trupele și au intrat în Oradea i-a salvat pe mulți români de la moarte, iar după ce românii au ocupat și Budapesta, lucrurile s-au liniștit, iar Conferința de Pace de la Trianon a stabilit noile frontiere, care au durat până în 1940.

În satul Săbolciu, unde Gheorghe Bordașiu era învățător, exista o școală confesională ortodoxă, destul de mică și neîncăpătoare pentru cei peste 100 de copii. Teren încă aveau destul în jurul clădirii, încât câțiva ani mai târziu s-a luat inițiativa de a construi o școală nouă pe locul bisericii, cu două săli de clasă mari, luminoase, iar școala confesională aflată în prelungirea celei noi era locuință pentru învățători.

Familia Mangra

În satul Săbolciu oamenii nu erau bogați, majoritatea erau săraci, câțiva mijlocași. Foștii mari proprietari de pe vremea Austro-Ungariei au plecat și au vândut terenurile. Dintre toți s-a ridicat ca mare proprietar Mangra Ioan, care a venit în sat prin căsătorie, în familia Rus. Acesta prin muncă chibzuită și mai ales prin împrumuturi la bănci, a reușit să devină cel mai bogat om din sat. Era și muncitor și bine organizat încât a participat odată cu produse proprii la o expoziție agricolă

de la Veneția. S-a păstrat în casa pe care și-a construit-o în 1901 un tablou de la Veneția și o icoană mare ortodoxă pe care a cumpărat-o din Iugoslavia. A avut trei copii: un băiat Nicolae, care după ce a făcut o școală de agronomie a rămas la gospodărie, s-a căsătorit și după ce a avut trei fete, a terminat viața, fetele rămânând sub tutela părintelui Nicolae Malița care s-a căsătorit cu fiica lui Ioan Mangra. Cea mai mare dintre ele, Maria, a urmat școala civilă din Sibiu, unde mitropolitul Vasile Mangra a adus la școală câteva nepoate cu gândul ca după școală să se căsătorească în Sibiu și astfel să aibă rudeni în oraș. După ce s-a terminat războiul și mitropolitul Vasile Mangra a murit într-un hotel din Budapesta, Maria s-a întors în Săbolciu și s-a căsătorit cu tânărul învățător Gheorghe Bordașiu, cu care unchiul ei, preotul Nicolae Malița a fost la Alba-Iulia. În felul acesta tânărul patriot Gheorghe Bordașiu intră în familia Mangra unde are de înfruntat o serie de realități contradictorii cu privire la mitropolitul Vasile Mangra. Pentru el, ca și pentru toți tinerii care s-au pregătit profesional în Preparandia din Arad, unde Vasile Mangra încă de tânăr a fost profesor, director și organizator și călăuzitor al atâtor generații, a

rămas și pe mai departe icoana luptătorului jertfitor pentru credința lui ortodoxă și pentru neamul lui românesc. Era într-o pereche aproape identică cu alt tânăr entuziast ca și el Roman Ciorogariu. Și acum după 1 Decembrie 1918 când s-a împlinit visul pentru care – cum spune în poezia „Noi” Octavian Goga „**ne-au răposat și moșii și părinții**” să audă că este calificat și trădător și sinucigaș. Mulți credeau dar cei care-l cunoșteau mai bine și vedeau tristețea ce-l stăpâna intrinsec precum și multe bune împliniri așteptau o explicație. N-a venit niciodată. A dus-o cu sine în mormântul din Budapesta. Dar totuși se pare că lui Ioan Mangra din Săbolciu, căruia în scrisori i se adresa „iubitul meu văr”⁸⁷ Vasile Mangra i-ar fi dat oarecare explicație, fiindcă nici preotul Malița și nici preotul Bordașiu nu se arătau tulburați. Ba mai târziu, după ani și ani au povestit că Vasile Mangra n-a făcut un act de trădare, ci un act de mare sacrificiu ascultând de indicațiile ministrului de externe român Dimitrie Sturza, pe care l-a întâlnit „întâmplător” la stațiunea balneară Karlsbad. Acesta venise din partea patrioților și

⁸⁷ vezi în *Anexa* nr. 1, p.165.

gubernului de la București să-l convingă pe Vasile Mangra să meargă pe alt drum, al înțelegerii cu ministrul maghiar Kálmán Tisza. Și nici nu s-a sinucis, cum bine demonstrează episcopul Roman Ciorogariu în cartea „Zile trăite”.

După ce lucrurile s-au mai așezat, în viața tânărului învățător Bordașiu au început să se arate roadele muncii. A rămas singur stăpân pe casa mare a familiei Mangra. Școala veche confesională nu mai era încăpătoare pentru mulțimea de copii atunci cu întregul sat s-au hotărât să construiască o clădire nouă, mare, luminoasă cu două săli de clasă și cancelarie la mijloc. Aici își petrecea tânărul învățător aproape tot timpul, creând pentru copii și un joc istoric în care fiecare copil avea un nume de domnitor sau personaj istoric și stăteau toți în cerc în jurul unei mingi și când își auzeau numele trebuiau să ia mingea și să lovească un partener. Nu în toate satele din jur era o situație prea bună, în Botean, de exemplu, sat vecin la trei kilometri, nu era preot de foarte multă vreme. Deci nu era nici cântăreț, nici școală confesională. De aceea ungurii și-au pus în gând să-i maghiarizeze și au construit o școală modernă pentru

acele timpuri, cu locuință pentru învățători de limba maghiară, obligând elevii să vină la școală și să învețe și să vorbească numai ungurește. Cu gândul să aducă și un preot vorbitor de limba maghiară, au construit o casă parohială cu etaj, lucru nemaîntâlnit în acea epocă. Și astfel lângă bătrâna bisericuță de lemn, smerită și modestă au înălțat o casă parohială fudulă și făloasă, înfruntând împreună amărăciunea veacurilor.

Chemarea harică la preoție

La Oradea a ajuns arhiereu vicar episcopul Andrei Magieru, cel care în calitate de prefect de studii la Preparandia din Arad i-a cunoscut pe mulți dintre învățătorii din Bihor. Iar dintre ei pe Gheorghe Bordașiu poate cel mai bine, fiindcă fusese „artelnic”, adică un fel de chelner care îi servea pe colegi la masă, așeza și strângea vasele, lucrare prin care își răscumpăra diferența de bani pe care nu o putea plăti. Cum tânărul prefect de studii Andrei Magieru mânca în aceeași sală de mese cu studenții, și pe el îl servea Bordașiu. Acum când acesta era învățător în Săbolciu, sat vecin cu Botean, arhiereul l-a chemat la sine și după ce împreună fiind cu colegul său Nicolae Baci, învățător în Bălaia, unde era o situație

asemănătoare, au ascultat propunerea episcopului, au acceptat propunerea de a face amândoi diferența de examen de la didactic la teologic și apoi să fie hirotoniți preoți pentru satele respective. A fost onorată propunerea pentru cei doi și astfel au unit și ei școala cu Biserica și în viață și în muncă.

Învățătorul Gheorghe Bordașiu a fost hirotonit preot pentru parohia Botean, în capela Episcopiei ortodoxe din Oradea de către arhiereul vicar Andrei Magieru, la data de 8 septembrie 1929. Acolo și-a făcut datoria slujind la altarul Bisericii neamului vreme de 11 ani.

În același timp era și învățător director în Săbolciu unde la școala nouă învățau aproape două sute de elevi. Și era neîngăduitor cu absențele de la școală. I-a făcut pe mulți tineri din sat să aibă examen de absolvire a șapte clase, ceea ce mai târziu a echivalat cu gimnaziul.

Nu își neglija nici propria gospodărie agricolă care ajunsese să aibă prin 1940 câteva zeci de hectare, căruțe, batoză pentru grâu, mașini de semănat, vite cornute, viței, porci și bogate recolte de cereale.

Pe lângă acestea avea timp și de organizarea

cooperativei „Ogorul” din centrul de plasă Tileagd, pe care împreună cu învățătorii au înființat-o ca să vină în sprijinul țărănimii.

Așa s-au apropiat de un an și de un eveniment de răscruce și în istoria neamului, și în istoria personală a familiei.

Dictatul de la Viena din 1940

Consemnează în „Cronică” părintele Gheorghe Bordașiu: „verdictul de la Viena din 30 august 1940 a fost pentru noi Români o lovitură de moarte. Primirea verdictului și cedarea, un act de lașitate”.⁸⁸ Tot ceea ce au realizat în anii de după Marea Unire, acum trebuia abandonat fără nici o formă de împotrivire. Zadarnic s-a creat acea faimoasă linie de cazemate fortificate de-a lungul frontierei, zadarnice au fost sutele de manifestații și adunări anti-revizioniste ale populației românești. Dictatul de la Viena a împărțit Ardealul în două, între români și unguri. Partea de Nord era cedată Ungariei și noua graniță urma fidel traseul șoselei și căii ferate Oradea-Cluj.

Dictatul de la Viena din 30 august 1940 a însemnat

⁸⁸ Pr. Gheorghe Bordașiu, în manuscris *op. cit.*, f. 20.

începutul unui calvar pentru românii din zonele cedate. Barbariile au început în prima zi după ocuparea județelor Satu Mare și Bihor și în cele 5 colonii din imediata vecinătate a frontierei (Scărișoara, Vășad și altele). Din primele ore ale ocupației, țărani români din aceste colonii au fost măcelăriți.

În ziua de 6 septembrie 1940 au fost ocupate localitățile Oradea, Salonta, Săcuieni, Marghita, Tușnad, Cavnic și Borșa.

Ocuparea Oradiei, la 6 septembrie 1940, a fost pregătită cu multă grijă și fast. Trupele horthiste ocupante l-au avut în fruntea lor, călare pe un cal alb, pe însuși regentul Horthy. După festivitățile care au avut loc la lumina zilei, elemente fasciste, șoviniste și naționaliste maghiare, au asediat cartierele muncitorești, locuite de români, devastându-le locuințele. Autoritățile militare maghiare nu i-au arestat pe agresori, ci pe bărbații români care se apărau.

Pentru familia părintelui Gheorghe Bordașiu cedarea Ardealului a fost însă însoțită și de alte aspecte dureroase. Era în perspectivă destrămarea familiei, soția părintelui, Maria Mangra a trecut la Domnu în

septembrie 1937 și a fost înmormântată în noul cimitir donat de familie. Viața tristă dusă de cei doi copii după moartea mamei i-a unit foarte mult, iar acum cedarea Ardealului aducea alte probleme grele, pentru că satul Săbolciu rămânea în teritoriul cedat. Ce va face în această situație familia ?!

Părintele Bordașiu însemnează în Cronică: „cunoscând limba maghiară ca fost ostaș în armata de honvezi și făcând școala primară și secundară la unguri, am voit să rămân și să nu mă refugiez. Apoi gospodăria nu puteam în grabă s-o lichidez”.⁸⁹ Nu tot așa era situația pentru copii, nu știau limba maghiară și nu se putea întrezări situație acceptabilă în noua configurație politică, de aceea au hotărât să plece „în România”. S-au refugiat la Beiuș unde locuia cea mai mică soră a mamei lor. Părintele s-a reîntors la Săbolciu.

Armata horthistă a „ocupat” Oradea la 6 septembrie 1940. Înaintau etapizat în toate părțile cedate lor și considerau totul ca o luptă de recucerire mergând însă fără niciun obstacol nici pe calea ferată, nici pe șoseaua națională ce trece pe lângă sat. Dar de sat le

⁸⁹ Pr. Gheorghe Bordașiu, în manuscris *op. cit.*, f. 20.

despart apele Crișului Repede, care în acea toamnă erau învolburate și pod peste râu nu exista. În satul Săbolciu armata maghiară a intrat în ziua de 7 septembrie 1940. S-au așezat o parte în grădinile părintelui Malița, iar o parte s-au dus la cârciumă și au ocupat toate încăperile. Sătenii, ca toți românii ospitalieri, le-au adus de mâncare și i-au tratat ca pe niște oaspeți.⁹⁰

Taina cea mare

Pentru soldații maghiari care s-au încartiruit la părintele Malița popasul a fost scurt, dar pentru cei de la cârciumă se prelungea. Se lăsa seara și așa cum sunt românii s-au gândit și la oaspeții lor și pe lângă faptul că le-au dat mâncare și băutură, s-au gândit și unde să-i găzduiască peste noapte. Aproape toți sătenii știau să vorbească și în limba maghiară, iar ocupanții aproape toți erau din părțile interioare ale Ungariei, de dincolo de Tisa. Când s-a pus problema găzduirii peste noapte, unul dintre ocupanți a dezvăluit Taina cea mare, dar în mare secret: „nu au nevoie de găzduire pentru că ei au venit cu o misiune mare - să pună pe băț pielea popii cel tânăr”.⁹¹

⁹⁰ *Ibidem*, f. 10 – 11.

⁹¹ Stelian Vasilescu, *Oameni din Bihor 1940 – 2000 – dicționar sentimental*

Fără a se lăsa surprins de ce auzea, cu multă înțelepciune cel ce a aflat vestea a făcut să fie știută și de alții, dar păstrată în taină și toți - ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic au fost cât se poate de atenți cu oaspeții lor, cu mâncare și băutură. Doar cel ce a aflat vestea, cu mare grijă s-a dus la primarul Ioan Nistor (Nuțu Iacobii) și a adus la cunoștință năpasta ce îi aștepta. Acolo erau mai mulți săteni și primarul - un om înțelept - a găsit de cuviință că toboșarul satului, cu toba în spate ar fi cel mai indicat să meargă acasă la părintele Bordașiu și să-l avertizeze. L-a instruit ca și dacă îl va întreba cineva ceva pe drum, fie român, fie ungar – să spună că a doua zi se pregătește primirea oficială a trupelor ungurești în sat.

Părintele Bordașiu era în casă ascultând la radio comunicatele oficiale despre înaintarea trupelor „cuceritoare” în Ardeal. Nu știa nimic despre ceea ce se petrecea în sat, nu știa nici faptul că în coridorul casei era deja instalat un soldat de pază care să nu-l lase să plece de acasă. În „Cronică” notează, peste ani, atât de simplu: „abia se înserase, când paznicul de noapte mă avizează că l-a trimis primarul să-mi spună că ungurii mi-au pus gând

rău să mă distrugă, deci să mă omoare.”

Providența divină

Și notează mai departe, atât de simplu: „am dat ascultare paznicului Petruț Florian și după ce o zi am stat ascuns prin tufișurile Crișului, în noaptea următoare am trecut prin apele Crișului învolburat și rece, în satul Borșa“.⁹²

La ani distanță privind acele clipe ale celei de-a doua mari cumpene ale vieții sale, părintele Bordașiu spune atât de simplu: am dat ascultare paznicului. De fapt nu erau vorbele paznicului, intervenția proriei divine care-i salva viața. Și n-a fost chiar simplu, pentru că la prima încercare a lui Petruț Florian (Flore Cigyer) de a intra la părintele a fost oprit de soldatul de pază. Petruț Florian ar fi putut să se întoarcă la primar și să-i spună că n-a reușit. Dar în mintea lui a încolțit un plan demn de cea mai isteasă minte: a intrat în curtea vecinului Broinaș, s-a dezbrăcat de hainele de zi și intrând pe ușa din spate a grajdului, a ieșit pe cea dinspre curte, strigând în ungurește și românește: „Dom’ părinte, moare bou”.

⁹² Pr. Gheorghe Bordașiu, în manuscris *op. cit.*, f. 11.

Soldatul de pază, care era un țăran în haină militară și care iubea animalele, știa ce valoare are un bou și nu l-a oprit să intre la părintele. Când l-a văzut pe acest om străin în prag de noapte intrând în casă țipând, a înțeles că este un fapt grav. Semnul de tăcere a degetului la buză, l-a făcut să tacă și în mare viteză să se îmbrace și să-și ia minimum de lucruri și împreună cu Petruț să iasă valvârtej din casă și să meargă în grajdul unde boul era pe moarte. Și nu s-a mai întors.

Când a venit ora execuției grupul de soldați de la cârciumă a venit la casa părintelui Bordașiu și intrând în curte au întrebat soldatul de pază dacă e în casă, iar acesta le-a arătat spre grajd. Când au intrat acolo au văzut doar vitele, iar popa nicăieri.

Pronia divină înclinase cumpăna vieții pentru a doua oară în favoarea părintelui. A stat ascuns prin tufișurile Crișului până l-a putut întâlni pe tânărul Buzguța Ioan (a cărui mamă era din familia Bordașiu) de la care a aflat ce dureroase clipe s-au petrecut în timpul nopții. Soldații care aveau poruncă să-l împuște, dacă nu l-au aflat, au plecat cu mare zgomot la casa părintelui Malița și l-au ridicat ducându-l prin mijlocul satului până

la marginea satului spre imaș unde l-au pus să-și sape groapa. Pe tot drumul strigau că dacă nu se predă Bordașiu, va fi împușcat Malița. Dar pronia divină i-a scăpat și pe unul și pe altul. A avut posibilitatea să-i scrie din Borșa părintelui Malița care îi și răspunde pe 14 septembrie că marea lui vină pentru care e urmărit este faptul că în 1919 a ars steagul unguresc.⁹³

Spre un alt orizont

Trecerea prin apele Crișului a fost pentru părintele Bordașiu ca o trecere la altă viață. Până aici a avut o bună sporire în cele spirituale, culturale și materiale și dintr-o dată pe toate le-a pierdut, ca dreptul Iov din Biblie. Ajuns în satul Borșa ud, sărac și obosit a căutat adăpost la fratele părintelui Malița de unde a plecat după câteva zile spre Beiuș. În acest timp a aflat prin ce pericol au trecut cei din satul Săbolciu. Scrie în Cronică: „după scăparea mea, sătenii din Săbolciu au fost scoși din sat voind să aprindă satul și numai datorită unui comandant mai omenos au «abstat» de la acest gând și au permis reîntoarcerea «în sat». Astăzi mai viețuiesc puțini din cei

⁹³ vezi Anexa nr. 2, p. 166.

ce au trăit acele clipe iar cei care aud grozăviile ce s-au petrecut atunci, nu pot să creadă că au fost realități”.

Părintele Bordașiu a mers la Inspectoratul Școlar din orașul Beiuș, de la care a primit posibilitatea să-și aleagă unde vrea locul de muncă și a ales cel mai sărac loc din județul Bihor, unde ca învățător ajungeau tineri ce nu stăteau niciun an: satul Poiana Moților.⁹⁴ Acesta s-a numit când Poiana - Tășad, când Poiana - Copăcel, iar dânsul „după ce a ajuns acolo l-a numit Poiana Moților”. Era o așezare pe o muchie de deal despădurit, la o altitudine de cca. 800 m, unde moșii veniți din Munții Apuseni au tăiat pădurile și apoi au cumpărat fiecare cât au putut din sărăcia lor. Era prin 1941 și erau 100 de case. Și niciunul din ei nu avea mai mult de două ha de pământ. Și-au făcut case din chirpici de pământ și doar o singură casă avea acoperiș de țiglă, celelalte erau acoperite cu paie sau coceni. Și-au păstrat loc de școală și biserică, dar nu le aveau. Niciodată nu au avut Sfânta Liturghie în sat. Casele erau toate atât de mici încât un învățător venit în sat nu avea unde să stea și nici cu ce să se hrănească.

⁹⁴ Stelian Vasilescu, *op.cit.*, p. 62.

Moșii, locuitori ai satului, capabili de muncă, plecau la tăiat de lemne în alte părți și rămâneau în sat doar bătrânii, infirmii și copiii. Unul din tinerii din sat care făcuse trei ani milităria la jandarmi s-a hotărât să meargă „din post în post” de jandarmi (de unde lua ștampilă pe hârtie ca să dovedească că a făcut drumul pe jos) ca să ducă o „jalbă” la rege ca să li se facă și lor școală. Gheorghe Lazea a ajuns în felul acesta la București de unde s-a dat dispoziție către prefectura județului Bihor să li se facă moșilor școală. Au început o clădire în care era o sală de clasă și o mică locuință pentru învățător din care era terminată doar o cameră, în care au cumpărat moșii un pat, o masă, două scaune și o sobă de încălzit. Aici s-a instalat părintele Bordașiu și a început munca. Avea un teren enorm, iar timpul și l-a dedicat acestui loc nou și nelucrat. A obținut un mic ajutor de la primărie și a aranjat o bucătărie și o cantină pentru elevi. Erau aproape o sută și pe toți îi hrănea în fiecare zi. I-a învățat să facă mâncare, adunau de pe câmp și din pădure flori și plante medicinale, au defrișat pământul de la cimitir și au semănat grâu; au construit un cuptor și au învățat să facă pâine. Toate cu elevii și pentru

elevi, încât avea cea mai mare frecvență școlară pe județ.

În zilele de duminică scoteau băncile din clasă și o amenajau drept capelă în care cu regularitate au început să facă Sfânta Liturghie la care corul de copii a început să cânte. Dirijor era un orb mai în vârstă care știa să cânte pe de rost toată slujba. Tot satul începuse o altă formă de viață. Copiii erau isteți și dornici de învățătură, învățătorul harnic și jertfitor se ocupa de ei. În cei 5 ani cât a stat în acest sat a terminat de amenajat școala și camerele locuinței pentru învățător, iar în jurul ei a plantat brazi. Dintre elevii pe care i-a avut atunci unii au ajuns cu răspundere în societate, iar unul din ei, ajuns colonel, a scris chiar un articol în ziarul Crișana, intitulat: „un patriot ce nu trebuie uitat-Gheorghe Bordașiu”.

Iată ce scria:

„Străbatem o perioadă când, pe bună dreptate, evenimente și personalități marcante sunt redade istoriei și repuse în drepturi, după meritele acumulate de-a lungul vremii. În același timp, fără puțință de tăgadă, trebuie să subliniem și faptul că nu puține sunt cazurile în care anumite persoane au căutat și caută cu orice preț să iasă în față, pozând drept victime ale regimului

totalitar ori să-și revendice drepturi și merite ce nu li se cuvin!

În vârtoarea acestor frământări sociale, specifice perioadei de tranziție pe care o parcurgem, multe persoane cu merite în păstrarea demnității și mândriei naționale sunt date uitării. În acest sens, mă voi referi la o perioadă zbuciumată din istoria poporului român, aceea dintre anii 1940-1944, când printr-un dictat odios, Ardealul de Nord a fost cedat Ungariei Hortiste.

Momentul cedării Ardealului de Nord, l-a găsit pe preotul GHEORGHE BORDAȘ în satul său natal, SĂBOLCIU, fiind nevoit ca imediat să se refugieze împreună cu cei doi copii în România, datorită amenințărilor cu moartea ce parveneau din partea unor elemente extremiste. Aceste amenințări nu erau întâmplătoare, deoarece, de-a lungul timpului preotul Bordaș a fost un adevărat patriot propovăduitor a dragostei față de patrie și de ființa națională.

Evenimentul s-a precipitat în așa fel încât, pentru a scăpa cu viață, a părăsit pe timp de noapte localitatea, fără a-și lua cu el decât bunuri de strictă necesitate, plecând spre România. Împrejurările tragice în care

preotul patriot Gheorghe Bordaș a părăsit Săbolciul, l-a adus în cele din urmă în satul Poiana-Tășad, localitate de deal situată la 10 km de frontiera vremelnice impusă prin Dictatul de la Viena, sat înconjurat de păduri.

Deși venise pentru prima dată în acest loc cu o dăruire totală față de interesele obștii, a trecut imediat la organizarea învățământului primar, slujind totodată școala și sfântul altar. De fiecare dată, atât în fața elevilor cât și a cetățenilor, nu scăpa prilejul să nu amintească de actul barbar, prin care s-a smuls din trupul țării acel teritoriu scump nouă, din care mii de români erau izgoniți sau asupriți. Nu de puține ori, acest mare patriot organiza excursii cu elevii în apropierea hotarului, explicându-le cu lux de amănunte, până unde se întind ținuturile locuite de români, teritorii pe care noi, elevii împreună cu frații și părinții noștri, aveam datoria să le recucerim.

După eliberarea Ardealului de Nord, preotul și dascălul Gheorghe Bordaș a contribuit la înființarea Gimnaziului românesc din Tileagd (în anul 1945) unde sute de copii din localitățile învecinate și-au urmat studiile, devenind discipoli ai marelui patriot preot și

cărturar Gheorghe Bordaș.

Dar, în loc de răsplată pentru activitatea sa neobosită în interesul țării, nu a întârziat riposta drastică a noului val filo-sovietic, cei care l-au «răstignit» a doua oară, etichetându-l «dușmanul poporului», înlăturându-l din viața publică și culturală. Ca durerea să fie și mai mare, din nou a fost nevoit să-și părăsească satul natal, noul regim instituindu-i domiciliul obligatoriu într-o localitate din Maramureș, de unde, după ani de zile, bătrân și bolnav fiind, dar în suflet cu aceeași nețărmurită dragoste față de patrie, s-a reîntors pe meleagurile Săbolciului unde s-a sfârșit cu credință în Dumnezeu și cu gândul la un viitor mai bun pentru consătenii săi și pentru poporul român.

Acestea sunt doar câteva date sumare despre patriotul Gheorghe Bordaș. Cel care ar merita să nu fie dat uitării, iar în localitatea lui natală – Săbolciu în semn de prețuire și respect, să fie dezvelită o placă comemorativă pentru ca generațiile viitoare să-și amintească de el”⁹⁵

⁹⁵ Col.(r) Dionisie Suci, „Crișana Plus”, articolul „Un patriot uitat!” 140250.

Cât a stat în satul Poiana Moților părintele Bordașiu a avut și o mare mângâiere: de pe culmea dealului (870 m altitudine) avea zarea deschisă încât vedea cu un binoclu frontonul casei din Săbolciu și clopotnița bisericii.

A fost de folos cât a putut și învățătorului pentru că, având o practică îndelungată a fost numit inspector de îndrumare și control pentru plasa Ceica. Atunci când pleca pe teren în inspecție, își aranja în așa fel elevii încât nu se simțea lipsa și toți aveau ce mânca în fiecare zi.

Iar în zilele de sărbători mari, de Paști și de Crăciun, când se adunau toți moșii aceștia acasă, era impresionant să trăiești împreună cu ei măreția sărbătorilor. Fiindcă nu aveau clopot la capelă au instalat o toacă de lemn pe care, în fiecare duminică, un bătrân ce nu mai putea merge la tăiat de lemne, își arăta măiestria bătăii de toacă.

În această zonă cu oameni minunați și-a petrecut părintele Bordașiu anii între 1940 și 1945. De aici scria un raport de activitate în care consemnează: „aici am luptat cu greutate enorme ca să țin școala în bună - stare și să continui completarea zidirii neterminată din 1938.

M-am năzuit să am absolvență și în 1942 școala a dat primii absolvenți cu opt clase.”

Și încheind acest raport din 13 noiembrie 1945 scrie cu aleasă demnitate și modestie: „eu una știu: conștiința mea este împăcată, făcându-mi datoria de învățător și preot.”⁹⁶

Întoarcerea acasă

Întreaga viață politică și economică se schimbă după 23 august 1944. Frontul se întoarce împotriva ungarilor și Ardealul este eliberat dar nu este de la început retrocedat românilor. Părintele Bordașiu, aflat tot la Poiana Moșilor, scrie într-un memoriu că va veni ziua „ce-o duce spre vetrele pierdute atâția frați pribegi”. Despre sine spune că până acum „am căutat să fiu un bun slujitor al Neamului meu” și subliniază: „clipele mărețe de la Adunarea Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 au croit calea vieții mele”. De aceea aștepta cu multă nerăbdare reîntoarcerea Ardealului cedat la trupul țării și reîntoarcerea celor plecați în 1940 la casele lor.

⁹⁶ Vezi Anexa nr. 3, p.166.

Odată cu venirea primăverii în 1945, după 1 aprilie s-a reîntors și părintele Bordașiu la vatra familiei, în Săbolciu. Nu numai cele ale gospodăriei proprii l-au preocupat ci de îndată a început lucrarea didactică pentru reorganizarea școlii din sat de care era legat din 1918 precum și activitatea pastorală în parohia Botean pentru care a fost hirotonit în 1929. Încet, încet s-au înnodat toate firele vieții pe toate planurile. În gospodăria personală a fost greu până și-a refăcut inventarul agricol necesar dar și oameni care să ajute la lucru se găseau mai greu. Mulți dintre săteni au murit în război.

Aproape cinci ani a privit părintele Bordașiu prin lentilele binoclului spre locurile dragi până când, odată cu schimbarea mersului războiului și eliberarea de ocupația hortistă, s-a putut întoarce la ale sale. Dar vremurile s-au schimbat atât de mult încât nu se mai potriveau cu ceea ce generația părintelui a căutat să realizeze în România Mare. De acum o ideologie streină se instala sprijinită pe forța sovietică. Țăranii care aveau o oarecare avere pe care au câștigat-o prin munca lor și a generațiilor de înaintași, deveneau acum exploatatori, chiaburi, dușmani ai clasei muncitoare și mulți dintre ei

au fost arestați. Nu era o atmosferă favorabilă în care entuziastul învățător de altădată să-și poată dezvolta toate planurile făurite în anii pribegiei, de aceea după aproape doi ani de încercări, în 1947, s-a pensionat din învățământ. Se încheia o perioadă din viață în care a depus tot efortul pentru a împlini idealul pe care și l-a format la Preparandia din Arad. Scria undeva: „Ca român, sunt mulțumit de mine. Din 1918 am rămas pe linia demnității strămoșești. Tovărășia și căile nimicitorilor de Neam și Țară n-am căutat-o.”

A rămas de acum numai cu parohia de la Botean și cu gospodăria. În această gospodărie însă lucrurile mergeau greu, fiindcă regimul politic instalat după război impunea o seamă de măsuri greu de împlinit. Nici în familie nu prea era ușor, deoarece ginerele a fost arestat și dus la canalul Dunăre - Marea Neagră, un loc de exterminare a patrioților români, iar băiatul a devenit fugar, urmărit de autoritățile comuniste. Într-o astfel de conjunctură părintele Bordașiu se aștepta oricând la arestare. Mai ales că prin 1950, l-a însămânțările de cereale de toamnă, milițianul îl aștepta la capătul tarlalei și dacă nu o termina, avea ordin ca să-l ridice pentru

neîndeplinirea planului însămânțării. Era atât de trist și zbuciumat încât atunci s-a hotărât să meargă la Oradea la Prea Sfințitul Nicolae Popoviciu să-i ceară sfatul.

Din nou în cumpănă

Episcopul îl cunoștea și îl avusese ca ucenic pe fiul dânsului. După ce au pus în cumpănă aspectele, Prea Sfințitul i-a propus o alternativă grea: să părăsească din nou totul și să plece în altă parte. Pronia divină și-a arătat din nou prezența în viața părintelui și din nou îi oferea alternativa dreptului Iov: să părăsească toată agoniseala și să pună un nou început. Pentru a-l apăra de interpretări, Prea Sfințitul Nicolae Popoviciu i-a spus că va fi trimis ca îndrumător și sfătuitor pentru slujba în ritualul ortodox pentru preoții din raionul Cehul Silvaniei, un raion în care toți preoții erau foști greco-catolici. Nu s-a aflat nici măcar unul care să fi fost ortodox. Protopop era Dr. Carol Pop, un om de mare omenie, cu care episcopul a vorbit și despre aspectele vieții personale ale părintelui, iar protopopul l-a asigurat că maramureșenii știu să-i apere pe cei năpăstuiți. Toate fiind pregătite, părintele Bordașiu, pentru a treia oară, simte în viață lucrarea proniei, lasă tot ce avea în Săbolciu și cu foarte puține

lucruri ajunge la Cehul Silvanei, de unde protopopul Dr. Carol Pop îl trimite preot suplinitor la Băsești.

În satul lui badea Gheorghe

Pentru îndureratul pribeag ce era preotul Bordașiu, a ajunge la Băsești a fost ca un semn divin. De acolo era originar Gheorghe Pop de Băsești, marele luptător pentru unirea Ardealului cu România, omul pe care toți ardelenii l-au ales președinte al Marii Adunări de la Alba-Iulia, omul pe care părintele l-a văzut și auzit la 1 Decembrie 1918. Bustul lui era așezat în centrul comunei și ori de câte ori trecea pe lângă el parcă-l vedea. Ce a însemnat badea Gheorghe Pop pentru românii ardeleni mărturisește istoria, iar pentru părintele Bordașiu a fi preot chiar în satul pe care badea Gheorghe l-a făcut cunoscut în lumea ardelenescă prin lupta lui, a fost ca o mare mângâiere dată de Dumnezeu pentru tot ce a lăsat în altă parte. Aici însă a devenit un motiv de preocupare nu pentru preoții din zonă sau sătenii din Băsești ci pentru milițian și secretarul sfatului popular și de aceea a căutat să plece în altă parte. În acest loc nici nu avea ceva deosebit de împlinit. La sfatul părintelui Carol Pop a ales o altă reședință. Dar nota pe o filă de carte veche: „Acest

molitfelnic e de la biserica din Băsești Sălaj, unde am servit ca preot suplinitor din Someș Uileac de la 1 dec.1950 până la 7 iunie 1953 când a sosit titular pr. T. Rusu.⁹⁷Și semnează pe carte.

Someș Uileac, 17 oct. 1953.

Preot Gheorghe Bordașiu”

Un nou loc de apostolat

Peste deal de la Băsești se afla un sat în care era o biserică neterminată și unde nu era casă parohială. Dar avea săteni minunați, cu suflete de aur. Aici s-a mutat părintele Bordașiu în toamna anului 1950 și aici a rămas vreme de 15 ani. La început a stat într-o casă cu chirie, iar la biserică mergea zilnic să facă Sfânta Liturghie. Chiar și în iarna friguroasă din 1954 despre care scria: „iarnă nespus de grea. Și cu tot frigul, eu, zi de zi am săvârșit Sfânta Liturghie cu potirul de cuminecătură înfășurat ca să nu înghețe.”⁹⁸

În acest sat a avut posibilitatea să-și dăruiască toată energia și să-și astâmpere durerea de a fi părăsit

⁹⁷ Vezi Anexa nr. 4, pag 169.

⁹⁸ Prot. Gh. Lițiu, *Un chip de preot vrednic – Iconom Stravofor Gheorghe Bordașiu*, în BOR, 1979, p.616.

locurile natale. Enoriașii, care își iubeau biserica, s-au bucurat și l-au sprijinit pe cel care venise la ei cu atât de mare dorință de a lucra pentru sufletele lor și pentru biserica lor. Și-a stabilit împreună cu consiliul parohial obiectivele: sufletele, biserica și o casă parohială. Era apropiat și deschis față de toți enoriașii și nu făcea referire la faptul că au fost greco-catolici. De aceea familii întregi s-au apropiat de biserică mai mult ca înainte, cum au fost familia Păcuraru, Augustin Homorogan, Mărcuș Gheorghe și alții cu care au realizat multe lucrări bune. Și au început cu biserica. Au adunat de la tot satul contribuția pentru a aduna fondul necesar lucrărilor și au pornit la lucru, adăugându-se și prezența voluntarilor la muncă. Mai ales acest fapt a ajuns să-i deranjeze pe unii de la centru, care i-au muștrat pe cei localnici spunând că „popa poate să lucreze și voi nu faceți nimic.” Drept răspuns-istorisea părintele Bordașiu că într-o zi a luat sapa pe umăr și a pornit prin sat adunând în urma lui câteva zeci de localnici, cu lopeți, sape și topoare (ca la răzmeriță) și au îndiguit și regularizat un pâraiaș ce curgea pe o uliță a satului, ca să se poată spune că s-a lucrat și „de obște” pentru sat ceva.

Când s-au terminat lucrările de renovare a bisericii l-au invitat pe episcopul Valerian Zaharia de la Oradea ca să facă sfințirea lucrărilor. După ce s-a terminat această lucrare grea de restaurare, părintele Bordașiu a adus pentru pictarea bisericii pe pictorul universitar de la Cluj, Coriolan Munteanu, pe care îl cunoștea de la Oradea. La terminarea picturii, pentru sfințire a venit din nou episcopul Valerian de la Oradea și la data de 3 noiembrie 1963 a fost marea sărbătoare de sfințire solemnă a bisericii, fapt așteptat de săteni de câteva zeci de ani și abia acum realizat. Pentru ca preotul să nu stea cu chirie s-a hotărât în consiliul parohial și ridicarea unei case parohiale. La această lucrare părintele a fost arhitect, șef de șantier și lucrător, împreună cu toți sătenii. În jurul casei terminate a plantat o livadă de pomi fructiferi. Și pentru toată apa necesară a săpat o fântână pe a cărei colac și-a săpat numele, ce rezistă și azi. Într-o monografie scrisă pentru prima dată despre satul Uileac de către domnul Traian Oros găsim consemnate următoarele rânduri despre perioada de 15 ani cât a stat părintele Bordașiu în acest sat:

„Din toamna anului 1950, Parohia Someș Uileac

va fi administrată de preotul Gheorghe Bordașiu, care înainte a funcționat ca învățător în satul Săbolciu (Bihor). Acest preot a fost un om cu multe calități profesionale și un foarte bun administrator, drept mărturie ne sunt documentele din arhiva parohiei. Pe lângă calitățile profesionale, a fost și un mare patriot și el, ca și preotul Ioan Coste, fiind desemnat de comunitate delegat la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1918.

În cei 15 ani cât a păstorit parohia, pe lângă calitățile amintite, a dovedit și bune calități de educator spiritual și moral.

Din anul 1956, cu acordul părinților și cel tacit al autorităților locale, cu elevii mai mari, din ciclul gimnazial, a ținut ore de religie.

La data de 14 ianuarie 1956, se ia hotărârea, cu acordul majorității credincioșilor, de a se construi o nouă casă parohială, iar fondurile necesare să fie asigurate din contribuțiile bănești, inclusiv munca necalificată și transportul materialelor. Lucrările încep practic în primăvara anului 1957.

În anul 1959, preotul Gheorghe Bordașiu, împreună cu Consiliul parohial, în adunarea generală cu

credincioșii hotărâsc să se execute lucrări de renovare a bisericii: reparații generale ale clădirii, zugrăveli și picturi interioare și înzestrarea bisericii cu iconostas. După terminarea tuturor lucrărilor, la 3 noiembrie 1963, are loc sfințirea bisericii de către I.P.S. Valerian Zaharia, Episcop al Oradei.

Tot în această perioadă, preotul Gheorghe Bordașiu, pe cheltuială lui, a construit o fântână la casa parohială și a amenajat o livadă în grădina acesteia.

Odată cu împlinirea vârstei de pensionare, la 1 iunie 1965, preotul Gheorghe Bordașiu se retrage din activitate.

La 26 august 1979, trece la cele veșnice, iar la înmormântarea lui, care a avut loc în localitatea Săbolciu, ca semn de prețuire, au participat și un număr însemnat de credincioși din Parohia Someș Uileac.”

În anii petrecuți la Someș Uileac, în singurătatea pe care o îmbogățea cu munca și cu meditația, părintele Bordașiu a avut și clipe de zburcium sufletesc, pe care le-a consemnat pe niște foi lipite într-o Biblie, care s-a pierdut. Tot așa și un caiet cu poezii, din care a rămas în amintirea cuiva care le-a văzut, un fragment dintr-o

poezie intitulată ”Apostolii”, unde zicea :

„vestiți, binevestiți
al Domnului cuvânt
din leagăn la mormânt
vestiți, binevestiți
cuvânt mântuitor
celor ce caută un izvor
de pace, pe pământ
apostoli preacinstiți
vestiți, binevestiți.”

Și tot acelorași foi atașate Bibliei le-a mărturisit și tristețea de a nu fi împreună cu familia când însemna la început de an: „a mai trecut un an și eu tot singur. Și copiii mei tot singuri.” A avut o veste când prin percepția locală din Someș Uileac i-a venit somația să plătească cheltuieli de judecată pentru fiul său care a fost arestat de comuniști și condamnat la ani grei de temniță.

Nimic însă nu l-a doborât, chiar dacă timpul a trecut, ci mulțumit de ceea ce a realizat până atunci, în 1965 s-a pregătit de întoarcerea pe plaiurile natale.

Revenind în Țara Crișului

Anul 1964 a adus o oarecare destindere în

atmosfera politică internă și autoritățile comuniste au dat un decret de amnistie pentru toți deținuții politici. În virtutea acestui fapt au fost eliberați din închisoare și ginerele și fiul părintelui, iar pe plan local nici pentru părintele nu mai era pericol de arestare, deci nu mai era necesară nici rămânerea departe de casă. Mai trecuseră și anii și se făcuse vârsta de pensionare. Și astfel la 1 iunie 1965 s-a pensionat și și-a luat rămas bun de la cei ce l-au însoțit în munca lui creatoare, împreună cu care a înfrumusețat biserica și satul, au zidit casa parohială, fapte de care și acum o seamă de uilecani cum ar fi David Pompei, Augustin Homorodan, Mărcuș Toma își amintesc cu plăcere. La plecarea din Uileac și-a luat o seamă de bunuri de gospodărie și – impresionant – nu s-a despărțit de vaca pe care a avut-o acolo și a transportat-o cu trenul la Săbolciu.

În cei cincisprezece ani cât a lipsit de aici s-au schimbat multe. Biserica veche de lemn, multiseculară, mâncată de carii și vreme, s-a dărâmat, școala pe care a ridicat-o părintele pe terenul școlii confesionale prin 1930 a fost abandonată și a fost construită o nouă școală, pe teren expropriat cu vreo șase săli de clasă. Dacă

înainte de 1950 erau doar trei învățători, acum erau vreo zece cadre didactice. În ceea ce privește parohia era administrată de un preot mai tânăr, deoarece părintele Malița, după ce a ridicat o nouă biserică de zid ajunsă la roșu, a fost silit să se pensioneze și să meargă să suplinească în alte sate vecine. Iar propria gospodărie era dezorganizată. Și așa a trebuit părintele să se simtă tânăr din nou și să pornească la muncă pe toate planurile. Mai întâi a gospodăriei personale: a refăcut cotețele ca să crească găini, a refăcut grajdul pentru vacuțe, a refăcut gardurile grădinii.

Spre locul școlii confesionale, proprietate a bisericii ortodoxe se uita mereu cu mult regret fiindcă acolo erau anii tinereții, iar acum locul acela era acaparat de străini.

Biserica nouă de zid, ce a fost ridicată de părintele Malița după ce Prea Sfințitul Nicolae Popoviciu a sfințit temelia, stătea tristă, neterminată și îl chema la lucru în fiecare zi. Părintele Malița a trecut în

veșnicie, iar preotul Aurel Lazăr s-a transferat în alt sat. Și, cu mult elan tineresc, părintele Bordașiu a îndrăznit să ceară binecuvântarea episcopului dr. Vasile Coman ca să revină la munca de paroh. I s-a acordat încrederea de a lucra la biserica nouă și a reușit să termine de tencuit în 1976, după ce s-a făcut introducerea luminii electrice. Cu experiența pe care o avea de la Someș Uileac a purces la lucrările pregătitoare pentru pictarea bisericii și a angajat pentru pregătirea devizului pentru pictură pe doamna Videa Virginia și apoi pe baza acestui deviz a fost angajat pictorul Horia Traian Petrescu, care a executat lucrarea de împodobire a bisericii noi cu pictură, fiind gata la 26 octombrie 1977. Iconostasul a fost pictat de un mare maestru al picturii bisericești, care lucra atunci la catedrala cu lună din Oradea, renumitul Eremia Profeta.

Episcopul de atunci al Oradiei, dr. Vasile Coman a fost mai înainte preot de parohie și-i plăcea să-i viziteze pe preoți mai des. La Săbolciu, unde preotul Bordașiu era singur, dar bun gospodar; avea o grădină mare cu flori și pomi și aproape de Oradea, a venit de mai multe ori, fără caracter oficial, doar ca să se recreeze. De aceea când pictura bisericii a fost gata, s-au pregătit toate pentru

sfințirea ei. Aceasta s-a făcut pe data de 10 septembrie 1978. În cronica parohiei pe care o ținea părintele Bordașiu, episcopul Vasile Coman a scris: „la sfințire a luat parte mulțime de credincioși din parohiile din jur. Cu acest prilej a fost hirotonit întru preot și introdus în oficiu, noul preot al parohiei, Nicolae Olar. Părintele Gheorghe Bordașiu a fost distins ca iconom stavrofor și i s-a dat crucea patriarhală”.

Cu această ocazie, părintele Bordașiu a rostit un cuvânt de despărțire de parohie, în fața episcopului, a tânărului preot atunci hirotonit și a mulțimii de credincioși: „eu bătrânul preot octogenar ce-am venit aici ca tânăr învățător înainte cu vreo 60 de ani și am aprins lumina cunoștinței, a dragostei de neam și de biserică atâtor generații, pot să zic ca dreptul Simion: Acum slobozește Stăpâne, pe robul tău în pace:

- că văzură ochii mei pe Episcopul Orășii Mari sfințind acest dumnezeiesc lăcaș, pictat și înfrumusețat;
- că văzură ochii mei hirotonit pe preotul și păstorul de mâine al parohiei, căruia îi urez de pe acum bună sporire în toate;
- că văzură ochii mei, ce văzură generații după generații

crescând aici, de acum se vor bucura liniștiți, văzând viitorul luminos al patriei și al parohiei.”⁹⁹

Ziua de 10 septembrie 1978 a însemnat o apoteoză a întregii vieți a părintelui Bordașiu. Ajunsesse aproape de vârsta de 80 de ani și pe drumul acestei vieți a avut de înfruntat atât de multe greutăți pe care cu ajutorul Bunului Dumnezeu le-a depășit și după ce pierdea totul refăcea contextul necesar vieții cotidiene fără a se plânge vreodată.

Cuvântarea de la sfințirea bisericii nu a fost și de despărțire de parohie sau de gospodărie. A fost sfătuitor al noului preot până s-a acomodat în parohie, iar în gospodăria proprie a continuat munca până într-o zi când a simțit că organismul dă semne de oboseală. După o vreme a trebuit să fie internat și la spitalul din Oradea, unde a fost în același salon cu un alt săbolcean Breje Dumitru (Mitru Țurii) care l-a ajutat. Pentru că s-a constatat că avea o maladie incurabilă, care a și pus capăt zilelor părintelui, cu puțin timp înainte de a împlini 80 de ani. Era acasă la Săbolciu și simțindu-se neputincios, și-a chemat rudele, și pe cei de la Husasău, și înconjurat de

⁹⁹ Prot. Gh. Lițiu, *op. cit.*, p. 616.

toți cei dragi, ca o ultimă mângâiere, și-a dat sufletul în mâinile Creatorului în dimineața zilei de 28 august 1979.

Clopotele bisericii în care a săvârșit Sfânta Liturghie în ultimii ani au început să vestească prin dangătul lor vestea întregului sat că bătrânul preot octogenar a trecut la Domnul pregătit după rânduiala preotească, a fost așezat în biserică unde a doua zi Sfânta Liturghie a săvârșit-o pentru el, fiul său, tot preot.

În ziua înmormântării a venit de la Oradea Prea Sfințitul episcop dr. Vasile Coman, însoțit de pr. dr. Gheorghe Lițiu și împreună cu un mare sobor de preoți și, după slujba de înmormântare, împreună cu toți enoriașii din Săbolciu și din Botean (unde a fost multă vreme preot) și din Poiana Moșilor și din alte sate, l-au condus pe ultimul drum spre cimitir. Siciul era așezat într-un car tras de patru boi având colaci și cârpe negre așezate în coarne. În acest alai de îngropăciune, un grup aparte în frunte cu credincioșii din Someș Uileac care au venit într-un număr mare împreună cu preotul lor Augustin Onea. Alături de Prea Sfințitul Vasile și de părintele Lițiu, acesta a ținut un cuvânt de despărțire deosebit de impresionant, în care arăta cât și-a dăruit

părintele Bordașiu munca și viața unui sat străin și departe de locurile natale, unde a lăsat în urma-i mărturie a dragostei lui de cele sfinte o biserică împodobită după rânduială și o casă parohială demnă de a fi locuită de un preot.

Opririle de pe ultimul drum au însemnat tot atâtea sfinte evanghelii citite de rămas bun. Apoi au ajuns la cimitirul unde groapa îl aștepta deschisă. După ce sicriul a fost coborât în mormânt și a fost acoperit de pământ, episcopul a pecetluit groapa unde era așezat, după 42 de ani, alături de preoteasă Maria Mangra, soția care i-a dăruit doi copii.

Lespedea mormântului nu i-a despărțit însă pentru totdeauna nici de familia mică, nici de familia mare a enoriașilor din locurile pe unde a trecut:

1) Biserița de lemn din Botean, unde a început slujirea preoțească, dăinuie și azi, pentru că a știut s-o îngrijească.

2) La Poiana Moșilor, satul pentru care a săvârșit cea dintâi Sfântă Liturghie din existența lui și unde de atunci a existat mereu un preot slujitor la o bisericuță nouă și unde părintele Florian Ungur îl pomenește mereu.

3) De la Băsești, unde n-a stat mult, a ajuns în zilele noastre să fie arhiepiscop în Alba-Iulia, Înalt Prea Sfințitul Irineu Pop, care în aceste zile ale Marii Uniri, este întâistătătorul eparhiei de la Alba - Iulia, cum a fost George Pop de Băsești în 1918, întâistătătorul Marii Adunări.

4) La Someș Uileac mai sunt oameni, adevărat că sunt bătrâni, dar își mai aduc aminte de acel preot bihorean „care i-a iubit atât de mult și a stat la ei 15 ani” – cum spune David Pompei, unul dintre ei.

În aceste zile ale centenarului Marii Uniri prin care se cinstește adunarea tuturor românilor sub același sceptru regal, visul de veacuri al românilor de pretutindeni, cinstirea luptătorilor pentru unire este un fapt important.

De aceea, deși era un sat mic de pe valea Crișului Repede, Săbolciul a avut la Marea Adunare de la Alba Iulia trei delegați „credenționari”: pe părintele Nicolae Malița și învățătorii de atunci Gavril Iovan și Gheorghe Bordașiu.

Privind prin prisma celor opt decenii pe care părintele Bordașiu le-a străbătut în viața pământească,

portretul său se definește prin activitatea și înfăptuirile sale de om dârz, hotărât și călăuzit de drumul său de o credință puternică în Dumnezeu și neamul său românesc:

- de o verticalitate impresionantă ca român, prin care a sprijinit efortul de unificare națională, organizând serbări și adunări populare și cursuri de alfabetizare;

- de o trainică încredere în învățătura Bisericii strămoșești, zidind și înfrumusețând lăcașuri de cult în care a slujit și a apărât tradiția creștină;

- de o puternică dorință de a ridica nivelul material, și al familiei sale, dar și a poporului prin înființarea de cooperative și a muncit în ogorul propriu cu mâinile sale;

- de o ingeniozitate nesecată, ce se manifesta prin băncile ornamentale de mesteacăn de la Poiană sau casa parohială și fântână, care i-au permanentizat prezența la Someș Uileac;

- de o bunătate milostivă, care se arată în „coșară” de făină și „coarda” de cârnați pe care le trimitea celor săraci de Crăciun, până la „holda” de pământ pe care i-a dăruit-o lui Flore Petruț, care l-a scăpat de unguri;

- de o milostenie creștină ce l-a făcut să adăpostească un copil sărman din Moldova înfometată, sau a fost căraușul

alimentelor sau bucătarul cantinei școlare din Poiana Moșilor;

- de o colegialitate loială față de ceilalți învățători cu care au realizat Asociația Învățătorilor, fiind președintele unei subsecții sau față de ceilalți preoți împreună cu care realizau frumoase cercuri pastorale;

- de o modestie și seriozitate față de sine însuși.

Numai așa putea să meargă pe calea ce și-a ales-o în viață și să scrie ca acestea: „ca român, sunt mulțumit de mine. Din 1918 am rămas pe linia demnității strămoșești. Tovărășia și căile nimicitorilor de Neam și Țară n-am căutat-o” sau în alt loc „clipele mărețe de la 1 decembrie 1918 au croit calea vieții mele” ca să așeze în final concluzia: **„eu una știu: conștiința mea este împăcată, făcându-mi datoria de învățător și preot.”**¹⁰⁰

¹⁰⁰ Vezi Anexa nr. 3, p. 166.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare Arhivistice

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Husasău de Criș, Însemnare, în mss., 1938.

Pr. Gheorghe Bordoșiu, în manuscris *Cronica satului și a parohiei Săbolciu* în capitolul, intitulat „Acțiuni pastoral - istorice”.

Muzeu Arhimandrit Ioan Iovan, Conscripția parohială – registru despre toți credincioșii Bisericii Ortodoxe Române din parohia Husasău de Criș – pe anii 1929-1940.

B. Cărți de cult

Muzeu Arhimandrit Ioan Iovan, Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie, Editura Tipografia Cărților Bisericești, București, ediția a IV-a, 1911.

C. Date de istorie orală

Informații de la Vasile Creț din 1972, care a trăit 94 ani.

Informație primită de la doamna profesoară Vancea

Maria, nepoată a părintelui Gavril Iovan, la data de 15 decembrie 2017.

D. Ziare și periodice

La 100 de ani. Discursul P. C. Sale păr. Prot. Roman Ciorogariu., „Biserica și Școala”, an XXXVI, nr. 45, 4/17 noiembrie 1912.

Faur Viorel, *Viața politică a românilor bihoreni (1918 - 1919)*, Editura Fundației Culturale „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1992.

Bocșan Nicolae, Gyémánt Ladislau, *Aspecte ale luptei culturale și politice a românilor bănățeni în prima jumătate a secolului al XIX – lea*, în „Banatica”, II, 1973.

Col.(r) Dionisie Suciu, „*Crișana Plus*”, articolul „*Un patriot uitat!*”

Prot. Gh. Lițiu, *Un chip de preot vrednic Ionom Stravofor Gheorghe Bordațiu*, în BOR, 1979.

E. Lucrări generale

Gyémánt Ladislau, Bocșan Nicolae și Faur Viorel, *Contribuția Preparandiei din Arad la mișcarea națională în părțile vestice în anii 1815 – 1817*, în vol. „*Satu –*

Mare Studii și comunicări” IV, 1980.

F. Lucrări speciale

Bălcescu Nicolae, *Românii Sub Mihai - Voievod Viteazul*, Editura Minerva, București, 1975.

Boia Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*. Editura Humanitas, 1997.

Bonta V. Dumitru, *Trei sate trei surori Săcădat, Borșa Săbolciu*, Editura Imprimeriei de Vest Oradea, 2002.

Botiș Teodor, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic din Arad*, Editura Consistoriului Arad, 1922.

Ciorogariu R. Roman, *Zile trăite*, (Oradea, 1926).

Ciorogariu Roman R. , *Zile Trăite - Partea I – Războiul Mondial până la Armistițiu*, Ediție de dr. Viorel Faur Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994.

Ciorogariu Roman R. , *Zile Trăite – Partea a II-a, Revoluția*, Ediție de dr. Viorel aur, Fundația „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1994.

Prof. univ. dr. Crețu Iulian, *Tinere cunoașteți*

înaintașii, Fundația Națională „Henri Coandă” pentru sprijinirea tinerilor supradotați, București, 2002.

Constantiniu Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002.

Faur Viorel, *Generația Marii Uniri – Evenimente din Bihor Octombrie 1918 – Aprilie 1919 Documente*, Editura Universității din Oradea, 2013.

Giurescu C. Constantin, *Istoria României în date*, București 1971.

Gyémánt Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986.

Iorga Nicolae, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII – lea (1688 - 1821), vol. I (Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu)*, București 1969.

Iorga Nicolae, (1979) [1935], *Istoria lui Mihai Viteazul, II*, Editura Minerva, București.

Iorga Nicolae, *Chestiunea Dunării*, Institutul European, 1998.

Malița Mircea, *Secolul meu scurt*, Editura ROA CLASS, București, 2015.

Neagoe Manole, *Mihai Viteazu*, Editura „Scrisul

Românesc”, Craiova, 1976.

Panaitescu Petre, *Mihai Viteazul*, București, Fundația „Regele Carol I”, 1936; reed. Editura Corint, București 2002 (cu un cuvânt înainte de Șerban Papacostea)

Pascu Ștefan, *Mihai Viteazu – Unirea și centralizarea țărilor române*, Editura politică, București, 1973.

Pop Romul, *Altfel de memorii*, Ed. Galaxia Guttenberg, Târgu Lăpuș, 2011.

Vasilescu Stelian, *Oameni din Bihor 1940 – 2000 – dicționar sentimental vol. I*, Editura Iosif Vulcan, Oradea, 2002.

Preot dr. Vesa Pavel, *Învățământul Teologic de la Arad (1822 – 1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013.

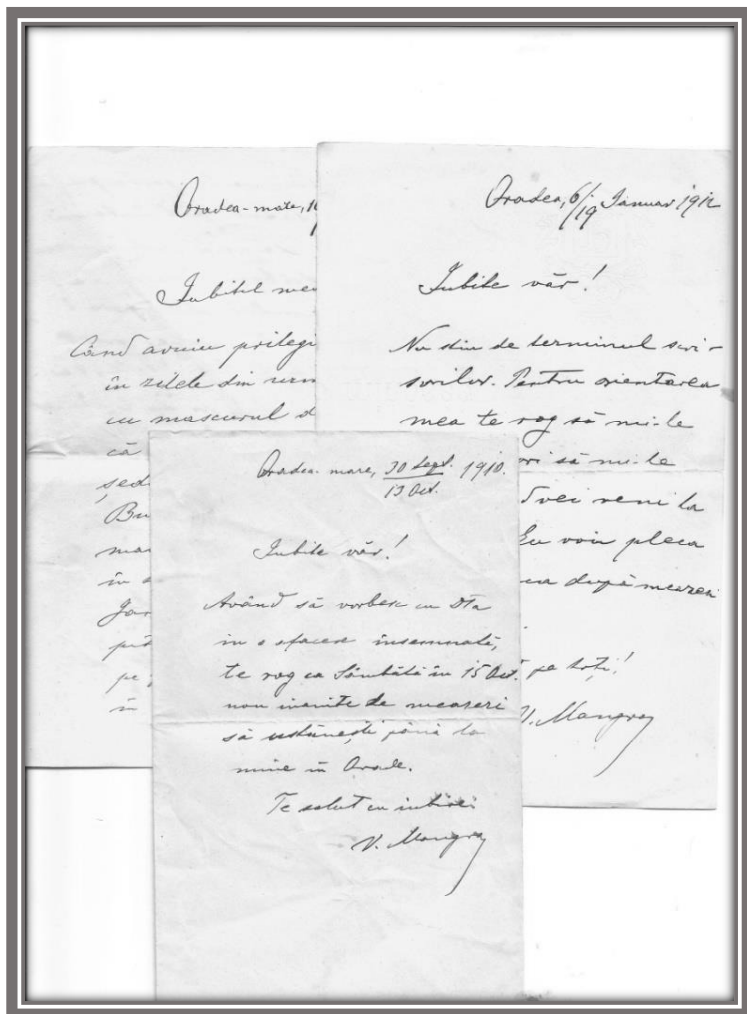
Xenopol ,Alexandru D. (1925), *Istoria românilor din Dacia Traiană*, V (ed. III), Editura Cartea Românească, București.

G. Pagină Web

https://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Viteazul.

ANEXE DOCUMENTE

Anexa nr.1

Anexa nr. 2

Săbăzile la 14 Sept. 1940.

Prinse Ghrozghi!

Am primit scrisoarea J-Tale
cu care mi s-a rugat
să scriu: Să vedeți
J-Tale. Te vei ur-
mări de acum să nu
găsi pentru faptul de a fi
as stragul unguresc
în 1919.

Se pot părea de săli
serviciului J-Tale, J-Tale

Anexa nr. 3

Ne știu dacă altu, dacă vor să
mell autoritățile și să se înțeleasă.
vor aprecia lucrul meu.

Eu una știu: Conștiința mea e
impăcată, făcându-mi datorie
de învățator și preot.

Săbăzile, în. Memorie 1945.

Pr. Gh. Bărdășiu
(învățător și preot)

DOCUMENTE

1. Lista cu delegații deputați la Marea Adunare Națională de la Alba - Iulia 1 Decembrie 1918
2. Lista cu localitățile bihorene cu participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918
3. a. Poze ale familiei părintelui Gheorghe Bordașiu și b. poze ale familiei părintelui Gavril Iovan
4. *Cronica satului și a parohiei Săbolciu* în manuscris, scrisă de Pr. Gheorghe Bordoșiu

DOCUMENTE

1.

Lista cu delegații deputați la Marea Adunare Națională de la Alba – Iulia 1 Decembrie 1918

I. DELEGAȚII (DEPUTAȚII) LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA (DIN 1 DECEMBRIE 1918), ALEȘI ÎN JUDEȚUL BIHOR, CU PRIELEJUL ADUNĂRILOR DIN URMATOARELE CERCURI ELECTORALE:

1. ORADEA MARE

1. Dr. Iustin ARDELEAN, avocat din Oradea
2. Dr. Sever EREDELI, avocat din Oradea
3. Dr. Ioan BOROS, proprietar din Oradea
4. Ioan POGAN, proprietar din Oradea (cartieră Velenia)
5. Dr. Coriolan POP, directorul Institutului de credit „Bihoreanu” din Oradea

2. SALONTA MARE

1. Dimitrie POPA, preot din Tulca
2. Nicolae COSTA, țaran din Hemorog
3. Ioan TEOREAN, țaran din Mădăras
4. Teodor PĂTCĂȘ, țaran din Micherechiu
5. Gavril ROCSIN, țaran din Ciunaghiu

3. CECA

1. Alexandru GOLEA, preot din Hidșetu de Sus
2. Dr. Emil P. GROZA, avocat din Ceca
3. Dr. Ioan IACOB, avocat din Ceca
4. Ioan TORU, țaran din Dusești
5. Dr. Eugen NIECHI, avocat din Ceca

4. BEIUȘ-VAȘCAU

4. Dr. Ioan CIORDAȘ, avocat din Beluș
2. Iurie CRIȘAN, arhitect din Beluș
3. Teodor COBNEA, țaran înstărit din Mălad
4. Atanasii TOADER, țaran înstărit din Sighiștel
5. Lăzărel CIOFLAN, țaran mijlociu din Ghighișeni

5. TINCA

1. Dr. Andrei ILLE, avocat din Tincea
2. Dr. Aurel PINTILĂ, avocat din Tincea
3. Vasile TEUȘA, învățător din Teuș
4. Pavel GOVOSDAN, țaran din Tugădău
5. Dănilă VICĂȘ, țaran din Husasău de Tincea

6. ALEȘD

1. Dr. Aurel LAZĂR, avocat din Oradea
2. Josif TĂRAU, preot din Săcădat
3. Teodor POPOVICIU, țaran înstărit din Virețorog
4. Dumitru BRADEA, țaran mijlociu din Poneasă
5. Teodor MANEA, țaran mijlociu din Brateș

7. MARGHITA

1. Dr. Iuliu CHIU, avocat din Marghiteș
2. Coriolan MANU, preot din Abrămuș
3. Ioan POPA, preot din Chișlaz
4. Ioan CHEREȘLI, țaran mijlociu din Sabarabă
5. Gratiian HORGOS, țaran mijlociu din Sînzar

8. BIHAREA

1. Dr. Gheorghe ROXIN, avocat din Oradea
2. Silviu BEJAN, profesor din Arad
3. George MUDURĂ, țaran înstărit din Alpașoaia
4. George POP, preot din Oșorhei
5. Ioan BORDAȘ a Găgari, țaran mijlociu din Lep

9. UGRA

1. Teodor LUNGAN, țaran mijlociu din Rolt
2. Alexandru POPTĂMAȘ, țaran mijlociu din Cefa
3. Dimitrie POP, țaran mijlociu, din Sîncoloiș Roman
4. Petru CRISTE, țaran mijlociu din Nojorid
5. Dr. Nicolae ZIGRE, avocat din Oradea

10. BERETIU-UIFALU

1. Dr. Demetriu MANGRA, avocat din Oradea
2. Gheorghe MUHĂSAN, țaran mijlociu din Bodeu
3. Teodor POTCAȘ, preot din Peterch
4. Ioan BODOR, țaran mijlociu din Veched
5. Victor DOMOCOȘ, țaran înstărit din Veched

11. BARAND-HOSSZÚPÁLYI

1. Dr. Teodor BURDAN, avocat din Arad
2. Traian PĂȘCUT, inginer din Oradea
3. Liviu LAZĂR, student la Academia de drept din Oradea
4. Andrei POPOVICI, proprietar din Oradea
5. Dr. Sever ESPRAVNIC, avocat din Arad

2.

**Lista cu localitățile bihorene cu participanți la Marea
Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie
1918**

LOCALITĂȚI BIHORENE CU PARTICIPANȚI LA MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA, DIN 1 DECEMBRIE 1918	
1. BĂLNACA: Vasile DAVID, Zaharia	29. LUPOAIA: Gavril POPOVICI
GAVRILA, Petru MARTIN	30. MĂDĂRAS: Teodor NES
2. BELIU: Nistor DIMITRIE, Alexandru	31. MEZRES: Florian GOINA
FRUGINA, Gheorghe FRUGINA, Terentiu	32. NEGRU: Ion GIURGIU
POPA, Alexandru PULEAC, Gheorghe	33. ORADEA: Iosif CHIRILA, Iosif
RUSU, Andrei ȘTAN	DRIMBA, Victor FELIP, Dr. Dumitru
3. BERECHIU: Ioan BALOG, Petru	LAȘCU, Vladimir MUȚU, Gheorghe
PAUL	TULBURE
4. BRATCA: Gheorghe MATEAS	34. OȘAND: Ioan MARTIN
5. BREHENI: Moșe IENCIU, Maxim MĂ-	35. POPEȘTI: Teodor BAICU, Gavril
NESCU	CHEREȘTI, Florian LAZCO
6. BRUSTURI: Mihai GIURĂU, C. MĂ-	36. REENI: Costan TERLA
RUSCA	37. ROIT: Simion CĂMPEAN, Ioan DAN-
7. BURZUC: Gheorghe CHIS	CEA, Simion FĂRCUȚA, Petru LUCA-
8. CALUGĂRI: Aurel V. FLOREA, Pavel	CIU, Simion LUNCAN
MATIUTA, Ioan TOCOIAN	38. ROȘIA: Petre BURESCU, Petru
9. CEA: Petru POPĂMĂȘ	GHERLEA, Petru PETRUȚA, Ioan US-
10. CHESA: Gheorghe GLIBAN, Păscu	VIAT
CUT	39. SĂBOLCI: Vasile BORDAS, Gavril
11. CHIOAG: Gavril CHIȘBORA	IOVAN, Nicolae MALITA
12. CHIRALEU: George MĂRCUȘ	40. SĂCĂDAT: Aurel MATEI
13. CHIȘLAZ: Teodor VANCIA	41. SĂLDĂBAGIU DE BARCAU: Ioan
14. CIUTELEC: Ion A. MIEREA	PONDROS
15. CRAIOVA: Atanasie URSUTIU	42. ȘEBIȘ: Gheorghe GAVRA, Ilie LU-
16. CRIȘTIORU DE JOS: Petru CONDE	CUTA, Rulian LUCUTA
17. DJIR: Mihai DĂNILĂ	43. SÎNTANDREI: Dumitru TAUT, Teo-
18. FINIS: Ioan MÎNDRU	dor TORJEA
19. GEPIU: Petru GONCAN, Mihai HAL-	44. SUDRIGIU: Miron DUDAS, Merțian
MACEAN	MUT
20. GERIȘU NEGRU: Gheorghe SIRBU	45. SUIUG: Pantelimon BUGARU, Van-
21. HALEU: Gheorghe ARDELEAN	le FELIP, Florian NASTA
22. HUSASĂU DE TINCA: Aurel BUDIU	46. TALPOȘ: Teodor ARDELEAN, Iosif
23. INAND: Iancu LUPAS, Gheorghe	CHIRILESCU, Ludovic LAZAR, Păscu
ȘTANA, Dumitru UIVĂROȘAN	MATEI, Valer POPOVICI, Ioan VIKAS,
24. IZBUC: Luca BURȚA (a Petrii), Si-	Mihai VEDIGAN
mion BURȚA, Adam MICLEA	47. TĂRIAN: Simion SANTIĂU
25. LAZURI DE BEIUȘ: Alexandru Se-	48. TINCA: Gheorghe ACHIMAS
ver PELLE	49. TOTORENI: Iustin FOFU, Nicolae
26. LORĂU: Gheorghe BONCA	FOFTU
27. LUGAȘU DE JOS: Teodor ILEA	50. TIGĂNEȘTI: Ioan CLOAMBEȘ
28. LUNCA: Mihai CIUTRA, Traian CO-	51. VIRCIOROG: Petru FODOR
TOR, Crăciun ȘERAC	

3.

a. Poze ale familiei părintelui Gheorghe Bordașiu

Părintele Gheorghe Bordașiu, cu fiul Nicolae și fiica

Lucica

1

C. E. C.

CASA DE ECONOMII ȘI CONSEMNAȚIUNI
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Unitatea emitentă OF. PTRR. SĂCĂDAT.

Județul BIHOR.

Titular Numele BORDAS

Prenumele GHEORGHE

Născut în MUSAȘIU DE CRIS

Județul BIHOR

Anul 1899 luna FEBRUARIE ziua 1.

Domiciliat în SĂBOLCŪ

Str. _____ nr. 33.

Județul BIHOR.

Data emiterii 16. ianuarie 1979

Semnătura de emiteren [Signature]

Cu inima zdrobită de durere, aducem la cunoștință rudeniilor și tuturor cunoșcărilor, că
iubitul nostru

Părinte (tatăl) HUSEIN BORDACIU GEORGHE fiul unuia
a încetat din viață, în ziua de 28 luna august 1979 ani, în vârstă de 60 ani.

Rămășițele pămîntesti ale scumpului nostru defunct vor fi aşezate spre repaus odihnă, în

incinerat la cimetirul de pămînt de la cimitirul "Ordeal" după rîndul bisericii "Criste
de la Sabolciu în ziua de 29 luna august orele 13

la cimitirul din SABOLCIU

Oradea, la 29 aug. 1979

Odihnească-se în pace!

FAMILIA INTRISTĂTĂ

127 Dr. Imălina 80079

b. Poze ale familiei părintelui Gavril Iovan

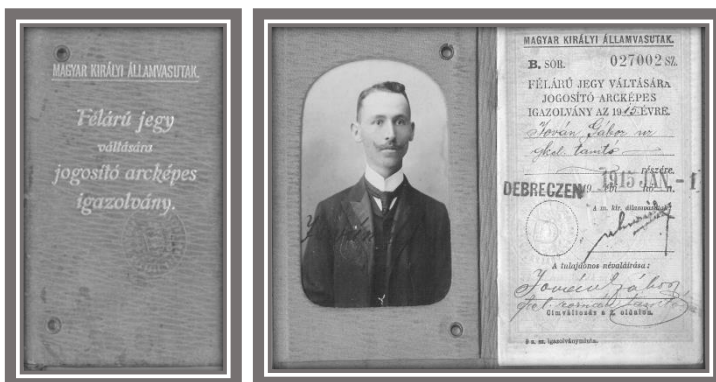
De la căsătoria lor din 21 noiembrie 1907.

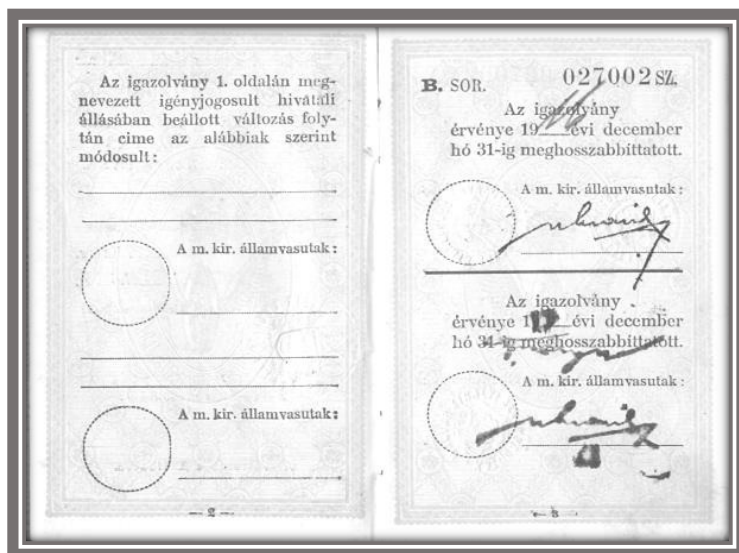
Părintele Gavril Iovan, preoteasa Maria,
Minerva, Tiberiu, Viorica, Victoria și Aurel în anul 1919.

Familia părintelui Gavril Iovan

Livretul militar al părintelui Gavril Iovan din ianuarie 1915 când a fost încorporat și perioada cât s-a aflat pe front 1916-1918

HATÁROZMÁNYOK.

1. Ez az igazolvány visszavonásig, legfeljebb azonban a kiállítás évétől számított 10 évre adatik ki.

2. Ezt az igazolványt csak a rajta megnevezett, a az igazolvány felállítására engedélyt szerzőpén ábrázolt egyén használhatja azon nappártól éven belül, melyre az igazolvány kiállításától, illetőleg érvényesítéstől.

3. A tulajdonost ez az igazolvány az express- és különvontatok kivételével a hivatalos menetrendbe felvett minden személyszállító vonaton bármely közlekedésiútvonalon a használható vonatmennek és közlekedésiútvonalnak megfelelő feljáró menetjeggyel való utazásra jogosítja és egyáltalán személyszállítással igazolásra szolgál.

Ez az igazolvány érvényes:
a) a m. kir. államvasutak és az általuk kezelt magán- és helyi érdeklő vasutak vonalain;
b) a molnás-pécsi vasút (szög-villányi vonalán);

c) a cs. kir. szab. áll. vaspályaférászig zugab-sárosi vonalán és pedig úgy a novosati vaspályaférásdig, mint a zatorai h. é. v. vonalain, de csak átmenetben a zatorai h. é. v. vonalaira, vagy vizsán;

d) a szamosvölgyi vasút sófőmágyaros-beztercs vonalán, valamint úgy a szamosvölgyi, mint a marosbuzsá- besztercs helyi érdeklő vasut vonalain;

e) a gye- sopron-elenföldi vasút sopron- vállaspátrányi vonalán át a sopron- pozsonyi h. é. v. vonalászára, de csak a sopron- pozsonyi h. é. v. vonalán.

— 8 —

Az ország határáig vezető vonalakra néve ez igazolvány alapján járdi menetjegy a következő állomásokig válttható:

Boganzs-Brod, Bruck-Királybánya (országhatár), Dobrlin, Gramstaia, Grimmbüch, Havelka, Keszelya, Maresberg (O. Á. V.), Orova, Predal Shakolza, Ussok, Vidrány, Vlárasas, Zemin.

4. Ez az igazolvány az 1-20 kilométerre, ill. leg- a-h-é-v. tájékozódási területén természetesen helyben utazásig érvényes. E viszonylatokban feljárt a rendszer menetdíjat, vagy ha ennél a 21 kilométeres viszonylat, természetesen a közlekedési szempont- és érvényesítési követelményes menetdíj alacsonyabb, ez utóbbit menetdíjat kell fizetni.

5. Méretekéről menetjegyzetektől, menet- tártól, vagy egyéb követelményes jegyekről ez igazolvány alapján feljegyzeteket váltani nem lehet, ille- tőleg ly jegyek ki nem adtak.

6. Kivéve a fenti menetjegyek ez igazolvány alapján csak akkor adhatnak ki, ha ilyenekkel a vasúti pénztárak rendelkeznek.

7. Félárny váltások a tulajdonos igazolvá- nyát a jegypénztárakon belétekintés végett elom- tartani, a jegyváltásokat általában és kívánatra más esetben is a félárnyjeggyel együtt a jegyváltó és ellenőrző személyzetnek átvevőre tartozik. Aki az igazolványt a félárnyjeggyel együtt át nem nyújtja, érvénytelen jeggyel talált utasnak tekint- tetik, s vele szemben a vasúti felelősök által 16. §-a és ennek végrehajtási határozománya alkalmazta- nak. Az utasnak befejezettel az állomásra történő megérkezéskor a félárnyjegyet a jegyeket elosztó vasúti köznek az igazolvány felmutatása, melletti felszólítás nélkül át kell adni.

8. Ez igazolvány alapján váltott félárnyjegyet az utas az egy ízben megszerzhetheti, azonban az utasról ugyanazon vagy a rá következő napon a rendeltető állomásra folytatni kell. Az utas

— 9 —

Igazolvány érvényes lehet, ha az a tulajdonos- elval, a tényleges alkalmazásában levő, illetőleg hozzatartozók, az igazolványt a hivatali felelősök által, a nyugdíjaitól pedig illetőleg hozzatartozók közvetlenül a kiállító m. kir. államvasúti hivatalnak tartoznak azonnal bekielent. Ugyanez az el- lérés kell követni a családtagok, a nyugdíjas vagy kerylljas özvegyek és ezek gyermekeinek igazolványaitól is.

Ha az igazolvány beszolgáltatatható nem volna, akkor arról az igazolványok használóinak hiva- tall felelőségeitől, illetőleg a nyugdíjasoknak, valamint a nyugdíjas és kerylljas özvegyeknek az igazolványt kiállító m. kir. államvasúti hivatalhoz azonnal feladásra kell kénytelen.

21. A ki ilyen igazolványt anélkül, hogy erre igénye volna megszerzi, felhasznál, indának átvenni vagy erre közzétette, továbbá ez az igazolványt bármi módon megvalósítja és felhasználja, vagy ezt megcseréli, az utasnak kö- lvevényes átvételéből származó igényétől az utas- eladóval együtt kizáratik. E megszerző intéz- kedés végrehajtása, E megszerző kívül a vissza- élés elkövetője a vasútüzletelvény 16. §-ában és végrehajtási határozományaiban megállapított fizetési kötelezettséggel és büntetőjogi felelősséggel tá tartozik.

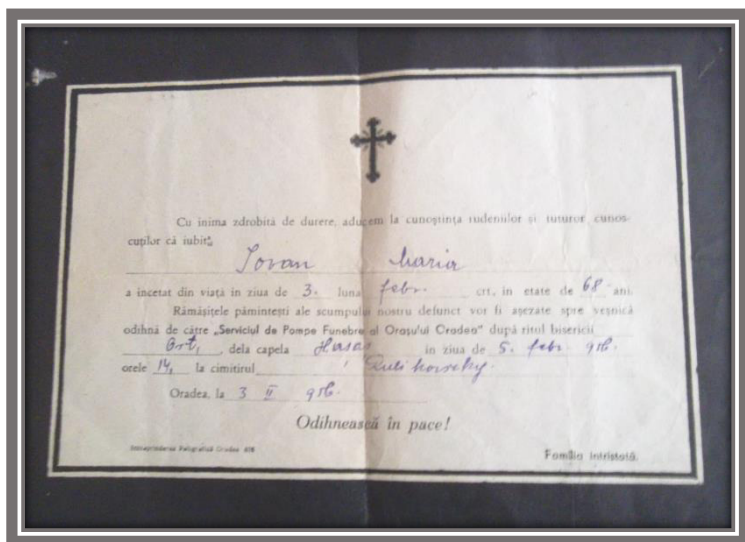
— 14 —

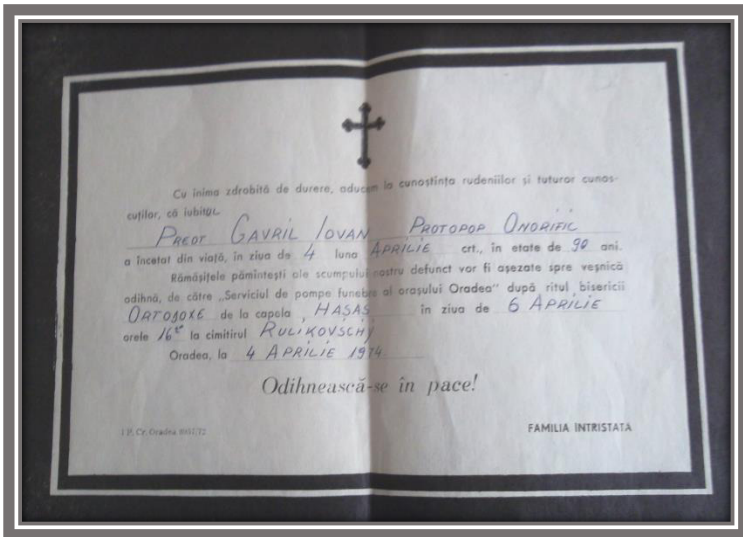
— 15 —

Sfințirea și târnosirea Bisericii din Husasău de Criș săvârșită de către
PS. Sa Dr. Nicolae Popoviciu, Episcopul Oradei, în 18 octombrie
1938, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi

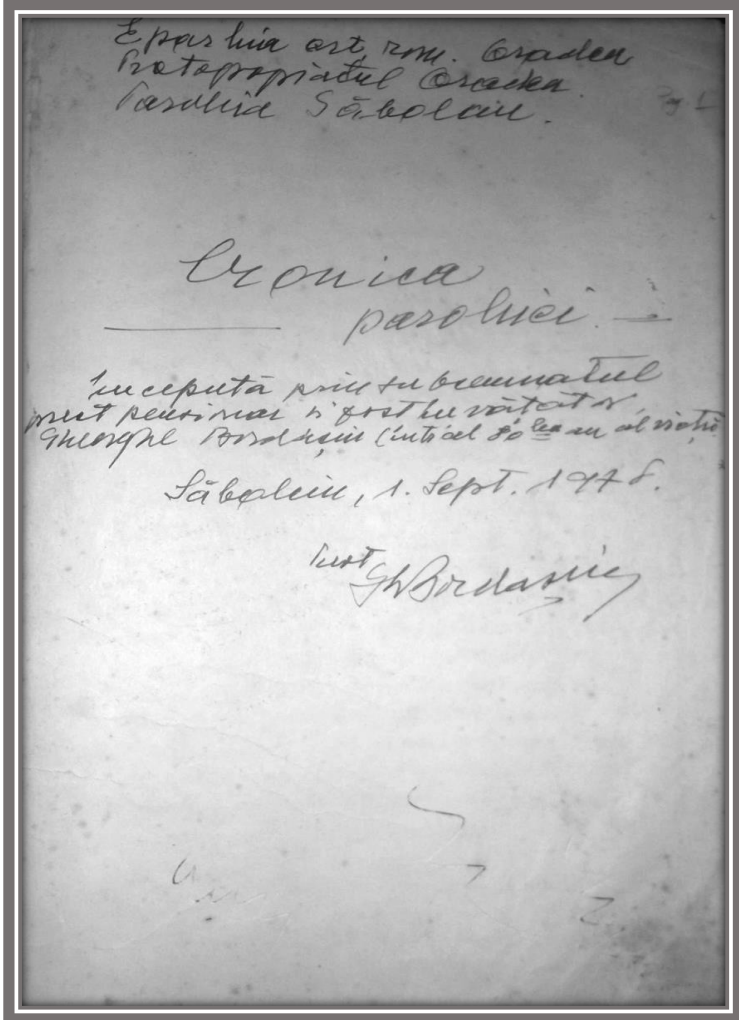

4.

**Cronica satului și a parohiei Săbolciu în manuscris,
scrisă de Pr. Gheorghe Bordașiu**

Recursivitate.

A-

"Omul ca iarta și fiele
lui ca gânda Chiuleții".

Se ascia, cum moni-ștăucii
și părintii neștiți au plecat și ne
mai sunt; Tatase și pe urii celor,
deci tu ne deșteptă;

Se ascia, cum moni-ștăucii
lăsat au moștenirea celor pământari
stătea adăclii aminte prin grai și trăie;

Se ascia și moni-ștăucii de ascie,
celo ce ne-am învrednicit a cunoaște
din belșug darul scrisului, curvire de
să lăcăm prin omul nostru pe fiele
ce vor înfalbea, foarte trăite și știute
de noi, cei de azi;

Se ascia, ca de ne vorim celor ce
am fost martori și trăitori și atit
fapte și iust neplăni mari și vi-
ata ascitui rînd de oameni, din vi-
ata Neamului nostru românesc;

Se ascia, curvire se moni-ștăucii
răm moștenire, vorim, dragi nepoti
și strămoși, aceste rînduri ce și
închilaga au de au, cu fapte de
lucru, și lacrimi și durzi.

Săbătin, 1 Sept. 1978.

Not. pers.

Gh. Bardasieș

2.

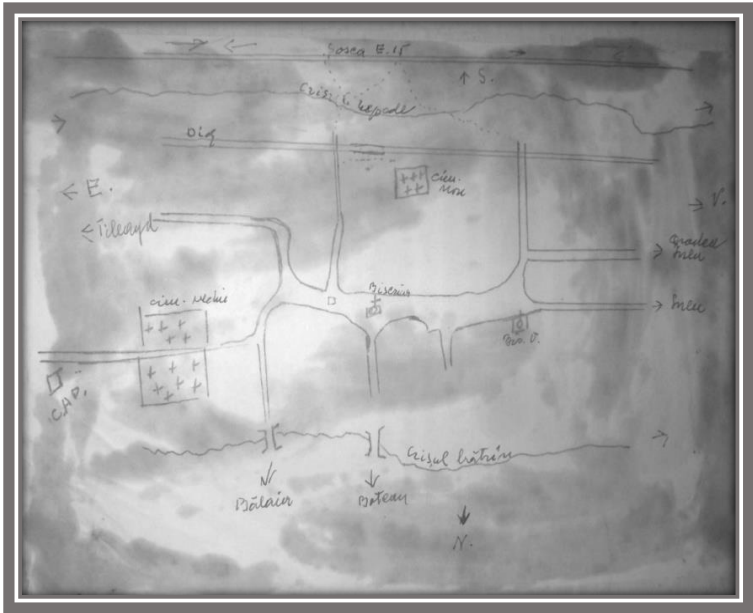
Rugăciune.

Rugăm-ne' ndusări la,
Sclăciarului mării la,
Săi valul se ne bălăce,
Dulțâ-ne, ne năntre,
Măria adăta
Măpă-ne coborâ,
Căci oă preacurată
Să părăla pără
măre,

— — —
M. Eminescu.

Co-ti dore eu te, dulce Rădănil,
Tara mea de glorie, țese marea delea?
M. Eminescu!

Vremea trec, vremea vine
Toate o alehi și marea Toate
M. Eminescu!

4 -

"Cu noi este Dumnezeu,
în tălăpeta. Neamuri să vă jălătați,
Căci în noi este Dumnezeu."

— — —
"Progratii au fărâciile
"Si cu glămbușeți,
Iar aici se caută, spre Izrael
nu se vor lipii de tot boale."

— — —
"La rîul Vavilonului,
Acolo am răgut noi și am plîns,
Cînd ne-am adus noi aminte
de Tine, Sionne."

— — —
"Adusu- ni-am aminte
de prorocul ce strigă:
Eu sunt trădător și clevetitor."

— — —
"Vălește-mă, e numai la
Tine, Sionne."

Localitate.

Satul Săbaleu este ascuns pe malul Crisului
Repede, pe malul drept al Crisului, la 10 km.
deprăstare de Craiova, în aval râului în vale (înălțime)
Șeal la sud de sat.

Sau în 1870 și în 1871 s-a înființat la sat Crisul
trece la nord de sat. În vestea albă a Crisului
nu mai curge din râul și vălele.

Se învecinează la Săbaleu cu comuna
Tilcaș, la apud cu comuna Târnăvele de Cris, la
nord și cu comuna Săcăleț, iar la sud
și vest cu satul Măteanu, Săbaleu.

Relieful.

Localitatea satului Săbaleu fiind așezat
pe malul drept al Crisului, și localitate.
Localitatea fiind în aval al râului Crisului în
cursul râului.

Vechele.

S-au născut pe aici satul. În anul 1919
într-o monografie în limba maghiară a fost
Mihai, găsită de mine în biblioteca primăriei
Tilcaș, am citit că satul Săbaleu, la vremea
cea satului în 1871, a existat având în sat
impozabil.

De vatra satului au existat 3 moșii nobi-
liarilor de aici născuți, tot străini. Strămoșii
născuți sunt îngropati în grădina fostei
biserici.

Parohia Săbaleu este în continuare în
viața trecută a Măriei Măriei biserice.
Sfântii cercetători ai trecutului Măriei
fac referiri la președ. Săbaleu.

Merica veche.

Locuința satului Săbăniș, din ceea
mai veche timpuri și-au avut biserică
și preotul lor.

Merica veche de lemn a fost rezată
în parte de apăs a satului în cas a
dăinuit până în 1950. când s-a zidit
biserică nouă și a fost demolată și
preotă vândută pentru lemn de foc, fiind
complet distrusă de case și prăvălia.
Fiind zidită în mahal parte din lemn de
foc nu a rezistat zăcut.

Merica nouă.

Merica nouă s-a zidit în centrul
satului pe un teren din strada, clădit
de primărie.

E zidită din piatră și cărămidă
acoperită cu țiglă. Pe zidit s-a valorificat
rea a la 4 jug. păunat din seria paroliva-
lă și donatia creștinilor.

Dimensiunile bisericii sunt: lungimea
23. m. lățimea 7,50 m iar înălțimea 5 m.
Pentru fundamentele a fost până în 1948.
în sfârșit de Episcopul Dr. Nicolae Popovici,
cu mistele preotilor din sat.

Pe data în folosință în 1950. La început
sa țineau numai înțelesul, iar exte-
riorul și turnul și țineau abia în
1970.

La zidirea bisericii s-a înțeles mult
decatat preot Nicolae Popovici. în

7
trecutului extensivului bisericii episcopul
Kraim Pantea Florian a Murici
Sfestamida flutru folovindă cultuelii
a fost păcintă de deceptul' episcopiei
protapropul Ioan Hlyde n' arborel p'rolator
dun jure.

Este executată după planul întocmit
de inginerul arhitect Sclerbeck de către
meșterul Zidas Pp. Fraurbe.

Stilul este combinat în casl predominant
goticul.

Biserica este împrejmuțată cu gard
din beton și grilaj de fier, iar în jur
fundați plantati stei.

Selecții de p'rate; unul de 400 kg, sunt
nărat după 1950; cel doilea de 600 kg, sunt
nărat după război mondial n' al treilea de
numai 10 kg, e cel mai vechi și provine
dela întemeierea bisericii în Sibolacel.

Obiecte de valoare istorică ori artistică
nu are. Căstille vechi de ritual sunt fi-
mărite la Blaj și Sibul.

Iconostaul bisericii a fost donat
de către Sf. Episcopie Craiea dela fostă
capela militară din cetatea Craștie.

Retta a fost r'uplul de t'at, format doar
din uile împărătești și laterale, fără
prömicare. Reduceri le dau păcint după
1950 și 1978.

noți deosebite:

În cărțile mele de ritual sunt menționate parțial biserici laicizate, Florine Popoviciu, Terora Lupă și Nicolai Malita.

noți laicizate și Popoviciu sunt, împreună, la biserica meche.

Terora Lupă între timp, în 1910 a fost transferat în cartea lui natal Felcheriu, unde a și împovărat.

Cartea laicizate biserici, în măsura în care cartea deosebită - M. loc. a fost prelat în parohia Coșniștii din Eparchia Oradeiului și de unde s-a transferat la Săbălești.

Sau succedat pe fiul său Iosif laicizate țara lui Săbălești. După relatarea date de acesta, tatăl său a murit de tinea. După moartea sa, tatăl său remarcat, lăsându-și copilul în grija parohicilor, unde a crescut și după ce la credința până ce a ajuns vârsta ca și el să-și adge familiile.

Altealta, am succedat pe fiul lui Popovici. Unul, frau Popoviciu, fost, în vârstă în Săbălești și Copârcești.

În 1910 mîna în 1952. a servit prelat Nicolai Malita, care a fost parohic.

Parohia peșteră mică, a mai servit în diferite parohii din țară, ca Motzau și Dălaia. A răposat în 1973. Iulie 22.

În 1952. pînă la i mai 1972. a parohia parohia Săbălești, transferat apoi la Săbălești de fr.

29-

Delia 1 Sept. 1972. prima în jurul cafe
bătrâne subdomatul meut plerimar
George Borden, urmând ca după
data sfârșitului bisericii, să se dea
parohia rîului 7. kolar.

Retinui patrioții istești.

Comitoni tatălui Săbăleu, fiind de
o linie și de o lege, din vedea țim-
pului n-au iubit Manuel și Proșca.
În război au venit câte o dată pe pătri-
niș, dar au trăiască Români.

Prezintă de moși profesori sau fani
gata de înfruntarea războiului.

În anul 1915, tatăl tatălui Malin
Nicolae și învătătorul tatălui, scriitorul
asistent răsărit, Gheorghe Borsariu,
venit atunci de pe frontul italian de la
Pinerolo (19 iunie 1915), au prăsi-
apart la școala de învățare Națională
de la 1888, 1915, de la Alba Iulia.

Supra 1 sec. 1915. după retrăsurarea
de la Alba Iulia, atât subcomandatul cât
și tatăl Malin, precum și comăteanul
Mironas. Nicolae plutonier major,
comandant al garda Națională, a
treburit de multă vreme să se refugieze
din cauza prizonierii detasamentelor
războiului.

Supra 1 sec. 1915. armata Română
înaintare doar pînă la Ciucea, iar
noi bihoșii și mai ales cei de pe
valea Crișului Repedat erau se pînă.

Nomul nostru al Săbăleuilor a fost
Crișul. Cîm pește Criș nu era pod
- și nu și nici azi - și numai lemnul,
erau oarecum apărați.

Și din toate au scăpat.

Ma venit țara din 1919 și cu

-11-

cu păștile, mîntuindu-lă. Se și au trecut de
atunci 59. de ani, măcă văd total ca
apoi, cum și pehecut, de bucurie pe noi.
Era timpotă d'astilor. Număta romăni
apăsese la Tîleașă, am plecat oți - va
înaintea lor. Supra marea au ajuns pe
soseana nîi dreptul tîntăciului. Kici
am pornit. Ah, imediat am adu-
nat doamă cînto de coponaci în plă-
mîna n'ouă pînă n'ada n'au i'ntre-
pusunt.

În pîntulă maghiară - răcuinșcă
deși pînă ca tîmă nîi, eu amue ascunde
în tîmă, apîndi eu tîmă nîi, dar
drăpîi, ne-am încolmat n'au mare
apre de tîmă, pînă cu dreptul teatru-
lui, am întorcat cînto de n'ouă
sursă romănești. Lumea n'ouă
de mîta, buimăcîtă, deșdăntată.

Pe n'ouă acordurile se-ai n'ouă
stîngă n'ouă ne-ai n'ouă pîntăstiat.

Cum, noi și dîi aprosișere n'ouă
n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă, n'ouă n'ouă
am pornit apre cătă pe sose. Era
subsumptul, preatul n'ouă, preatul
Tărașă, studentul n'ouă, n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă.

Preatul
(student)

cu bucurie n'ouă n'ouă, am n'ouă
apoi n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă
mare n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă
Kurnat apri n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă
la zina n'ouă n'ouă, pînă 1919. n'ouă
n'ouă n'ouă n'ouă n'ouă.

12

Monumente, dela i Dec. 1918. Alba-Iulia

În seara zilei de 30. Decembrie 1918, am fost la Alba-Iulia. Era o admirabilă organizare. Fiecare venit la domos era primit de o delegație și încastriat. Eu și prietenii mei am primit o saucă din carne și un ou. După ce am mâncat, am ieșit în oraș. Lumea nu lumina pe locurile din oraș. Ochii tuturor erau atinși spre detamentele de la noi și veneau organizați militari, te aușii și călări în divizia de cavalerie. Cu am...

La prilecarea sa cinstita a com. prof. de
spec. a lui Z. G. G. G.
-13-
supra inchiere, lumea a intrat
in anul "Sestecapto-te Romanica" si
de in bratiera lumea de bucurie.
Sala de lectie a Romaniei era
imbucata in culonile statelor prietene.
Sala era ticsita de delegati.
Supra lectie, prietenii se pronuntau
si Romanii, sau deplasat intru popor,
apre anuntarea marelui de la
marii: "Misiu cu puterea marea".

La intrarea spre casa, noi, bi-
noceni, apinzi su trenul in gara
aragiu, ne-am incolmat in su marea
apre centrul, pina in dreptul teatrului,
cu in intoncat cinstite si marea
suri Romanesti. Lumea suferinta
de inta, bucurata, descurtata.

Pe in acordurile te-ai nostru
steagului ne-am impasitiat.

Cum, noi sei din apropierea brăne
ni aveam este in floare, in suapte
am primit spre casa pe roze. Esi
subscrisul, preatul Malita, preatul
Tăraie, studentul Malita, bucal
el Malita, din Săcădat.

(Student) Cu bucurie in suflet, am sertit
apoi consătenilor nostri vestea cea
mare si astepтам infăptuirea ei.

Hărnicat apoi coloratul pina
la zina muntelui, Pasile 1919. nu
roze armata române.

Viața bisericăscă

În anul 1940, toți credincioșii au fost
 în fideli în Prisericii Străbucie. Presume
 marea majoritate ai Românilor de pe
 Țeada Cărbunilor repede au trimis re-
 acțiuni ale celeștima, "Unicești", ca
 și ai Țăbălușii. Având atânci parți,
 masivitatea și o mică de 14. Aug. pre-
 munit buni lăngă oțpăda școlii
 țărănia ori. cum. din Țăbălușii, și
 înveșelimit a fi totdeauna în-
 țepită, și așea înțelți.

Sub îndăbăntășca aștelor păsăuți
 sufletști au biruit toate oțpă-
 țările și a rămâne fideli Prisericii.
 Căpă terminarea primului răz-
 boi mondial s-au lăit mișcări
 ăctare: țetăi baptiști, iar mică
 apri pentecostali și adventiști.

Sectariii numărăi 130 sufletș. Cășă
 de rugăciune ai numărăi pentecostali.
 baptiști se adun sporadic la casa
 numărăi adpș. Adveștist e număr și
 numărăi poate și cirtige celtal.

Majoritatea credincioșilor a păsă-
 mas în anul Prisericii și a deat do-
 vada de fidelitate și atamăntul
 șău prin contribuția băneșăcă la ăctă-
 țicane și pictarea bisericii.

Starca culturală

Lu bucură mereu în parohia Sotolciel
a mers în rând pe călea propășirii cu
intreaga noștră românească de pe aceste
plășuri.

Împăria a fost focarul de unde
au trimis săgele luminii.

În anul 1924. în gradina școlii
imperiale, am găsit o marelă de bronz
cu inscripția în limba germană:

"Belohnung für schulfleiß" adică pe
trăncențe, distinctiv pentru învingătoare, pe
care' din timpul domniei Mariei Tereze
adică după 1740, fapt se denotă
că pe un învățător a fost distinct pe-
trăncențat, se șalara.

În cartile vechi de slujbă - casi foa-
rta dela 1800 învacele sunt reținuți
pe file marginale în vătătorii de au
funcționat: la 1870 reunează Miliu
Mărgăre în vătător, la 1871-72. era
învățător și întreaga sa, pe care și
subsemnatul l-au cunoscut ca în vătă-
tor pensionar în Lugănele de Jos; în
1893-1894 reunează Borșan Siga,
transferat apoi la Fuleel de Crio. Borșan
Siga a funcționat și în 1918-19. A fost
un școlăruș, adunând comorii școlii
școlii a de acest și timbruși. Nu luat
parte la înmormântarea lui.

În 1902, 1903 și 1905 reunează cu învăță-
tor Ștefan Pribac, și figura de prin

lităgi, sântul fii tatului Sabolei
sunt un medic unsoy, doi medici re-
verinari, mai multă invatatori, appo-
absoluti de poli sepperonal se de-
ferite grade.

Suon retroclasa de deplului de
Mord - in care caques si Sabolei,
invatamintul a luat un avânt.

Si 1919. erau singur invatator
in clasa si peste 100 copii, cipi
1925. in acest sunt functionara
14. invatatori si profesori. Scolare
avut scolare, propalete cadre pentru
noua viata a Popoului roman.

Starea materiei la sanitare

→ în trecut și, de
până la 1848 - când în Ungaria s-a
stres iohăgia - starea sanitarilor era
dentul de precară. Servii miilor
numosi - străini de ei - , își duceau
au știu viată de pe și pe altă.

Până în 1918 majoritatea cărilor erau
construite din pământ (muile) acoperite
cu paie. Mobilierul era rudimentar.
Strada precară. Dacă ești în ajun
zeau să taie de Crăciun în purcel.

Cum miile numeri scăpătașilor
și ajunseră înglobați în lăceni la
bucurești, în timpul aceste
morții de nemuri și ajunse pe
mână evreiască, cari apoi au început
a mîde pămînt țărănilor.

Și, cum rețea și domul de pămînt
era început de mase, tot și mîgă-
iile să facă vor de mîcăr și fugă
pămînt. Kad a uluit izbucnirea
primului război mondial în 1914.

Țărăni erau înglobați în lăceni
anii 1912 și 1913, au rămas plătosi
cu lipsuri și săsăie.

Războiul din 1914 a adus mîcăto-
rile, adică prăvisea dat rilor bancar.

În fapturile mîrii cele 1918 și în
cetare războiului a luseumat și pentru
+ ăranime și rîm vîncele și pe teren
material - economic.

Pentru asigurarea propriirii si materiale, au sotele noastre, in vintatori si profesii au infiintat cooperative si banci populare. Si in anii 1920. si in punitat cooperativizarii de comun si multe de placă in tileagd.

Travail, hrana si imbucurarea inceputa sa se liberalizateasca.

Saca trimis la 1915 si apoi prima dupa suferinta si zborului al doilea mondial, starea material - sanitara era destul de precara, apoi, salutul la o parte orice preferinta; starea de azi a farmaciei din 1970 este micuie parabil superioara.

Starea sanitara era sub foarte critica. Medii de circumscriptie era la tileagd case de arde peste de rate peus tileagdului si fabricile. Mediul afurca la rate adata pe luna.

Hrana staba aduce slabisea rezistenta contra bolilor. In ratala Sabalea tabexaloga maku reuie vici.

Medii vietii era sub 60 de ani. Total maku slabit de malarie si de tubercula sau primul rax bor medicinal a trait doar 58 ani. Si altii la rind.

4gi, la 60 ani, oamenii sunt maku vranici.

4gi, in locul patavului de seis dersi, mobilă cu bii ată si tot confortabil.

In locul maku lui cu fertila jum aquila lumina electrica.

Cedarea hotarului de nord.

Hotarul dela Vienna din 30 August 1790
ce erat pentru noi, Români, o hotărâre
de moarte. Primirea verdictului și el-
doarea, au dat de lăsat.

Să fi răzuit armata retrograda și
ștări cu cap plecat păseau în lungul
drumului. Nona frontieră era sub
Tilagaș, între Tilagaș și Proșeg, să că-
datul românii la Ungari. Săbăciul
rumene, care era dinocrac de Cris.

Imensul cioba maghiară, că
erat ortă în armata de horești și
păcinea școala primară și secundară
ca Ungari, au vrut să românii și
ca să nu fugă. Apoi goșo-
loria nu puteam în grabă și
cișindez. Mi-am fricci capii, pe
micală și hula, la peșes, înșoimă-
ca lăcu și internat, apoi nu am re-
tutor la Săbăciul.

Armata maghiară se ajungă la
Săbăciul la 7 Sept. 1790. Și curtea și
grădina pe poci.

Uria se luserăse, cind poezia de noaptea
al satului mă îngleză că la triciisă pri-
marul și mi spunea că Ungari mi-
pus quid hane și mă distruge, deci să mă
omare. Au dat ascultare paznicului Petru
Floian și după d o zi am stat ascuns prin
tăpăniile Crisului, în noaptea următoare am
ștări Crisul, învolburat și răz, ajungând în
satul Proșeg, care cădea Români.

lui fratele preotului local, Teodor Lu-
bita m'a găzduit. Quiu's, sau la Peleni,
am fost repartizat în satul Primăria locală
unde am funcționat ca învățător și
într-o vreme ca preot până la 1 kpr. 1945,
când Președintele de Noi a fost retroce-
dat România.

Supra 20 August 1944, când România
s'a desprins de Germania și trecut stătu-
rea de forțat aliații lui, Ungaria
a trecut la atac contra Românilor. Ușa
a trebuit din nou să o luăm la oprire.
am ajuns prima dată de Hălmeagiu,
la Tomari, județul Hunedoara, ca apoi
cu înaintările armatei ruse în România
să ne întoarcem spre țară.

Și așa, supra 1 kpr. 1945. ne întors
la Hălmeagiu, am început o nouă
viață de befacere, căci ne abilităm
în cei aproape cinci ani tot se distru-
șese.

În răscumunec pe aceste zile că,
armata maghiară și toate autoritățile
maghiare s'au pierdut ca vrășmasii se
noi, Români. Cu schimburi în omorât, ca
la Treznea și Ep în Sălaj, că pe prot apo-
pul Hunedoara din Hălmeagiu.

Supra răparile mea rătenii din Săbălcii
au fost scoși din sat, vînd de aproape
satul și numai datorită unui omucănt
mai omenos au abstat de la acest gînd și
mi permis să întorc la în sat.

Cameni de Romană din trecut

Fapte deneabile și oameni mai răzăriți
ni au existat în trecut mai departe.

Evenimentele mari ale 1548, Români
bilacii, par a nu le fi trânt. Apartinutul
ungarilor și nu Kollascherei, ei au fost
înglobați în mizeria și armata lui
Rozsnyk.

Supra 1850, m de vază a fost gospoda
ni Naupia Tom, născut la 1855 și mort
în 1919. originar din Sărdac și care pare
cântor și apăsare din în stare. Prin săria
cărta născut și înglobat la în lăta
ni, aceluia și a succes și sumpăsa de la
dintru mări mult pământ. Kira cō
după anii 1900 pōrda la 300 ju gōrș
pământ. La moartea soției sale a
dănat bisericii un fond de cereale, cu
cu timpul a ajuns înseamnat și adese bi-
sericii venitori. Aceste fonduri, cu ul-
miza venitorilor și, și cu amulat

Supra, iestitul război mondial, ce
muri de vază în Sabalciie au fost
Nistor Tom și Nadis și iestitul a Glogori
Amindri au fost primari în sat. Unul
era cu librărie, altul, Nadis cu mōti-
moal-tăroniștri. Amindri au fost cita-
ați bisericii. Nadis a trăit peste 90 ani
și a pōrort prohodit de subseamatul.

Conversianca datoriilor.

Supă amisa delu 1918 în luăfăptuise
Romunii masă, un viit economic
a cuprins întreaga țară. Usa și bise-
ria din Săbaleu prin anii 1930. se-
fimele să arba și auel de peste
500.000 lei, bani dați, în pome și pe
obligăți rōtensile.

Supă 1930, prin 1932. starea eco-
nomica a țării s'a adreunat.
La în țară înimca.

Stată fiind această stare, guver-
nul profomului țoga a venit cu
misiunea datoriilor și asa, bi-
erica din Săbaleu și pome de mu-
ș pomise, la aproape nimic.

Electrificarea țării.

Lu, intraducerea electricității și în
satul Săbaleu, intraducându-se ap-
proximativ în fiecare sat, a urmat
ca și biserica să fie electricată.
S'a hotărât să fie caș ganuile și
cristalele cu 50 lei.

Aprobata fiind de ganuile locale
bisericești au făcut aceste organele
de stat, cari după aproape un an
lucru și întreaga lucrarea și în 1935
se face, intraducerea curentului elec-
tric și în biserica.

Pictarea bisericii.

La cererea consiliului lui n' Adunării fe-
merale a parohiei Sântpăului, Sf. Epis-
copul a delegat pe pictorul V. I. I. I.
Virginia - care picta o biserică din Budă-
noi ne parca planul n' devizul Mităriei
bisericii.

În deplină acordanță cu cererea, con-
siliul parohial n' Adunarea parohială
a aprobat devizul de 87.750 Lei,
n' ce cerere aprobasă de către forurile
în drept.

La 1. Febr. 1976, devizul este apro-
bat de Comisia de Pictură de pe
lângă Patriarhia.

În cursul anului 1976, începând de
aduna fondurile n' căuța pictorilor.
Pictorii buni erau aproape au-
gurați.

De-a trecut anul 1976.

În fine, după căuțări n' Plesman-
doi n' me-a reieș să la 14 Aprilie
1977, să au găsim pe pictorul de cat. 3^e Florin
Traian Petrescu din Pucurești, președintele
Comisiei prevăzută în deviz (Lei 76.750.)

După aprobarea contractului, Pie-
torul Petrescu, la începutul lui Iulie
1977, începe lucrarea. Mo-a fost greu
la început pe Procurarea materialelor
lui pentru schelă și n' așezarea pe-
torului n' fașnicii sale de 4 membri

epoci, întreținerea picturului în faam-
licii sale, pînă la tot în grădă învestiții.
scuturtoi bunăvoințe a credincio-
șilor, pictorul a fost multumit cu
întreținerea.

supra pînă la lemn de lemn a pic-
turului în rădăcinii sale, la 26. art.
1977. lucrarea a fost gata și
recepțională.

Lucrarea este destul de bine re-
ținută în dacă nu s-ar fi grăbit
în ne lăsa și permanentă mai
bună, nu ar fi fost lăsat de la a-
coperirea pînă la pînă pl. 7, așa de
de către. crinica de recepție.

— Făcusem în devizul de pictură
nu a fost prevăzut pictura
renovării - fără de care nu
se putea face spăturarea bisericii,
executarea picturii renovării
de încredințat picturii profetice
care pictura în biserica cu lemn
din Brașov (Catedrala).

Acum s-a făcut în forma de
donat și a căsă și renovarea de diferiți
credincioși.

La 20. August 1975. lucrările fiind
terminată, s-a cerut înfruntului
Episcop și unii Com. au fixarea
datei sfîrșirii bisericii.

Acum data a fost fixată în
bunimeca 10 Sept. 1975.

Ființele Săbăleștilor

mori pe cumpănil de luptă și în lăpă-
sile de prizonieri în cele două războaie
mondiale. 1914-1918 și 1940-1944.

Restaurati pe al căi morminte ale launtru și
sprijini mări suflet omului și în lăpă-
sile.

1914-1918-

1. Sulea Simion	11. Pușcăriușă Ursule
2. Mădăraș Simion	12. Pantea Nicolae
3. Prodan Gheorghe	13. Petruț Simion
4. Prodan Nicolae	14. Ghelăl Florin
5. Gligor Gheorghe	15. Mădăraș Simion
6. Mădăraș Ion	16. Prodan Ion
7. Petruț Ion	17. Gligor Florin
8. Sărbuț Ion	18. Mădăraș Nicolae
9. Locin Ion Simion	19. Făclăre Ursule
10. Tăbăra Ursule	20. Varga Francisc

Morți la Somoș și Piana în Italia; în Săbălești în Corpul 1

1940-1944-

1. Popa Simion	5. Pantea Simion
2. Prodan Simion	6. Mădăraș Nicolae
3. Prodan Ion	7. Prodan Florin
4. Petruț Ion	8. Făclăre Ursule

Morți pe câmpurile Rucii, spre Valga-Caulcaș, pe pământ
ungărești în anul 1944.

Se scrie în tot adărușul și în spumă tuturor
"Cum murimă frații noștri pentru Pământ în țara lor".

Tablel compus după indicațiile date de credincioșii
Sulea Ion și Prodan.

Conținutul ființelor de către subsemnatul.

M. Gh. Bărdășiu

-28-

Vizite arhieresti.

Înainte de primul război mondial, cercetări de episcopi în parohia Săbaleșii, nu s'a făcut.

Supra moartea episcopului Cibogașiu și înscăunarea urmarelui său Fr. Nicolae Popoviciu, parohia Săbaleșii a fost cercetată de către noul episcop român, fiind Lătur-episcop arhierarhiei.

Punerea pietrei fundamentale la noua biserică tot stădnicu Popoviciu a făcut-o.

Supra înscăunarea P. S. Episcopului de Vrancea, P. S. Sa a dorit a fi se moarte episcopului, metru în stăruirea bisericii lor.

Șa a făcut o nouă vizită în parohia Săbaleșii la 8 Februarie 1977, când lucra pînă la metru Mureș Pazar.

Nu mea bună impresie a făcut asupra lui sfârșitului tale starea bisericii, căci exteriorul era netenut iar interiorul afundat în fără zugrăvire și pictură.

A doua vizită a făcut-o P. S. Sa după celebrarea unei sărbători în țara mea de Cui și arctarea bisericii lor din Mureș în Mălăia. La noi a ajuns după înserare. Totuși și adunat un număr de credincioși stînd cu ei de vorbă.

A treia vizită a făcut P. S. Sa în înaintea lui 1977, când biserica

Vizite arhieresti.

Frânzele de primel răsărit mondial,
cercetări de episcopi în parohia Săbalea,
nu s'a pomenit.

Supra moartea episcopului Cirogarie
și înscăunarea urmarelui său Dr. Nicolae
Popoviciu, parohia Săbalea și fost secretar
de către noul episcop românesc Săbalea
episcopi arhieresti.

Punerea pietrei fundamentale la
noua biserică în stădica Popoviciu
și făcând-o.

Supra înscăunarea P. S. episcop
de Vanile Cuman. P. S. la a dorit a fi su-
moarte episcopului, meții și stădica
bisericilor.

Așa a făcut o nouă vizită în
parohia Săbalea la 8 Februarie 1971.
chid înă pînă la meții Mureș Traian

În meci bună impresie a făcut asupra
lui spinteci tale stădica biserică, căci
esterețul era neatențit iar interesul
și apunat și fără îngrăvire și
pictură.

A doua vizită a făcut-o P. S. la du-
nă celebrarea unei sîrbuții în parohia
Ticu de Cui și cercetarea bisericilor din
Mureș și Mălaia. La noi a ajuns
după înserare. Totuși și adunat
un număr de credincioși stădica și
ei de vorbă.

A treia vizită a făcut P. S. în
în tranșă lui 1977. Cind biserică

Solemnitatea Sfintei Biserici
în ziua de 10 Sept. 1978.

Eu apărătorul lui Dumnezeu am răsunat
sfântă Biserica din Tabăleu. Biserica a fost
construită între anii 1848-1850 dar din cauza
improprietărilor nu a putut fi terminată. În
anul 1872 venind la conducerea ei Pr. Avdani
Gheorghe, pensionar, apărut ideea proșpe de cre-
dincioși, de consiliul parohial Biserica a fost
terminată pe dinăfără. În interes în anii 1877-
1878 a fost împodolită cu pictură în tehnica
tempera de pictorul Petrescu T-vaian. Rezoanele
de pe icoană au fost scrise de pictorul Profta
Erechia.

În ziua de 10. IX 978 s-a sfințit Biserica,
întrucât nu s-a fost sfințită până în prezent.

La sfințire a luat parte mulțime de cre-
dincioși din parohia din jur. În acest
prilej a fost lăsată întru pusec și în-
trodus în oficiu, unul pusec al parohiei
Nicolae Vlad. Parintele Gheorghe Avdani
și fost distins ca ieromonah - stareț și i
s-a dat crucea patrarhală.

"Bucurându-se, și zăruie, pe cei ce iubesc
prezabla casei Tale. Tu pe ei și în prea-
mărește cu slăvire și întru puterea Ta și
nu ne lăsa pe noi cei ce nădăjduim
întru Tine."

10. IX 978.

Iordan
Episcopul Oradei

CUPRINS

Prefață.....	p. 09
Introducere.....	p. 21
Pe deasupra granițelor politice pe români i-a unit sângele limba și legea.....	p. 27
Unirea sub Mihai Viteazul (scrisa unul în Cronică că cea dintâi unire a făcut-o Sigismund Bathory. Nu a fost o Unire, era un act politic și n-a ținut).....	p. 57
Pregătire spirituală a Unirii prin Tribuna de la Arad (Ioan Slavici, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu).....	p. 69
Preparandia de la Arad și lucrarea ei pentru Unire prin absolvenți teologi și pedagogi, plecați în mijlocul poporului.....	p. 77
Tinerii Gavril Iovan și Bordașiu Gheorghe la Preparandia din Arad.....	p. 83
Gavril Iovan ca învățător în Săbolciu și apoi preot în Husasău de Criș.....	p. 87
Gheorghe Bordașiu învățător în Săbolciu și preot în Botean.....	p. 97

Bibliografie..... p. 161

Anexe documente.....p. 166